

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALEVİ-BEKTAŞI KLASİKLERİNDEN *ERKÂNNÂME 1*
ADLI ESERDEKİ ALEVİLİK-BEKTAŞILIK
TERİMLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ

HAZIRLAYAN
Esmâ KARABEY

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**ALEVİ-BEKTAŞİ KLASİKLERİNDEN *ERKÂNNÂME 1*
ADLI ESERDEKİ ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK
TERİMLERİNİN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESMA KARABEY

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ALEVİ-BEKTAŞI KLASİKLERİNDEN *ERKÂNNÂME 1* ADLI ESERDEKİ
ALEVİLİK-BEKTAŞILIK TERİMLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ

HAZIRLAYAN
Esma KARABEY

Jürimiztarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bularak Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı, Adı ve Soyadı, İmzası

1. Doç. Dr. Serdar YAVUZ

2. Doç. Dr. Nazmi ÖZER

3. Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü
onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç Dr. Özlem Demirel Dönmez'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “*Alevi-Bektaşî Klasiklerinden Erkânâme 1 Adlı Eserdeki Alevilik-Bektaşîlik Terimlerinin İncelenmesi*” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Esmâ KARABEY

ÖN SÖZ

Sosyal disiplinlerin ve İslami bilimlerin araştırma alanı olan Alevilik; Hz. Ali ve Ehlibeyt'e derin bir aşk ve sevgi ile bağlı olan, aynı zamanda gönül temizliğine önem veren, kendi içerisinde belirli kuralları ve ritüelleri olan, çeşitli coğrafyalarda varlığını sürdüren, bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemine ait sözlü gelenekle nesilden nesile aktarılan kurallar ve yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar “*Buyruk*” kitapları ve “*Erkânnâme*”lerdir.

Alevilik-Bektaşilik klasiklerinden *Erkânnâme 1* adlı kitaptaki Alevilik inancının terimlerini bilimsel bir bakışla ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma, Alevilik için önemli olan terimleri kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Aleviliğin anlam dünyasını, kurallarını, genel çerçevesini soru cevaplarla açıklayan *Erkânnâme 1*'deki terimleri belirlemek fikrinden hareketle yapılmıştır. Aleviliğin inanç sistemine ait olup bu inanç sisteminde özel anlamı olan terimlerin tespit edilmesi ise eserin dil bilimsel bakımdan incelenmesi ile elde edilmiştir. Yapılan çalışma giriş ve ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, metodu, önemi ve konusu açıklandıktan sonra Alevilik için önemli bir kaynak olan *Erkânnâme 1* adlı yazma eserle ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Girişten sonraki bölümde “terim ve terim yapma yolları” ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Daha sonra ise tespit edilen terimlere, terimlerin örneklemlerine ve açıklamalarına yer verilmiştir. Ayrıca terimlerin ses özelliklerine değinilmiş ve kullanılan kaynaklar dipnotlarla gösterilmiştir. Bölümün sonunda kısa bir değerlendirmeye ve kaynakçaya yer verilerek tez meydana getirilmiştir.

Alevilik alanında yetkin literatür çalışmalarından faydalanılarak meydana getirdiğimiz bu çalışmada, incelenen kitabın içeriği ve terim açıklamaları ile yapılan yorumlar çerçevesinde, alanla ilgili daha önceden yapılan bilimsel araştırmalarda da belirtildiği gibi Aleviliğin dinden ve tasavvuftan bağımsız bir inanç olmadığı sonucuna varılmıştır. Din ve tasavvufla ilgili olan; anlamları ve ses özellikleri incelenen terimlerin genelini Arapça olduğu görülmüştür. Ayrıca terimlerin Arapçanın ses özelliklerine dikkat edilerek yazıldığı belirlenmiştir.

Araştırmanın yapılmasında ve sonuçlanmasında desteğini ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ'e, tezin hazırlanmasında ve şekil almasında bilgisiyle bana yol gösteren Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL'a saygı, teşekkür ve şükranlarımı sunarım. Alevilikle ilgili çalışmaları ve tecrübeleri ile bizleri yönlendiren Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ'e, Alevilik-Bektaşilik alanıyla ilgili bilgisine başvurduğumuz araştırmacı Hasan ÇELİK'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans dönemi boyunca bana yardımcı olan kıymetli arkadaşlarım Zeliha KORKMAZ'a, Sevgi KARACA'ya, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili anneme, babama, kardeşlerime ve bütün arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Esmâ KARABEY

Malatya 2019

ÖZET

İslam tarihinin ve sosyal bilimlerin özel bir çalışma alanı olan Alevilik, doğuş sürecinin ardından hem siyasi (Hz. Ali taraftarlığı anlamında Şiilik) hem de inanç kimliği açısından (özellikle Ehlibeyt sevgisi üzerinden) farklı etkilerle birçok coğrafyaya ulaşmıştır. Bu nedenle, hem mezhepler tarihi alanında hem de var ettiği tarihsel birikimle de diğer sosyal bilimlerin birçok disiplinine çalışma alanı olmuştur. Aleviliğin, belli bir nizam ve erkânca yaşatılıyor olması bu inancın sözlü ve yazılı hafızasının “kolektif bir bellekle” yaşatılıyor olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu kolektif hafızanın ürünleri olan birçok eser kaleme alınmıştır. Alevilikte “Yol” olarak isimlendirilen inanç sisteminin/tarikat geleneğinin manevi işleyişi ve sorumluluklarına ilişkin erkân kitapları kaleme alınmıştır. Günümüzde yazın dünyasının değerlendirmesine sunulmuş birçok *Erkânnâme* örneği mevcuttur. Bu eserlerde müritlerle müritlerin karşılıklı sorumlulukları anlatılmaktadır. Erkân kitaplarında bu sorumlulukları ifade eden özel sözcükler yani terimler bulunmaktadır. İçerisindeki Alevilik-Bektaşilik terimlerinin tespitini yapacağımız eser, *Erkânnâme 1*’dir.

Yapılan çalışma giriş, ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Girişte *Erkânnâme 1* ile ilgili bilgiler verilmiş, giriş kısmından sonra ise terim sözcüğünün açıklamasına ve terim yapma yollarına değinilmiştir. Sonrasında terimlerin sözlük anlamı ve Alevilik inancında taşıdıkları anlamlara ilişkin tasavvufi yönlerinin izahı yapılmış ve eserden de örneklendirmelere gidilmiştir. Eserin bağlamı ve sözlük manalarından hareketle terimlerin semantik ve fonetik incelenmesine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, *Erkânnâme*, Ehlibeyt, Yol, terim.

ABSTRACT

Alevism which is a special field of Islamic history and social sciences has been spread in many geographies in different aspects due its political (Shiism means to support Prophet Ali) and belief identity (especially because of the love to Ehlibeyt) since the birth process. For this reason, it has been an research study in history and some disciplines of social sciences with its historical accumulations. The fact that Alevism is kept alive regularly and dignitariously is closely related to the fact that the verbal and written memory of this belief is saved alive in “a collective memory”. Many works have been written as products of this collective memory. Dignitaries books have been written about the spiritual functions and responsibilities of the belief system/ sect tradition called “Path” in Alevism. There are currently a lot of samples of *Erkânnâme* submitted to be evaluated to the literary world. The mutual responsibilities of mentors and disciples are discussed in this work. There are also important words, namely, terms explaining these responsibilities in erkân (method) books. One of them, which we will determine Alevism-Bektashism terms in is *Erkânnâme 1*.

The work consists of introduction, main section, conclusion and references. In the introduction, there is some information about *Erkânnâme 1*, after that the explanation and creation ways of the term have been mentioned. Afterwards, lexical meanings of the terms and their sufistic aspects in Alevism have been explained and some examples from the work have been shown. There is also a semantic and phonetic analysis of the terms according to the context and lexical meanings of the work. The research has been completed after a general evaluation in the conclusion.

Key words: Alevism, Erkanname, Ehlibeyt, Path, term.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
I. TEZİN KONUSU VE ÇALIŞMA METODU	2
II. TEZİN ÖNEMİ VE YÖNTEMİ.....	3
III. ERKÂNNÂME 1 (TASAVVUF RİSALESİ).....	4
ERKÂNNÂME 1 ADLI ESERDE GEÇEN ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK TERİMLERİNİN İNCELENMESİ	6
1. TERİM NEDİR VE TERİM YAPMA YOLLARI NELERDİR?	6
2. SEMANTİK (ANLAMSAL) İNCELEME	13
3. FONETİK (SES BİLGİSEL) İNCELEME	137
3.1. Ünlüler/Vokaller.....	137
3.1.1. Uzun Ünlüler	137
3.2. Ünsüzler/Konsonant.....	138
3.2.1. Tonlu-Ötümlü, Tonsuz-Ötümsüz Ünlüler	138
3.3. Ses Değişmeleri.....	138
3.3.1. b > p değişimi	138
3.3.2. c > ç değişimi	139
3.3.3. d > t değişimi	139
3.3.4. k > g-ğ değişimi	140
3.3.5. n > ŋ değişimi	140
3.4. Ses Olayları.....	141
3.4.1. Ünsüz Benzeşmesi.....	141
3.4.1.1. Ötümlüleşme/ Tonlulaşma	141
3.4.1.2. Ötümsüzleşme/Tonsuzlaşma.....	142

3.4.2. Ses Düşmeleri	142
3.4.2.1. Ünlü Düşmesi.....	142
3.4.3. Yuvarlaklaşma	143
3.4.4. Düzleşme.....	144
3.4.5. İkiz Ünsüzler	144
3.5. Türkçedeki Seslerin Genel Özellikleri	145
3.6. Yüzyıla Göre Fonetik Karşılaştırma	146
SONUÇ	156
KAYNAKÇA.....	163

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
akt.	: Aktaran
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
Erk.	: Erkânâme 1
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı/ Sayfalar
s.a.v.	: Sallallâhu Âleyhî ve Sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
Yty.	: Yayın tarihi yok

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Âb, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	13
Tablo 2.2. Âdâb/Edeb, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	16
Tablo 2.3. Âdem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	18
Tablo 2.4. Ahd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	21
Tablo 2.5. Âhiret, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	21
Tablo 2.6. Ahvâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	22
Tablo 2.7. Akd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	23
Tablo 2.8. (Allâh/Hak) Muhammed-Alî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	24
Tablo 2.9. Âlem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	27
Tablo 2.10. Hz. Alî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	32
Tablo 2.11. Âl-i abâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	33
Tablo 2.12. Âlim, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	33
Tablo 2.13. Allâh/Hak, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	38
Tablo 2.14. Va'llâhu a'lemu, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	39
Tablo 2.15. Amel, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	40
Tablo 2.16. Anâsır, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	40
Tablo 2.17. Ârif, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	41
Tablo 2.18. Aşk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	42
Tablo 2.19. Âşık, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	43
Tablo 2.20. Avâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	43
Tablo 2.21. Ay/mah, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	45
Tablo 2.22. Âyet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	46
Tablo 2.23. Ayin/Ayn-ı cem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	47
Tablo 2.24. Bârgâh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	48
Tablo 2.25. Bâtın, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	49
Tablo 2.26. Bekâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	50
Tablo 2.27. Bismillâh/Besmele, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	50
Tablo 2.28. Cân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	52
Tablo 2.29. Cehennem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	52
Tablo 2.30. Cemâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	53
Tablo 2.31. Cennet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	54

Tablo 2.32. Dâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	55
Tablo 2.33. Dergâh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	56
Tablo 2.34. Dervîş, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	57
Tablo 2.35. Dört Kapı/Kırk Makam, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	59
Tablo 2.36. Duâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	60
Tablo 2.37. Düşkün, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	61
Tablo 2.38. Duvâz İmâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	62
Tablo 2.39. Ehlibeyt/Âl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	63
Tablo 2.40. Enbiyâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	63
Tablo 2.41. Eren, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	64
Tablo 2.42. Erkân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	66
Tablo 2.43. Evliyâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	67
Tablo 2.44. Fenâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	68
Tablo 2.45. Gönül, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	70
Tablo 2.46. Görmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	71
Tablo 2.47. Göz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	73
Tablo 2.48. Gusül, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	73
Tablo 2.49. Hakikat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	75
Tablo 2.50. Hâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	76
Tablo 2.51. Halîfe, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	77
Tablo 2.52. Halka, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	78
Tablo 2.53. Hamd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	79
Tablo 2.54. İkrâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	81
Tablo 2.55. İmân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	82
Tablo 2.56. Kâmil, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	83
Tablo 2.57. Kendini Bilmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	84
Tablo 2.58. Kurbân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	85
Tablo 2.59. Lokma, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	86
Tablo 2.60. Ma'rifet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	87
Tablo 2.61. Mihmân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	88
Tablo 2.62. Hz. Muhammed, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	89
Tablo 2.63. Musâhib, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	92

Tablo 2.64. Mürebbî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	94
Tablo 2.65. Mürşid, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	95
Tablo 2.66. Nefes, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	96
Tablo 2.67. Nefis, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	98
Tablo 2.68. Nezîr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	99
Tablo 2.69. Niyâz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	100
Tablo 2.70. Nübüvvet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	101
Tablo 2.71. On Dört Ma'sûm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	102
Tablo 2.72. On İki İmâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	103
Tablo 2.73. On İki İşlek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	104
Tablo 2.74. Özünü Dâra Çekmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	105
Tablo 2.75. Pîr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	106
Tablo 2.76. Rehber, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	107
Tablo 2.77. Rızâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	108
Tablo 2.78. Sâkî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	109
Tablo 2.79. Salât, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	109
Tablo 2.80. Sâlik, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	110
Tablo 2.81. Serdeste, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	111
Tablo 2.82. Sır, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	112
Tablo 2.83. Sitem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	112
Tablo 2.84. Su, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	114
Tablo 2.85. Sûfî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	115
Tablo 2.86. Sulûk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	116
Tablo 2.87. Şerîat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	117
Tablo 2.88. Şeyh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	118
Tablo 2.89. Şirk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	119
Tablo 2.90. Tâc, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	119
Tablo 2.91. Tâlib, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	120
Tablo 2.92. Tarîk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	121
Tablo 2.93. Tarîkat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	122
Tablo 2.94. Teberrâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	123
Tablo 2.95. Tecellâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	124

Tablo 2.96. Tercümân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	126
Tablo 2.97. Tevellâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	126
Tablo 2.98. Üç Sünnet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	127
Tablo 2.99. Vahdet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	128
Tablo 2.100. Velâyet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	129
Tablo 2.101. Yedi Farz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	131
Tablo 2.102. Yol, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.....	133
Tablo 2.103. Zâhid, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	134
Tablo 2.104. Zülfikâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı	136

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar insanları bir arada tutan ortak bir dil, ülkü, din ve kültür olmuştur. İnsanları bir arada tutan ortak kültür, dil ve dinin yanında farklı din ve mezhepler de yaşamını devam ettirmiştir. Farklı din ve mezheplerin olması toplum için bazen tartışma bazen bütünleşme ortamı yaratmıştır. Bu tartışmalardan biri de geçmiş yıllardan günümüze kadar gelen Alevilik-Bektaşilik ile Sünnilik arasındaki farklar olmuştur. Gerek Alevilik gerek Sünnilik, temel olarak İslam inancına dayanmaktadır. Alevilik hem İslam dininden hem de eski Türk geleneklerinden beslenerek günümüze kadar gelmiş ve Türk kültürü içinde önemli bir kültür, aynı zamanda tasavvufi bir inanç bütünlüğü olarak varlığını korumuştur.

Alevilik-Bektaşilik birbirinden ayrı düşünilemeyen bir inanç bütünlüğüdür. Kaynaklarında ve erkânlarında bazı farklılıklar olsa da genel itibariyle aynı öze sahiptirler. Allah'a sevgiyle ulaşmak, hakikate varmak için gidilen tasavvufi yol, bu inançların ana unsurlarını oluşturmaktadır. İkisinin temelini Ehlibeyt ve On iki İmam sevgisi, tasavvufi anlayış olarak ise vahdetivücut (varlığın bütünlüğü/tekliği) gibi ortak kavramlar oluşturmaktadır.

Tezimizin konusunu, Aleviliğin temel kurallarını, adabını, yolunu, yöntemini anlatan *Erkânnâme I* adlı eserdeki Alevilik terimlerinin tespit edilmesi, incelenmesi ve anlamlarının açıklanması oluşturmaktadır. Yapılan araştırma giriş, terimlerin anlam ve ses bilgisi bakımından incelenmesi, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Aleviliğin kurallarını, adab-erkânını anlatan *Erkânnâme I* hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ana bölümünde *Erkânnâme I*'den yapılan alıntılarla Alevilik-Bektaşilik inanç sisteminin çok sık kullandığı terimlerin açıklamalarına alan açılmış ve bu terimlerin tasavvufi manalarıyla birlikte, alana ilişkin değerlendirmelerimize de yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda kısa bir değerlendirme yapılmış ve çalışma boyunca faydalanılan eserler kaynakça kısmında yer almıştır.

I. Tezin Konusu ve Çalışma Metodu

Tezin konusu *Erkânnâme 1* adlı eserde yer alan, Alevilik-Bektaşilik inancına ait olan terimler ve bu terimlerin incelenmesini kapsamaktadır.¹ Tez başlığı ise “**Alevi-Bektaşî Klasiklerinden *Erkânnâme 1* Adlı Eserde Geçen Alevilik-Bektaşilik Terimlerinin İncelenmesi**”dir. Söz konusu eserden yapılan alıntılarla, terimlerin hem sözlük anlamlarının açıklanması amaçlanmış hem de terimlerin eserdeki tasavvufi boyutlarının kullanım örneklerinin genişçe bir izahı yapılmıştır. Aynı zamanda terimlerin ses özelliklerine değinilmiş ve bu terimlerin farklı yüzyıllarda yazılmış eserlerdeki yazımlarının karşılaştırılması yapılmıştır.

Bir bilim dalına kaynaklık etmiş araştırma konuları mutlaka var olmuştur. Bu anlamda tez çalışmamızın konusunu Alevilik-Bektaşiliğin terminolojisi oluşturmaktadır. Bir konu ile ilgili sağlam ve doğru bilgilere ulaşmak o konu ile ilgili olan yazılı ya da sözlü kaynakların incelenmesi ile sağlanmaktadır. Alevilik inancına ait temel bilgilerin olduğu “*Buyruk*” kitapları, “*Erkânnâme*”ler, çeşitli risaleler, Alevilikle ilgili yapılan bilimsel araştırmalar, yazılan kitaplar, kaynak kişilerden yapılan derlemeler ve uygulamalar, yazılı kaynakları oluşturmaktadır. Bütün bu yazılı ve sözlü kaynaklar konu ile ilgili teorik bilgileri meydana getirmektedir. Teorik bilgileri kullandığımız araştırmamızda yazılı kaynakları tarayarak doğru bilgilere ulaşmayı amaçladık. Aleviliğin inanç sistemini anlamayı amaçlayan çalışmamız, Aleviliğin yazılı kaynağını teşkil eden “*Erkânnâme 1*” diğer adıyla “*Tasavvuf Risalesi*”ni inceleyip, bu inanç sistemine ait tespit ettiğimiz terimlerin teorik bilgilerini içermektedir. Araştırmaya konu olan kuramları açıklarken Alevilikle ilgili yapılmış bilimsel araştırmaları tarayarak elde ettiğimiz bulguları bilimsel açıklamalarla desteklemeyi amaçladık.

Tez çalışmamızın giriş bölümünde eserle ilgili genel bir bilgi verdikten sonra *Erkânnâme 1*’de geçen belirli terimleri örneklemlerle, alanda yapılmış araştırmaları inceleyerek yaptığımız alıntılarla açıklamaya ve bilimsel tanımların sonunda terimleri yorumlarımızla ifade etmeye çalıştık. Ayrıca terimlerin fonetik özelliklerini tespit edip Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılmalarına yer verdik.

¹Tez çalışmamızda kullandığımız eserin künyesi:
Kaplan, Doğan (haz.), Alevi-Bektaşî Klasikleri 5 Erkânnâme 1 (Birinci Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

II. Tezin Önemi ve Yöntemi

İslami bir anlayışa ve tasavvufi bir yorumlayışa dayanan Aleviliğin özünü oluşturan bazı yazma eserler mevcuttur. Bu eserlerden biri olan *Erkânnâme I*'deki Alevilik terimlerin incelenmesi ve akademik dünyaya sunulması, Alevilik terminolojisinin dil bilgisi bakımından başka eserle karşılaştırılması açısından önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Çalışmada tarama, tespit, tasnif ve karşılaştırma gibi yöntemler kullanılmıştır. İlk olarak *Erkânnâme I* adlı kitap baştan sona incelenerek Alevilik için önemli olan, çalışmanın özünü oluşturan terimler tespit edilmiştir. Çalışmanın kapsamını Alevilik terimleri oluşturmaktadır. Terim sözcük olarak; “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah”² anlamına gelir. Terim bilimi ise; “Bilim dalları, sanat kolları ve çeşitli uzmanlık alanlarıyla ilgili kavramları tespit edip bunları adlandırmaya yarayan terimleri türetmeyi, terimlerle ilgili sorunları incelemeyi amaç edinmiş dil biliminin bir dalı, terminoloji”³ anlamına gelmektedir. Eserden tespit edilen terimler alfabetik sıraya göre tasnif edilmiş terimlerin anlamları taranan kaynaklar kullanılarak dipnotlarla da kullanılan kaynakların künyeleri verilmiştir. Ayrıca tezin ana bölümünde terimlerin örneklemleri için *Erkânnâme I*'den yapılan alıntılarda, her terim için dipnot göstermek dipnot fazlalağına sebep olacağından eserin künyesine tekrar yer verilmeyip alıntının yanında parantez içerisinde eserin adına ve ilgili terimin geçtiği sayfa numarasına, “(Erkânnâme, s. 2b/29)” şeklinde yer verilmiştir.

Ses bilgisi bakımından incelenen terimler; 13, 16, 17 ve 19. yüzyılda yazılmış bazı tasavvufi eserlerle de karşılaştırılmıştır.⁴

²Türkçe Sözlük (11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2330.

³Türkçe Sözlük, 2011, s. 2330.

⁴Erkânnâme I'le karşılaştırılan eserler şunlardır:

Öztelli, Cahit (haz.), Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî, Türk Etnografya Folklor ve Turizm Derneği Yayını: 3, Ankara 1969.

İstanbul Maarif Kitaphanesi, Tam ve Tekmil Niyazi ve Yunus Emre Divanı, İstanbul 1963.

Ural, Orhan, Erzurumlu Emrah Yaşamı ve Şiirleri (3. Basım), Özgür Yayınları, İstanbul 2000.

Gölpınarlı, Abdülbâki, Pertev Naili Boratav, Pir Sultan Abdal (1. Basım), Kapı Yayınları 547, İstanbul 2017.

Yılmaz, Ali, Alevi Bektaşî Klasikleri Makâlât, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

Erbay, Nazire, Bayburtlu Zihni Divanı, Bayburt Üniversitesi Yayınları 8, Bayburt 2014.

Sami, Şemseddin, (haz: Gündoğdu, Raşit, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), Kâmûs-ı Türkî (4. Baskı), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2015.

III. *Erkânnâme 1* (Tasavvuf Risalesi)

Alevi toplumunun tarihsel miras olarak günümüze kadar taşımış olduğu en büyük sorunlarından biri de “kültürel ve inançsal kimliğin yazılı metinler üzerinden aktarımı” sorunudur. Öyle ki “gelecek kuşaklara yazılı metinler üzerinden inançlarının (değerlerinin) miras bırakılması sorunu”, yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen Alevi-Bektaşî toplumlarının tazeliğini kaybetmemiş bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Alevi kitleler, inançlarına ve tarihsel geçmişlerine ilişkin bilgileri kutsal kabul etmiş ve bunların kendilerinden olmayan kişilere açıklanması tabu olarak görülmüştür.⁵ Sözlü geleneğin ağırlığından ve toplumsal yapı nedeniyle Aleviler arasında var olan sınırlı sayıda yazılı eser de adeta kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Alevilerce “*Buyruk*” kitapları “Erenlerin Buyruğu” olarak kutsal kabul edilmiş ve onlardan her daim çekinilmiştir. Bu kutsal kitaplar genellikle Dedelerde bulunurlardı.⁶

Aleviliğin yazılı kaynakları; *Buyrukları*, *Divanları*, *Cönkleri*, *Risaleleri* vb. kapsamaktadır. Alevilerce talip topluluklarına yolu/öğretiyi açıklayan bir tür ilmihal ve akait kitaplarına genel olarak *Buyruk*⁷ denilmektedir.

Buyrukların yanı sıra *Erkânnâmeler* de tarikat öğretisini taliplere bildiren bir diğer yazma eser türüdür. Tarikat adabını ve genel kurallarını anlatan eserlere *Erkânnâme* denilmektedir. Araştırmaya konu edilen; *Erkânnâme 1* adlı eserle ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Doğan Kaplan, eserin *Tasavvuf Risalesi* adıyla bilindiğini açıklamış ve bu risalenin Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, numara 24’te bulunduğunu, aslen Fuat Köprülü’den alınma bir eser⁸ olduğunu belirtmiştir.

Erkânnâme 1, 19. asırda istinsah edilmiş olup 58 varak ve dört risaleden oluşmaktadır. Eserde sayfa 1b/25 ile 12b/69 arası birinci risaleyi teşkil etmektedir. Bu risale, besmele ve dua ile başlamaktadır. Hz. Muhammed’in (s.a.v) Hz. Ali’ye (a.s) öğütleri ile başlayan risale, Şeyh Safî ve Şeyh Sadreddin arasında geçen sorulu cevaplı

Öztürk, Furkan (haz.), Nâcî, Muallim, Lügat-ı Nâcî, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.

⁵Çelik, Hasan, Serkan Balcı, “Alevi/Kızılbaş-Bektaşî Buyruklarından Hareketle ve Genel Ahlâk İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pir ve Mürşit İlişkileri” *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (İNİJOSS)*, 2016/V(2), ss. 123-139.

⁶Yaman, Ali, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s. 32.

⁷Kaplan, Doğan, “Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, *1. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumunda Sunulan Bildiri Kitabı*, 28-30 Eylül 2005, Isparta, s. 2.

⁸Kaplan, Doğan (haz.), *Alevi-Bektaşî Klasikleri 5 Erkânnâme 1* (Birinci Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 13.

diyaloglarla devam etmektedir. Bu diyalogların içeriğini talibin görevleri, taliplerin birbirlerine karşı davranışları, sufilik nedir, münafık kimdir, ahiret halleri ve iman ile ilgili hususlar oluşturmaktadır.

İkinci risale, eserde sayfa 13a/70-19a/94 arasında yer almaktadır. Besmele ve dua ile başlayan risalede çeşitli fasıllar/bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler; musahiplik beyan eder, evliya menakıbı ve hutbe gibi başlıklardan oluşmaktadır. Tarikat içindeki adap ve erkânla ilgili sorular, üç sünnet, yedi farz gibi konular, risalenin içeriğini meydana getirmektedir.

Üçüncü risale 21b-97/44b-189 sayfa aralığında yer alıp, besmele ve dua ile başlamaktadır. Risale, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye vasiyeti, tarikata girme usulü, On İki İmam'a dua, talibin mürebbiye hizmeti, nefsin mertebeleri, tarikatın on iki manası, mürebbilik, tarikat içindeki 28 soru ve cevabı, Ehlibeyt'i tanımanın önemi, dört kapı (şeriat, tarikat, marifet ve hakikat) ile ilgili açıklamaları, Safevi şeceresini içermektedir.

Dördüncü risale, “Şeyh Safi Menakıbıdır” başlığını taşımaktadır. Bu risale, sayfa 44b/189-58b/245 arasında olup besmele ile başlayıp Hatayî nefesleri ile bitmektedir. Risalenin içeriğinde Şeyh Safi öğütleri, taç ile ilgili fasıl, İmam Cafer ve Hz. Ali'nin konuşmaları ve şiirlerdeki mahlasla Hatayî'ye ait olduğu düşünülen nefesler yer almaktadır.

Arap harfleriyle yazılan eser, sayfa 25a/110 üçüncü risalenin başlarına kadar “harekeli” yazılmıştır. Sayfa 25a/110'un ortalarından itibaren harekesiz Arap harfli Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. *Erkânâme I*'in Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirisini, Doğan Kaplan yapmıştır. Ayrıca eserin içeriğindeki konu başlıkları Doğan Kaplan tarafından yapılmıştır. Eser, muhteva olarak; Şeyh Safi, Şeyh Cafer, Şeyh Sadrettin, gibi tarikat ulularının, soru cevap şeklinde yolun usul ve esaslarını taliplere bildirdikleri tarikat ve tasavvuf konularını kapsamaktadır. Soruların içeriğini; talip nasıl olmalıdır, musahiplik nedir, On İki İmam ve On Dört Masum-u Pak kimlerdir, Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisi, taliplik nedir, yol hakkı, tarikata girme işlemleri nelerdir, üç sünnet, yedi farz nedir, nefis terbiyesi ve nefsin mertebeleri, dört kapı/kırk makam gibi konular teşkil etmektedir.

ERKÂNNÂME 1 ADLI ESERDE GEÇEN ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK TERİMLERİNİN İNCELENMESİ

1. TERİM NEDİR VE TERİM YAPMA YOLLARI NELERDİR?

Bir dili oluşturan bütün sözcükler o dilin söz varlığını ifade etmektedir. Terimler, söz varlığı içerisinde yer alan özel ifadelerdir. Terim, Türkçe Sözlük'te; "Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah"⁹ olarak açıklanmıştır. Doğan Aksan terimi; "Dilcilikte bilim, teknik, sanat, zanaat ve spor gibi değişik alanlarla ilgili özel kavramları karşılayan öğeler"¹⁰ şeklinde açıklamıştır. Başka bir kaynakta, "Anlamları dar ve sınırları olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözler"¹¹ olarak tanımlanmıştır. Kaynakların birbirine yakın olarak açıkladığı terim kavramı; bir bilim veya sanat dalına ya da bir mesleğe ait olarak kabul edilen kavramları tek kelimeyle karşılayan, özel bir anlamı olan, günlük konuşma dilinde pek fazla yer verilmeyen, ait olduğu alanla ilgili kullanılan özel sözcükler olarak açıklanabilir.

Eskiden "ıstılah" kelimesiyle karşılanan terim sözcüğü, "Latince 'sınır, son' anlamına gelen 'terminus' kelimesine benzetilerek 'derlemek' fiilinin eski şekli olan 'termek' fiiline '-im' eki getirilerek türetilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde ise terim sözcüğü, Rusçadaki biçimiyle 'termin' olarak kullanılmaktadır."¹²

Terimler halk arasında günlük konuşma dilinde fazla kullanılmazken aynı mesleği yapan kişiler, sanatçılar arasında bir konuşma ve anlaşma aracı olabilirler. Fakat konuşma diline giren terimler, terim anlamlarını yitirebilirler. Doğan Aksan bu hususta şu açıklamaları yapmıştır: "Her dilde terimler, ilgili oldukları nesne ya da kavramların günlük kullanıma girmesi, yaşamda sık sık yer alması sonucunda terim olmaktan çıkar, dilin öteki sözcüklerine yaklaşır. Röntgen, enflasyon, telefon gibi, aslında terim olan sözcükler"¹³ terim anlamından uzaklaşan sözcüklere örnek olarak gösterilebilirler.

⁹TDK, 2011, s. 2330.

¹⁰Aksan, Doğan, Anadilimizin Söz Denizinde (1. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 175.

¹¹Zülfikar, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: (569), Ankara 1991, s. 20.

¹²Zülfikar, 1991, s. 20.

¹³Aksan, 2002, s. 175.

Terimler, dilde terim özellikleriyle ortaya çıktıklarında başlangıç olarak dar bir anlama sahiptirler. Ancak bu sözcükler, zamanla günlük hayata da yansıyor sıradan bir kelime olarak da kullanılabilirler. Bu durumda konusu geçen sözcük; belli bir alanla ilgiliyse terim, genel dilin herhangi bir kavramın karşılığı olarak kullanılıyorsa terim dışında genel kelime görevi yapar. Bunun yanında kültürel değişiklikler, zaman aşımı, dilde birtakım değişme ve gelişmeler gibi kimi sebepler dolayısıyla dilin diğer kelimelerinde olduğu gibi, terimlerde de bazı değişikliklerin olduğu; kimilerinin kullanım alanından çekildiği ya da yerlerine yeni terimler geldiği gözlenmektedir.¹⁴

Terimleri genel dilin sözcüklerinden ayıran faktörlerden biri terimlerin bir uzlaşma ile oluşturulmalarıdır. “Terim tıpkı diğer öğretilmeler gibi insanın bilgi alanlarından birine veya birkaçına ait bilgilerden birine toplumsal bir uzlaşma ile verilmiş bir ad oluşuyla özel adlardan ayrılır.” Toplumların mutabık kalarak oluşturduğu terimler, bazen toplumun tamamı tarafından tanınıp bilinemeyebilir, fakat ilgili olduğu meslek, sanat veya bilim dallarında çalışanlar tarafından bilinmektedirler.¹⁵

Terimleri, genel dilin parçası olmaktan kurtaran çeşitli özellikler vardır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Terimler, genellikle sözcük yapısı bakımından tek kelime ve kısa hecelerden oluşmaktadır.
- Dil ve düşünce ilişkisi açısından güçlü bir yapıya sahiptirler.
- Herhangi bir alana ait özel bilgi, beceri ve etkinlik düzeyinde tek ya da dar anlamlı kullanılırlar.
- Genel dilin sözcüklerinden ayrılarak ilgili oldukları meslek mensuplarının kolay bir şekilde anlaşmasını sağlamaktadırlar.
- Terimler, bir uzlaşma sonucu dilde yer edinmektedirler. Toplum tarafından benimsenip kullanıldıkça ana dildeki varlığını sürdürebilmektedirler.¹⁶

Genellikle tek bir bilgiyi karşılayan terimlerin özellikle tek anlamlı olmasına dikkat edilmelidir. Tek anlamlılık anlam karışıklığını engellemektedir. Günlük konuşma

¹⁴Çiçek, Ali, “Türkçe Terim Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009, C. XI/1, ss. 53-64.

¹⁵Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü (Birinci Baskı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 15.

¹⁶Karaağaç, 2013, s. 15; Bican, Gülşat, Ahmet Turan Sinan, “Türkçe Öğretiminde Kullanılan Terim Sözlüklerinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2018/7(2), ss. 759-770.

dilinden ayrılıp genel dilin bütün kişileri tarafından kullanılmayan terimler, daha çok ilgili oldukları bilim, sanat, meslek dilini oluştururlar. Bu bağlamda terimler bilim dilinin söz varlığını oluşturan unsurlar olarak kabul edilmektedirler. Meslek ve bilim bilgisi gelişen toplumların dilleri gelişmiş ve zenginleşmiş olur.¹⁷ Bu zenginlik meslek ve bilim dilini oluşturan terimlerin etkisi ile oluşmaktadır. Terimlerin kullanımı ve var olması bir dildeki yeni buluşlara, yeni kavramların ortaya çıkmasına, dildeki gelişmelere bağlıdır. Yeni kavramların ortaya çıkması, ana dilde bu kavramları karşılayacak sözcüklerin oluşturulmasını zaruri kılmaktadır. Bu sözcükler ya “dildeki sözcüklere yeni anlamlar verilerek ya yeni sözcükler türetilerek ya da kelimenin türetildiği yabancı dilden alıntılar yapılarak” karşılanmaktadır.¹⁸ Cumhuriyetin ilanına kadar Arapçanın bilim, Farsçanın ise edebiyat dili olması Türkçenin bilim dili olarak gelişmesini engellemiştir. Türkçeye giren terim ve sözcükler, Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmışlardır. Türkçeye yabancı kelimelerin girmesi hususunda, Osmanlı Türkçesinin etkisi olduğu söylenebilir. “Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde genel olarak ya Arapçadan terimler alınmış ya da Osmanlı Türkçesi temelinde bir terim sistemine bağlı kalınmıştır. Arapçada veya Osmanlı Türkçesinde bulunmayan terimler için Fransızcaya başvurulmuştur.”¹⁹ Ayrıca “Türkçede, Hukuk dilini genellikle Arapça, Tıp dilini ise Grekçe ve Latince terimler oluşturmaktadır.”²⁰

Her dilde teknolojinin gelişmesi ve bilginin artması dilde adlandırılması gereken kavramları ortaya çıkarmaktadır. Bu kavramların terimselleştirilmesi ve ana dile çevrilmesi her dil için sorun oluşturmaktadır. Bu sorun, geçmişten günümüze kadar Türkçede de çeşitli tartışmalar meydana getirmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet’in ilanından sonra terimleri Türkçeleştirme çalışmaları, Türk Dil Kurumunun öncülüğünde yapılmaya başlanmıştır.²¹

Sözvarlığı içerisinde kendine özel ve zengin bir anlamı olan terimlerin Türkçede kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlanması ve terimlerle ilgili çalışmaların artırılması, Cumhuriyet dönemine tekabül etmektedir. Türkçeye giren yabancı terimleri

¹⁷Karaağaç, 2013, age., s. 15.

¹⁸Aksan, 2002, age., s. 175

¹⁹Pilav, Salim, “Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2008, XVI (1), ss. 267-276.

²⁰Karaman, Burcu İlkay, “Terim Oluşturma Yöntemleri”, *Belleten*, 2009, S. II, ss. 45-59..

²¹Bican, Gülşat, Ahmet Turan Sinan, “Türkçe Öğretiminde Kullanılan Terim Sözlüklerinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2018/7(2), ss. 759-770.

Türkçeleştirme ve terim oluşturmada farklı kaynaklar kullanılmaktadır. “Yeni kelime türetme, Anadolu ağızlarından kelime alma ve genel dilde kullanılan kelimelerden yararlanma” gibi yöntemlerle çeşitli alanlardaki terimler karşılanmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar, söz varlığını zenginleştirmek için ortaya çıkan yeni kavramlara ve yabancı sözcüklere, kendi dillerinde karşılık bulmak için çeşitli yöntemler geliştirmektedirler. “Türkçede terim oluşturma yöntemlerinden bazıları; türetme, derleme, tarama ve birleştirmedir.” Bu yöntemlerin açıklamaları şöyle yapılmaktadır:

Türetme, bir dilin sözcükteki sözcük ve eklerle, o dilin morfolojisine bağlı kalarak, yeni sözcükler oluşturma yoludur.

Derleme, Anadolu ağızlarındaki sözcükteki incelenmesi sonucunda toplum tarafından kabul görülen, dilin yapısına uygun yerli kavramların, sözcüklerin genel dile taşınmasıdır.

Tarama, Türk dilinin eski kaynaklarının incelenmesiyle, kaynaklarda yer alan Türkçe sözcüklerin belirlenip genel dile aktarılmasını sağlayan bir yöntemdir.

Birleştirme, tek bir sözcük karşılanamayan kavramların birden fazla sözcükle anlatıldığı, bir yöntemdir. Türetme ve birleştirme yöntemleri terim oluşturmada en çok başvurulan terim oluşturma yollarıdır.²² Bunların dışında “kısaltma, baş harfleme, özelleme” gibi yöntemlerle oluşturulan terimler de bulunmaktadır. “Behçet sendromu, Holter cihazı” gibi terimler “özelleme” yöntemine örnek olarak verilebilir.²³

Terim oluşturulurken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Yeni terim yapısıyla ilgili Ziya Gökalp’in açıklamaları şöyledir:

Yeni istihlahlar aranacağı zaman ibtida halk lisanındaki kelimeler arasında aramak, bulunmadığı takdirde Türkçenin kıyasî edatlarıyla ve kıyasî terkip ve tasrif usulleriyle yeni kelimeler ibda etmek, buna da imkân bulunmadığı surette Arapça ve Acemce terkipsiz olmak şartıyla yeni kelimeler kabul etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin hususi ahvalini gösteren kelimelerle tekniklere ait alet isimlerini ecnebi lisanlarından aynen almak.²⁴

²²Şahin, Hatice, “Terimlerin Genel Dile Yansımalarına Dair Bazı Gözlemler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, S. 20 (1), ss. 123-129.

²³Karaman, Burcu İlkay, a.g.m., ss. 45-59.

²⁴Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları* (Baskıya haz. Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1976, s. 130.

Terim oluşturmada “dilin inceliklerinden haberdar olmak, sözcüğün ses, ahenk ve yapı yönlerini düşünmek, karşılayacağı kavramı her yönüyle iyi değerlendirmek gerekmektedir”. Ayrıca türetilcek sözcüğün “estetik yanının olması”, terimin kullanılma olasılığını artırmaktadır. Türkçede Batı kökenli sözcükleri yerlileştirme çalışmaları 1970’li yıllarda ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yerlileştirilen terimlerin dilde tutunabilmesi ve yaygınlaşabilmesi için o terimlerin, insanlar tarafından tercih edilip kullanılması ve beğenilmesi gerekmektedir. Terim oluşturmada izlenmesi gereken ilk yol; genel dile ait, yerli ve uygun bir kök seçmektir. Daha sonra seçilen köke, karşılanacak kavramı en güzel şekilde yansıtacak ve sözcüğün ses yapısına uyan bir ek eklemekle yeni bir terim oluşturabilmektedir. Oluşturulan bu terimin günlük dilde kullanıma başlanması için dilin ses özelliklerini yansıtmalıdır. Ayrıca terim oluşturulurken, “seçilen ek ve kökün birleştirilmesinde ünlü ve ünsüz uyumuna dikkat edilmesi” gerekmektedir. Terim oluşturmada en çok kullanılan sözcük grupları; “isimler, sıfatlar ve fiiller”dir. Diğer kelime gruplarıyla oluşturulmuş terimler de vardır. Fakat terimler, en çok isim, sıfat ve fiil grubu içerisinde yer almaktadır. Bu üç grup içerisinde ise, terim oluşturmada en fazla kullanılan grup fiillerdir. Fiillerle terim türetilirken, “fiilin çatısına, geçişli veya geçişsiz fiil” olmasına dikkat edilmelidir. Terim oluşturma eyleminde fiillerin olduğu kadar eklerin de rolü büyüktür. “Yapım ve çekim ekleri” olarak iki grupta toplanan ekler; yeni sözcük ve terim oluşturmak için sıkça kullanılan yapılardır. Terim yapma yollarından biri olan “türetme”de, fiil köküne çeşitli yapım ekleri getirelerek, sözcük meydana getirilmektedir. Bu bağlamda yeni sözcük ve terim oluşturmada, genel olarak kullanılan ekler, “yapım ekleri”dir. Bu eklerin “canlı ve işlek ekler” olmasına, özen gösterilmelidir.²⁵ “Yapım ekleri açısından Türkçe çok zengin bir dildir, terim türetmede yapım ekleri aktif olarak kullanılmaktadır.”²⁶ Terim olarak oluşturularak sözcüğün, yapı ve ses özellikleri bakımından uyumunun yanı sıra “anlamalı” olması da gerekmektedir. Zira yapı ve anlam olarak bir bütünlük ve güzellik sağlayamayan sözcüğün, dilde barınabilme imkânı olamamaktadır. Bu hususta yine H. Zülfikar’ın açıklamaları şöyledir:

²⁵Zülfikar, 1991, s. 40, 7, 13, 14, 26, 33, 34, 35, 36, 41, 46, 147.

²⁶Özdemir, Emin, Terim Hazırlama Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 379, Ankara 1973, s. 24.

Dilimizde kullanılan ya da üretilen terimler ses ve yapı bakımından kurallı ve mantıklı olduğu kadar anlam bakımından da bizim Türk dilinin genel yapısına uymak zorundadır. Türk dilinin anlam inceliklerine uyup uymadığı aranmaksızın yabancı dillerden alınan kimi terimlerin anlamları ezberlenmektedir. Bunun yanında yeni oluşturulan bir terimin dil içinde sağlam bir yer edinebilmesi için, terimin türetilmesinde yararlanılan kökün tanınması, eklerin ise canlı ve işlek olması şarttır. Çünkü dilimizde ortaya çıkan kelimelerin yapıları ile anlamları arasında son derece sistemli bir bağ vardır. Bundan dolayı, oluşturulacak terimlerin dili konuşanlarda, anlam bakımından bir çağrışım uyandırması gerekir.²⁷

Başka bir kaynakta sözcük ve terim yapma yolları, alt başlıklarla şu şekilde verilmiştir:

Batılı Yabancı Terimleri Karşılama: Bu grupta yakıştırma (okul/ ekol), çevirme (toplumbilim), kavram aktarma (baş-parmaklılar/ primatlar) yöntemleri yer almaktadır.

Eski Sözcükleri Canlandırma: Bu grupta eski sözcükler ya olduğu gibi (şölen), ya da sözcüklere yeni anlamlar yüklenerek (ödül), terimler oluşturulmaktadır.

Yeni Sözcük Üretme: Bu grupta karma (insaymun/ insan-maymun arası yaratık), uydurma (zıbıst), benzetme (dolmuş) ve birleştirme (aşkoloji) yöntemler yer almaktadır.²⁸

Terim oluşturma, sadece ek, kök, gövdelerle yapılan bir eylem değildir. Terim oluşturmada; kelime birleştirme, çeşitli tamlamalar kurma, kelime türünü değiştirme, genel dilden ve ağızlardan sözcük aktarımı, Türk lehçelerinden yararlanma, örnekseme, benzetme gibi yöntemler kullanılmaktadır.²⁹ Bu yöntemlere yukarıda değinilmiştir.

Yabancı dillerden alınan ya da bir bir dilde çeşitli yollarla türetilen terimler, herhangi bir alana ait, özellikle bilim, sanat ve meslek kolları, genellikle kısa ve tek anlamları olan özel ifadelerdir. Bu özel ifadeler edebiyat, din ve tasavvuf alanında da kullanılmaktadırlar. “X. yüzyıldan beri İslam dünyasının etkisine giren Türk dünyası, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça yazılmış birçok eserin Türk diline girmesine neden olmuştur.” Bu sebeple bilim, edebiyat, sanat alanında Arapça ve Farsça terimler Türkçeye girmeye başlamıştır.³⁰ Günümüzde ise dilimiz hızla gelişen teknoloji ve yeni kavramların ortaya çıkmasıyla geçmişten gelen Arapça, Farsça etkisinin yanında İngilizce, Fransızca gibi yabancı dillerin etkisine açıktır. Türk dilini yabancı terim ve

²⁷Zülfikar, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 147-148.

²⁸Başkan, Özcan, “Terimlerde Özleşme Sorunu”, *TDAY-Belleten*, 1973-1974, S. 22 (21), ss. 173-184.

²⁹Zülfikar, 2011, s. 149-150.

³⁰Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları: 575, Ankara 1992, s. VII.

sözcüklerin istilasından kurtarmak amacıyla TDK öncülüğünde başlatılan terimleri Türkçeleştirme çalışmaları günümüzde yetersiz kalmaktadır. Birçok bilim dalının terimleri ele alınırken belirli bir dönemde (1945-49) dinî terimlere dokunulmamıştır.³¹

Özellikle edebiyat ve din alanında yazılan eserler ilmi eserlere göre daha çok Arapça, Farsça etkisindedir. Bu çalışmada tasavvufî bir eser olarak incelenen *Erkânâme 1* adlı eserde geçen Alevilik-Bektaşılık için önem arz eden sayıları sınırlandırılarak açıklanan ve tespit edilen terimler yer almaktadır. Terimlerin semantik ve fonetik incelenmesi de yapılmıştır.

³¹Zülfikar, 1991, age., s. 4, 11.

2. SEMANTİK (ANLAMSAL) İNCELEME

ÂB: Farsçadan dilimize girmiş olan *âb* sözcüğü, sözlüklerde “su” anlamında kullanılmaktadır. “Hayatın kaynağı olan su, tahrip edici özelliğiyle tehlike; temizleyici, hayat verici özellikleriyle de nimettir. Tasavvufta, çeşitli kullanışların yanı sıra insanın yapısını teşkil ettiğine inanılan anasır-ı erbaa’dan biri” dir.³²

Erkânnâme I’de “*âb*” anâsır-ı erbaa olarak da bilinen, insanın ve doğanın yapısını oluşturan maddelerden biri (ateş, hava, toprak ve su) olarak açıklanmıştır. Araştırmaya konu olan eserde dört unsurun (su, hava, ateş, toprak) insanda mevcut olduğu belirtilmektedir:

“...âşik isen gel beru bu cân u cinân bendedir ey zâhid sen kandesin uş u nûr-i îmân bendedir, bendedir yeriyle göğün hikmeti ve kudreti, *ab-ء* u âteş hâk u yil cümle erkân bendedir...” (Erkânnâme, s. 54b/229).³³

Tablo 2.1. Âb, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Âb	İnsanın ve tabiatın yapısını oluşturan dört unsurdan biri, sudur.	1

ÂDÂB/EDEB: Dilimize Arapçadan isim olarak geçen sözcük, daha çok tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. **Edeb** sözcüğü “terbiye, güzel ahlak, incelik, naziklik; utanma, ahlak ve terbiye sınırları gözetilerek uyulması gereken kural, gelenek ve görenek”³⁴ gibi anlamlara gelmektedir. **Âdâb** ise edep sözcüğünün çoğul şeklidir.

“Âdâb/edeb” sözcüğü, *Erkânnâme I* adlı eserde şu anlamlarda kullanılmıştır:

1. Edeb, “evliya terbiyesi, evliya ahlakı olarak nitelenen iyi terbiye, iyi ahlak ve görgü kuralları” anlamında kullanılmıştır. Alevilik inancında önemli olan ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin “**Eline, beline, diline sahip ol.**” sözü yolda uyulması gereken kuralların temelini oluşturmaktadır. Edebini bilen kendini

³²Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (13-22. basım), Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 1.

³³Kaplan, Doğan (haz.), Alevi-Bektaşî Klasikleri 5 Erkânnâme 1 (Birinci Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 229.

³⁴Ayverdi, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3. Baskı), Kubbealtı Lugati Yayınları, İstanbul 2016, s. 11.

bilir, bu bağlamda *edeb*, bir tarikata girmenin ön koşulu olarak kabul edilmektedir.

Edeb sözcüğü, “talibin yerine getirmesi gereken kurallardan ve manevi olarak ilerlemesini sağlayan aşamalardan üçüncüsü” olarak açıklanmaktadır:

“...*ikinci oldur kim, mahremin mislin bula anunıla musâhabet ide. Üçüncü oldur ki, cemî’ filin terk ide. Evliyâyı hâzır ve nâzır bile. Evliyâ emriyle, âdâbiyla ola...*” (Erkânnâme, s. 2b/29).

Eserde “evliya edebi”ni uygulayan ve vasiyetleri yerine getiren talibin Hz. Peygamber’in dostu olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde evliya terbiyesini uygulamayan taliplerden Allah’ın hoşnut olmayacağı ifade edilmektedir:

“...*ve dahi Ya Ali, her tâlib kim evliyâ edebin saklarsa ve vasiyetlerin dutarsa ol tâlib benim dostumdur...*” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...*Şeyh-i ârif kâmil kaddesa'llâhu sırrahu buyururlar ki, kaçan bir tâlib, evliyânın edebin yerine geturmese ol talibden Allâh bizar olur...*” (Erkânnâme, s. 2a/26).

2. Edeb terimi, “güzel ahlak” anlamında kullanılmıştır. Güzel ahlak, dinin ve imanın gereğidir, bu gerekliliğin temeli ise edebe dayanmaktadır. Bu bağlamda edep kurallarına uymayanlar; farz, sünnet ve vacip gibi dinin temellerini yerine getirmekten uzaklaşırlar. Bu da kişiyi imanını kaybetme noktasına getirmektedir. Bu anlamda mutlu sona ulaşmanın ana kaynağı yani başlangıç noktası adaptır.”³⁵ Talibin evliyalar katında edep kurallarına riayet etmemesi talibin imanını zedelemektedir.

Eserde, sufiliğin tanımı yapılırken “kişinin her anının ve her halinin edep üzere olması gerektiği” ifade edilerek tarikattaki şahıslar için *edeb*in değeri ortaya konmaktadır. Bu bağlamda sufi, her anda ve her halde “güzel ahlak” üzere olan kişidir:

“...*andan Şeyh Sadreddîn eydür: Sufiluk nedir? Andan Şeyh Safî eydür: Küllü vakti edebdür, küllü hâli edebdür didi...*” (Erkânnâme, s. 5a/38).

³⁵Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (3. Basım), Anka Yayınevi, 2004, s. 10.

Erenler katında ahlak ve terbiye kurallarına uygun davranmayanlar, münafık olarak kabul edilmektedirler. Dolayısıyla insanın tam anlamıyla iman edebilmesi için ilk başta ahlak kurallarına uyması gerekmektedir. Bu bağlamda edep yani güzel ahlak, imanın gereklerindendir:

“...ol kimse erenler safında utanmazsa münâfıklardandır zira Hazret-i Peygamber buyurur el-hayâ u mine’l-îmân, **edeb îmândandır...**” (Erkânnâme, s. 5a/38).

Eserde “edeb ehli” olarak nitelendirilen kişiler, iman ehli grubuna dâhil edilmektedir. Bu bağlamda iman ehli olmanın yolu/şartı, güzel ahlak sahibi olmaktan geçmektedir:

“...andan Şeyh Sadreddîn eydür: “İman ehli kimlerdir? Buyur Ya Şeyh” dedi. Şeyh Safî eydür: Mü'minlerdir ve muvahhidlerdir ve muvâfıklardır ve **edeb ehli olanlardır...**” (Erkânnâme, s. 5a-5b/38-41).

3. Edeb, uyulması gereken kurallar, şartlar anlamında kullanılmıştır. “Edeb” kelimesinin sadece şart anlamında kullanıldığı örnekler de vardır. Adabımuâşeret adı verilen toplumda düzeni ve birliği sağlamak amacıyla konulan kurallar olduğu gibi bir tarikatın düzenini oluşturan kurallar da mevcuttur. Eserde bu kuralları yerine getiren kişiler peygamberlerin ve evliyaların razı olduğu kimseler olarak açıklanmaktadır:

“...Her talib kim bu **edeb**leri yerine geturse, ol talib benim dostumdur ve enbiya ve evliya andan hoşnud ola...” (Erkânnâme, s. 5b/41).

“...ve dahi bir kimse mürebbîsiyle musâhib olmak nicedur diseler? Cevab budur ki, rehber elindedür ve illa ki **edeb**dür. Zîrâ yoldaki rehberini tâlib ve eğer halîfe ve eger mürebbî ve eger musâhib yolda olsa anı koyup gitmek câiz degildir...” (Erkânnâme, s. 15b/81).

Eserde sufi, tarikatta farzları ve sünnetleri yerine getiren kişi olarak tanımlanmıştır. Sünnet ve farz gibi tarikatta uyulması gereken kurallar şartlar vardır bu edebleri yani şartları yerine getirmeyen kişiler sufi olarak kabul edilmemektedirler:

“...imdi sünnet üzere ve farz üzere olmayan sûfiyi, sûfi diyüp inanmayasız, sûfi değildir. Zira ki bu **edeb**leri yerine getürmeyen tâlibin ismi müsemmasına mutâbık olmayınca, ol isim ana haramdır, şöyle bilesiz...” (Erkânnâme, s. 16b/85).

“...eğer tâcı alınmış ola ve eğer tevbesinden dönmüş ola ve eğer musâhibinden dönmüş ola. Bu üçünün **edebi** birdir...” (Erkânnâme, s. 17b/89).

İncelenen eserde, “**edeb-i tarikat**” tamlamasıyla ifade edilen tarikat şartlarının bir kimsede tamam olması şarttır. Edeb-i tarikat ve tarikat erkânları tam olmayan kimse yol ehli olarak kabul edilmemektedir:

“...tarikat erkânların yerine getüre ve **edeb-i tarikat** kendüde tamam olmasa, ol kimse ehl-i tarîk olmaz...” (Erkânnâme, s. 39b/169).

Tablo 2.2. Âdâb/Edeb, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Âdâb/Edeb	Evliya terbiyesi, görgüsü ve güzel ahlak anlamındadır.	6
	Güzel ahlak.	4
	Uyulması gereken kurallar, şartlar.	8

ÂDEM: Arapçadan dilimize geçmiş bir terimdir. Tasavvufi bir terim olarak hem özel isim hem de sözlük anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük Arapça adam demektir. “Adam, Âdem’in Türkçeleşmişidir. Kur’an’a göre Allah, insanı, şerefli ve kerametli yaratmıştır (İsra/70).” İnsan maddi ve manevi olarak hakikati kalbiyle hissedip gözleriyle görmeyip kulaklarıyla duymadığı zaman gaflete düşmüş olur. Bu sebeple “tasavvuf ehli, insanın anlayış, duyuş, sezış ve huy bakımından da gerçek insan olmasına ehemmiyet vermiştir.”³⁶

Eserde “**âdem**” sözcüğünün anlamları şöyledir:

1. Âdem terimi, “insan ve insanoğlu” anlamında kullanılmıştır. İnsan hem bedenen hem manen insandır. Ruh ve ten ikisi bir araya gelerek insanı meydana getirmektedir. İnsan sadece görüntüyle insan olamamaktadır. Görünüşte insan olabilir fakat manada hikmetleri göremeyen, doğruyu duyup söylemeyen, her zaman doğruyu düşünemeyen, dergâhlardan ve hak yoldan

³⁶Cebecioğlu, 2004, age., s. 10.

ayrılan insan hayvanla eşit seviyede olmaktadır. Hem görünüş hem mana olarak insan olabilmek için her zaman Hakk'ın gösterdiği doğru yolda olmak, hakikati görüp hakikati konuşmak, doğru düşünüp doğru anlamak gerekmektedir:

“...ol kimsedir ki dergâhdan mahrûm olur insâniyyet hükmü andan gider. Ol kimse sûretde **âdemdir** ammâ ma'nâda hayvândır...” (Erkânnâme, s. 29a/126).

Allah cümle eşyayı insan için, insanı ise kendisi için yaratmıştır. Eserde yaratılmış varlıkların iki âlemden oluştuğu, bu âlemlerin birinin âlem-i kübra yani iyi güzel olan âlem, diğerinin ise âlem-i süfla yani kötü aşağılık olan âlem olduğu söylenmiştir. Âdem'in yani insanın bu iki âlemin ortasında olduğu, aklıyla hareket edip iman etmesiyle âlem-i kübraya yükseleceği ve eğer nefesine uyup nefsiyle hareket ederse her ne kadar görünüşte insan olsa da manada âlem-i süflaya düşeceği ve insanlık vasıflarını kaybedip hayvanlık vasıflarını alacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda insan kendisinde olan ulvi ve hayvani âlemlerin hangisine meyl ederse âdemde, o âlemin vasıfları görünmektedir:

“...Hak Teâlâ, Resûl'üne buyurmuşdur ki: Ya Muhammed bu cümle eşyayı yaratdım ki cümlesi insân İçindir ve insanı yaratdım kendum için amma ya Muhammed insan dahi iki âlemdir. Biri âlem-i Kübra ve biri âlem-i suflâ ve hem âlem-i hayat var ve âlem-i memmat var. Âlem-i Kübrâ oldur ki **âdemdir** ve âlem-i süflî hayvândır ve âlem-i ulvî **âdemdir** ve âlem-i süflî dahi hayvandır cümlesi dahi **âdeme** yakındır ve hem **âdemde** iki hassa-i behaim vardır. Ol dahi hayvandır. Gerçi ki suretde **âdemdir**. Amma ehl-i irfânın ol surete i'tibârı yokdur. Amma ol hassayı eylerler ki anda zâhir ola...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

*Erkânnâme I'*de insanın yapısını oluşturan dört unsurun ateş, yel, hava ve su olduğu ifade edilmiştir:

“...zira ki **âdem** hod dört nesnedendir. Anasır-ı Erbaa dirler od, su, yel, toprak...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

2. Âdem teriminin, “kişi-şahıs” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Marifet ve hakikat mertebesine ermeyen kişi, susuz yere ve yeşerip meyve veremeyen tohuma benzetilmiştir:

“...imdi bir kimse tarîkatı ma'rifete yetürmese anın gibidir ki, ma'rifetsiz **âdemin** misli susuz yere benzer...” (Erkânnâme, s. 39b/169).

“...İmdi her kim ki hakikate kadem basmasa, bir dane ki gögerüp bar virmez, hakikate ermiyan **âdem** dahi anın gibidir...” (Erkânnâme, s. 41a/174).

3. Âdem, özel isim olarak “yaratılan ilk insan, ilk peygamber, Hz. Âdem” anlamındadır. Hz. Âdem ve nefs-i mutmaine, toprağa benzetilmiştir. Burada Hz. Âdem’in topraktan yaratılması ve kendisine bütün isimlerin öğretilmesi bakımından yaratılan ilk insan olmasına vurgu yapılmaktadır:

“...amma nefs-i mutmainne toprakdır. Meratibi andan hareket gelmez. Hak Teâla'nın emriyle cennet anın üzerindedir. Toprak **Âdem Safıyyullâh'a** nisbet itmişlerdir. Zîrâ ki iki cemâldir mufassal-ı hâkdır ve mufassalan alleme'l-esmâdır...” (Erkânnâme, s. 28a/122).

“...Ve-alleme **âdeme**'l-esmâe kullehâ sümme aradhüm ale'l-melâiketi (Allah Âdem'e güzel isimleri öğretti. Sonra anlan Meleklerle arz etti (Bakara/31))...” (Erkânnâme, s. 46b/197).

İncelenen eserde tarikatın içindeki 28 sorudan biri olarak sorulan “Kisvet kaçtır ve kisvetin rengi nedir?” gibi cümlelerde karşımıza çıkan kisvet sözcüğü, “giysi, kıyafet” anlamındadır. Hz. Âdem'e “ak kisve” gönderilmiştir. Bu bağlamda *ak kisve* ifadesiyle Hz. Âdem'in temiz ve Allah'a yakın bir kul olduğu söylenebilir:

“...On dördüncü deseler ki kisvetin rengi nedir? Eyit kim **Âdem Safıyyullâh'a** evvel ak geldi...” (Erkânnâme, s. 33a/142).

Tablo 2.3. Âdem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Âdem	İnsan, insanoğlu.	7
	Kişi.	2
	İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s).	4

AHD: Sözcük, Arapça bir isimdir. Dilimize Arapçadan geçen bir terimdir. “Bir işi üstüne alıp söz verme, taahhüt; Allah'a karşı olan yükümlülük, ant, kasem, sözleşme”³⁷

³⁷Parlatır, İsmail, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (6. Baskı), Yargı Yayınevi, Ankara 2014, s. 54.

gibi anlamları ihtiva etmektedir. “**Ahd**” sözcüğüne yardımcı fiil, isim eklenerek oluşturulan terimlerin kökeni Arapçadır. Ahd terimini, tasavvufi bir terim olarak Süleyman Uludağ şu şekilde açıklamaktadır:

Kur’an’da Allah’la kulları arasındaki bir ahidleşmeden de bahsedilmiş (bkz. Yâsîn 36/60) ve Allah adına verilen ahidin bozulmaması istenmiştir (bkz. en-Nahl 16/91). “Siz bana verdiğiniz ahde sadık kalın ki ben de size verdiğim ahdi ifa edeyim” (el-Bakara 2/40). Müritlerin tarikata girerken şeyhlere verdikleri söze de ahit denir. Bu ahitte, Allah’a ve resulüne verilen ahde bağlı kalmanın lüzumu üzerinde durulur. Zira müridi yüksek mertebelere ulaştıracak olan bu bağlılıktır. Mürid şeyhe verdiği ahde, sıkıntılı ve rahatlık zamanlarında aynı derecede sadakatle bağlı kalıp asla ahdi bozamaz, biatta sebat gösterir. Müride merasimle giydirilen hırka, onun verdiği ahde vefa göstereceğinin sembolü olarak kabul edilir. Şeyhe verilen ahid, müridin hiçbir sırrını şeyhinden saklamayacağını taahhüt etmesi mânasına gelir.³⁸

Ahd, ahde vefa; güzel ahlak ve imanın gereklerindedir. Söz verip sözünde durmak hem İslam’da hem de farklı inançlarda önem arz etmektedir. Alevilikte tarikata/yola girmek isteyen kişi/talip, yola girerken Allah’a, peygamberine ve müridine bağlı kalacağına, onların emirlerine ve tarikat adabına her zaman, sıkıntılı zamanlarda da uyacağına söz verip verdiği söze bağlı kalacağına, sözünden dönmeyeceğine yemin ederek tarikata ilk adımını atmış olur. Eserde verilen sözün tutulması gerekliliği üzerinde durulmuş, sözünden dönenler “düşkün” olarak kabul edilmişlerdir:

“...imdi evliyânın emrin tutmayub ve buyurdugun dutmayan dahi hod mürteddür ve sürgündür. Eğer ahdinden dönüp **ahdine** vefa etmeyendir...” (Erkânâme, s. 37a/158).

“Ahd” sözcüğü “yemin etmek, söz vermek” anlamında genel bir kullanıma sahip olup telmih babında Fetih Süresi’nin onuncu ayetindeki “ruhlar âleminde kulun Allah’la yaptığı sözleşme”yi de ifade etmektedir:

“...bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. inne'llezîne yubâyiûneke innemâ yubâyiûnellâhe yedullâhi fevka eydîhim fe-men nekese fe-innemâ yenkusu âlâ nefsihi ve-men eyfa bimâ **âhede** aleyhu'llâhe fe-seyu'tîhi ecran azîmâ (fetih/10; muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Kim **ahdini** bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan **ahdine vefa** gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir)...” (Erkânâme, s. 18a/90).

³⁸Uludağ, Süleyman, “Ahit” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 533.

“Ahdinde durmak” mümin kişilerin bir özelliğidir. Mümin o dur ki ölüm pahasına da olsa sözünden dönmeyendir. Bu bağlamda ahdinde durmak mümin olmanın gereğidir:

“...Mü'min ana dirler ki, **ahdi** ikrân üzerine başın vire, dönmeye...” (Erkânnâme, s. 25b/113).

Ahd, mutmain/huzura ermiş nefsin bir özelliğidir:

“...(nefs-i mutmainne)anın dahi on hâssası vardır evvel fakr, ikinci sabr, üçüncü adl, dördüncü insâf, beşinci rızâ, altıncı ilim, yedinci hakikat, sekizinci yakîn dokuzuncu **ahd**, onuncu vefâdır...” (Erkânnâme, s. 28a-28b/122-125).

Ahde vefa ise; “sözünde durma, sözüne sadık kalma”³⁹ anlamına gelmektedir.

Ahde vefa kavramı “sözüne sadık olmak, yol ehli ve güzel ahlak sahibi olan müşitler, şeyhler, evliyalar için kullanılan bir sıfat” olarak görülmektedir. Eserde sürgün edilen ve Allah katından kovulmuş kimseler, ahde vefası olmayan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır:

“...es-Selâmu aleyküm yâ ehl-i tarîk ve'l-**ahd ü vefâ** yâ ehl-i terbiye vü safâ gelmekliğimiz Tanrı içündür...” (Erkânnâme, s. 22a/98).

“...zîrâ ki bir kimsenin **ahdine vefâsı** olmasa dîni dahi yoktur imdi yalan hod Hakk'ın sevmediği sürgündür...” (Erkânnâme, s. 36a/154).

Ahdinden Dönmek/Sözünden Dönmek: “Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak”⁴⁰ anlamında kullanılan bir deyimdir.

Ahdinden dönmek ifadesi, tarikatta talibin mürebbisine verdiği sözden dönmesi, mürebbisine yüz çevirmesi anlamına gelip Allah'a karşı asilik olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda yolun kurallarına uyacağına, her daim yolda olacağına dair mürebbiye söz veren talip, mürebbisinin verdiği terbiyeye uymayarak sözünden dönmüş olur. Sözünden dönen kişiler ise Hak katında kovulmuş ve imansız olarak kabul edilmektedirler:

“...zîrâ ki evvel ikrâr idüp ve sonra **ahdinden dönüp vefâ kalmamış** olur zîrâ ki bir kişi sevdiğin Allah için virmek gerek...” (Erkânnâme, s. 36b/157).

³⁹Parlatır, 2014, s. 54.

⁴⁰TDK, 2011, s. 2155.

“...ve eğer emrine muhâlif olursa **ahdinden dönmüş** olur ol tâlib dünyâdan **âhirete** îmânsız gider Hak saklasın neûzu bi’llâh ve hem iki cihânda şeytân gibi merdûd olur...” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...bu hazır cem’iyyetin tanıklığına eğer **ahdümden dönersem** Hazret-i Ali’nin Zulfikâr’ına uğrayayım...” (Erkânnâme, s. 23a/102).

Tablo 2.4. Ahd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Ahd	Yemin etmek, söz vermektir.	7
Ahde Vefa	Sözünde durmak, sözüne sadık kalmaktır.	4
Ahdinden/Sözünden Dönmek	Sözünü tutmamak.	5

ÂHİRET: Kökeni Arapça olan ve dilimize Arapçadan geçen sözcük, din ve tasavvuf ile ilgili alanlarda sıkça kullanılan bir terimdir. Sözlüklerde ahiret, dünyanın zıttı olarak “öteki/öbür dünya” anlamında kullanılmaktadır.

Eserde ahiret sözcüğü, “dünya hayatının son bulmasıyla gidilecek yer, sonsuz hayatın olduğu öbür dünya” anlamında kullanılmıştır:

“...ve eğer emrine muhâlif olursa **ahdinden dönmüş** olur ol tâlib dünyâdan **âhirete** îmânsız gider Hak saklasın...” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...tâlibe dünya halin bildürdün **âhiret** ahvalin dahi bildür ya şeyh...” (Erkânnâme, s. 12a/66).

“...ya Alî! Ben dünyadan **âhirete** gider oldum. İmdi sana bir nice vasiyetim vardır. Tâliblere yadigâr olsun...” (Erkânnâme, s. 21b/97).

Tablo 2.5. Âhiret, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Âhiret	Öbür dünya, öldükten sonra gidilecek ve hesap verilecek yer.	27

AHVÂL: Terim, yapı ve köken olarak Arapçadır. Arapça sözcük yapısında çoğul yapma kurallarına göre türetilmiştir, Arapçadan dilimize geçmiştir. “İçinde bulunulan zaman veya durum demek olan hâl, sûfiyye terimi olarak kendiliğinden, kesbsiz kalbe

doğan mana, cezbe, baygınlık, coşkunluk demektir.”⁴¹ Ahval ise “hâl” sözcüğünün çoğul şeklidir, durumlar, haller demektir (bk. Hâl).

Erkânnâme I'de, taliplere dünyadaki amellerinin nasıl olması gerektiğine değinilmiştir. Eserde Şeyh'e dünyadayken işlenen amellerin, ahretteki karşılığının ne olacağıyla ilgili soru sorulmuştur. Bu bağlamda “ahvâl” sözcüğü, “öbür dünyada kişilerin amellerinden dolayı karşılaştıkları hâller, durumlar” manasında kullanılmıştır:

“...tâlibe dünya hâlin bildürdün ahret **ahvâlin** dahi bildür ya şeyh...”
(*Erkânnâme*, s. 12a/66).

Tablo 2.6. Ahvâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Ahvâl	Durumlar, hâller.	1

AKD: Dilimize Arapçadan geçen sözcük, dinî-tasavvufi bir terim olarak kullanılmasının yanında hukuk terimi olarak da kullanılmaktadır. “Bağ, bağlama, düğümlenme, iki veya daha fazla şeyi birbirine bağlama; sözleşme, antlaşma, yeminleşmedir. “Allah, sizi bile bile yapmış olduğunuz akitlerden dolayı sorumlu tutar.” (Kur’an-ı Kerim 5/89). İnsanın Rabb’i ile ruhlar âlemindeki sözleşmesi”⁴² şeklinde açıklanmıştır.

İncelenen eserde “akd-i tarîk” isim tamlamasının “tarikât sözleşmesi, talibin tarikata girerken yolun kurallarına uyacağına dair şeyhiyle yaptığı anlaşma, yolda olmaya dair verilen söz ve yoldaki canlarla birbirine bağlı olma” anlamlarında kullanıldığı söylenebilir:

“...andan ata ve talib sağ ellerin ilerü sunup başparmaklarını birbirine beraber dutup el dutuşalar, **akd-i tarîk** vechi birle andan bu kelâmları yol atası veyâhûd bir sâhib-i tarîk yol kardaşı ol mübtedîye tevbe telkîn eyleye...” (Erkânnâme, s. 22b/101).

⁴¹Cebecioğlu, 2004, age., s. 15.

⁴²Dinî Terimler Sözlüğü (İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri İçin), Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara Yty, s. 12.

Tablo 2.7. Akd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Akd-i Tarîk	Yola girmek isteyen kişilerin, yolun kurallarına uyacaklarına dair yaptıkları sözleşme.	1

(HAK/ALLÂH) MUHAMMET-ALÎ: Terimin kaynaklardaki şekli “Allah-Muhammet-Ali/Hak-Muhammet-Ali” olsa da *Erkânnâme I*’de “Muhammed Ali” şeklinde geçmektedir. “Muhammed Ali” veya “Allah-Muhammet-Alî/Hak-Muhammet-Ali” terimi özel isimlerden oluşan bir terimdir. Terimi oluşturan isimlerin üçü de Arapçadır. Allâh-Muhammet-Alî, terim oluşturma yöntemlerinden olan “özelleme”ye örnek verilebilir.

Hak-Muhammed-Alî, “Olgunluk ve kemal mertebeleri bakımından Allah’a çok yakın olan ve Hz. Muhammet’le Hz. Ali’yi birlikte anmanın gerekliliğini vurgulayan ayrı ayrı görülmesi durumunda hakikatin gerçek anlamına ulaşamayacağını anlatan üçleme.” Bu üçlemeden önce “İslamlık öncesi Türk kültüründe ‘atam gök, anam yer’ ikileme inancı vardı. Dinsel etkileşimler sonucu İslamiyet’e ulûhiyet (Allahlık)-Nübüvvet (peygamberlik)-vilâyet (ileri derecede Allah’a dost oluş) üçlemesi girdi.” Alevilikte “Allah/Muhammet/Ali” ifadesiyle bu üçlemeye seslenilmiştir. “Allah-Muhammet-Ali’nin diğer bir kaynağı ise Zerdüştlüktür. Burada Tanrı’ya-Aşa’ya ve Cebrail’e seslenme vardır. Zerdüştlükteki bu seslenme; Anadolu Aleviliğinde yardım için seslenilen Allah-Muhammet-Ali üçlemesini beslemiştir.”⁴³

Alevilik geleneğinde Allah’a yakın olarak görülmelerinden dolayı Hz. Muhammet ve Hz. Ali, bir bütün olarak algılanır. *Kıyas-ı Enbiya*’da Resûl-i Ekrem (s.a.v.), "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır"⁴⁴ ve başka bir hadisinde de “Ali bendendir, ben de ondanım”⁴⁵ diyerek Hz. Ali’nin önemine vurgu yapmıştır. Bu sebeple dualarda Hak-Muhammed-Ali üçü bir arada anılmaktadır. Yapılan dualarda sıraya göre önce Allah, sonra Hz. Muhammet ve Hz. Ali daha sonra Ehl-i Beyt, On İki İmam, On Dört Masum birbiri ardınca hepsine övgüler düzülüp dualar edilmektedir.

⁴³Korkmaz, Esat, Ansiklopedik Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü (Beşinci Basım), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2016, s. 85-86.

⁴⁴Bozkurt, Metin Muhsin (haz. ve sadeleştiren), Ahmed Cevdet Paşa (Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-İ Hulefâ) Peygamberler ve Halifeler Tarihi (Eksiksiz 1. ve 2. Cild Birarada), Çile Yayınları, İstanbul Yty, s. 435.

⁴⁵İbn Mace, el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, Sünen-i İbn Mace, Çağrı Yayınları, C. I, İstanbul 1992, s. 44.

Muhammed Alî terimi, “Allah’a nübüvvet ve velayet yoluyla yakın olan Hz. Muhammet (s.a.v) ve Hz. Ali’nin bir bütün olarak görülmesi” anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda ahirette inanlara şefaath edecek olan Muhammed Alî’dir. Ahirette Muhammed Alî’nin şefaathinden mahrum kalacak kişiler evliyaya karşı gelen taliplerdir:

“...ve dahi tâlib evliyâ nefesine inâd eylese veya gönline yaramaz yer getürse yarın **Muhammed Alî**’nin şefâatından mahrûm kalur ve sergerdân olur...” (Erkânâme, s. 8b/53).

Muhammed Alî ve şeyhlerin ruhuna beş vakit namazda dua edilmesi gerekir. Muhammed Alî’yi sevmek ve onların yolunda olmaya dair söz vermek kişinin imanını sağlamlaştırır:

“...dahi bunların ve meşâyihların ervâhına beş vakitte dâim dua eyleye ve onların ervâh-ı münevverine ve her hande anı **Muhammed Alî**’ye tevellâ kıla ve hem cümlesine bu vechile ikrâr eyleye tâ ki îmânî düriüst ola...” (Erkânâme, s. 30a/130).

Takip edilecek yol, Muhammed Alî yoludur. Bu yol, dört kapı/kırk makam olarak ifade edilen yoldur:

“...yol kimindir deseler, eyit **Muhammed Alî**’nindir, on birinci deseler Muhammed Ali’nin yolu kangıdır cevâb vir ki evvel şerîat, ikinci tarikat, üçüncü ma’rifet, dördüncü ilm-i hakikat...” (Erkânâme, s. 32b/141).

Tablo 2.8. (Allâh/Hak) Muhammed-Alî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
(Allâh/Hak) Muhammed-Alî	Allah’a nübüvvet ve velayet yoluyla yakın olan Hz. Muhammet (s.a.v) ve Hz. Ali’nin bir bütün olarak görülmesidir.	10

ÂLEM: Tasavvuf terimi olarak kullanılan “**âlem**” sözcüğü, Arapça isim olup dilimize Arapçadan geçmiştir. Âlem, “Yeryüzü ve gökyüzündeki nesnelere oluşturduğu bütün evren, kâinat, dünya, cihan” anlamındadır.⁴⁶ Tasavvufi manada âlem; “Allah’tan gayri

⁴⁶Dinî Terimler Sözlüğü, s. 14.

her şeye âlem denir. Âleme, âlem denmesinin sebebi onunla Allah'ın isimler ve sıfatlar bakımından bilinmesidir.”⁴⁷

“Âlem” sözcüğü dünya, evren, kâinat manasına gelir. Her türlü hamd ve övgü âlemlerin rabbi olan Allah'adır. İncelenen eserde âlem, büyük âlem, küçük âlem-dünya ve ruhlar âlemi diye üç şekilde geçer. Eserde büyük âlem yani âlem-i kübra ve âlem-i ulvi insana, küçük âlem-dünya ise hayvana benzetilmekle beraber bütün âlemlerin insana yakın olduğu belirtilmiştir. İnsan yaratılışı gereği mükemmel ve üstün bir varlıktır, hacim olarak dünyadan küçük görünse de insan, asıl âlemdir. Bu asıl ve büyük âlem, insan-ı kâmil olmakta saklıdır. İnsan-ı kâmilde hem ulvi hem de büyük âlem vardır. İnsanın özünde olan bu âlemler, insanın yaptığı amellerle, fiillerle ortaya çıkmaktadır:

“...*Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm el-Hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecmaîn...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...*amma ya Muhammed insan dahi iki âlemdir. Biri âlem-i Kübrâ ve biri âlem-i suflâ ve hem âlem-i hayât var ve âlem-i memât var. Âlem-i Kübrâ oldur ki âdemdir ve âlem-i süflî hayvândır ve âlem-i ulvî âdemdir ve âlem-i süflî dahi hayvandır cümlesi dahi âdeme yakındır ve hem âdemde iki hassa-i behaim vardır. Ol dahi hayvandır. Gerçi ki suretde âdemdir. Amma ehl-i irfânın ol surete i'tibârı yokdur. Amma ol hassayı eylerler ki anda zâhir ola...*” (Erkânnâme, s. 27a/118).

Taçla ilgili olarak geçen sorularda âlem sözcüğü, iki âlem yani “dünya ve ahiret” anlamında kullanılmıştır. Tarikat tacını takan yani bir yola talip olan kimsenin amacı, hem dünyasını hem de ahiretini güzelleştirmektir:

“...*ve tâcın aslı nedir ve tâcın fer'i nedir? diseler cevâb vir ki evvel tâcın istivâsı nedir? Suflîden ulvîye dîn olmaktadır ve tâcın noktası hakîkatdir ve tâcın kenarı iki âleme hüküm eylemekdir...*” (Erkânnâme, s. 45b/193).

Âlem-i Kübrâ: “Arapça, büyük âlem demektir. Zahiren büyük âlem, kâinattır. Küçük âlem de insan. Gerçekte kâinat, insanda durulmuştur. İnsan, bütün âlemlerin aslıdır. Bu

⁴⁷Cebecioğlu, 2004, age., s. 24.

âlem, kâmil insan için yaratılmıştır. İnsan zahiren küçük, fakat hakikatte büyük bir âlemdir.”⁴⁸

Âlem-i kübrâ, insanda olan âlemlerden biridir. Bu ifade “büyük âlem/dünya/kâinat”, mecaz olarak ise “insan/kâmil insan” anlamında kullanılmıştır:

“...ammâ yâ Muhammed insân dahi iki âlemdir biri **âlem-i Kübrâ** ve biri **âlem-i süflâ** ve hem **âlem-i hayât** var ve **âlem-i memât** var...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

“...ve **âlem-i suflânın** ve **âlem-i kübrânın** ma'nâsı bundan dutmuşlardır çünkü nefsin rızâsın hâsıl eyleyenin taklîdi çok olur ve hem ulvî-süflî ve hayat-memât bundan beyân olur. Bundan sıfat-ı şeytân zâhir olur...” (Erkânnâme, s. 29a/126).

Âlem-i süflâ-süflî: Yeryüzü, dünya. **Âlem-i ulvî:** “Madde âleminin üstündeki yüce âlem, ruhlar âlemi”⁴⁹ olarak açıklanmıştır.

“Âlem-i süflâ-süflî” insanın içinde olan ve nefsi duyguları barındıran bir âlemdir. Bu bağlamda âlem-i süflâ, nefsi duyguların göstergesi olarak hayvan ve dünyaya benzetilmiştir. Madde âleminin üstünde olan âlem-i ulvî, insanın mana olarak yükselmesini ifade etmektedir. Âlem-i ulvî “yüce âlem, ruhlar âlemi” anlamında kullanılmıştır. İnsan içinde var olan bu âlemleri amelleriyle ortaya çıkarmaktadır:

“...âlem-i Kübrâ oldur ki âdemdir ve **âlem-i süflî** hayvândır ve **âlem-i ulvî** âdemdir ve **âlem-i süflî** dahi hayvandır cümlesi dahi âdeme yakındır...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

Âlem-i hayât: Yaşam/hayatın olduğu gerçek dünya. **Âlem-i memât:** Ölüm, yani ruhlar âlemidir. İncelenen eserde âlem-i hayat ve âlem-i memât insanda bulunan iki âlemdir. Bu iki âlem, insanın hem canlı hem de ölümlü olduğunu ifade etmektedir:

“...ve hem **âlem-i hayât** var ve **âlem-i memât** var...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

Zuhûr âlemi: Görünen/dış dünyadır.

“Zuhur âlemi” bütün heves ve isteklerin olduğu, kâfirlerin hükmü altında olan yer anlamına gelmektedir:

⁴⁸Cebecioğlu, 2004, age., s. 17.

⁴⁹Ayverdi, 2016, age., s. 40.

“...Ol Muhammed Mehdi-i sahib-i zaman ile *zuhûr âlemi* küffar dutdu Ya Ali senden meded...” (Erkânnâme, s. 52a/218).

Tablo 2.9. Âlem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Âlem	Dünya, evren, kâinat anlamındadır.	13
Âlem-i Kübrâ	Kâinat, kâmil insandır.	3
Âlem-i süflâ/süflî	Dünya, hayvan.	4
Âlem-i ulvî	Mana, ruhlar âlemi.	1
Âlem-i hayât	Canlı hayatın olduğu yer, dünya.	1
Âlem-i memât	Hayatın olmadığı, ölüm/ruhlar âlemi.	1
Zuhur âlemi	Görünen/dış dünya, olayların meydana geldiği yer.	1

HZ. ALÎ: Sözcük, özel isimle oluşturulan terimlerden biridir. Arapça olan “**Alî**” sözcüğü hem özel isim hem de sözlük manasıyla kullanılmaktadır. Dilimize Arapçadan geçen bir sözcüktür, Türkçede genellikle özel isim olarak kullanılmaktadır. “Alî” kelime anlamı olarak “yüce, ulu” anlamına gelip Allah’ın Esmayihüs-nâsından biridir.

Hz. Alî, Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v) amcasının oğlu ve damadı, küçük yaşta olmasına rağmen Peygambere iman eden ilk dört kişiden biri, aynı zamanda son halife olarak bilinmektedir. Alevilikte ise Hz. Alî; Ehlibeyt’in bir ferdi, ilk imam ve halifedir. Hz. Alî; sevilen, saygı duyulan, örnek alınan ve rehber, önder olarak kabul edilen biridir. *Erkânnâme I*’de Hz. Alî ve Ehlibeyt sevgisine, Hz. Alî’nin gittiği Hak yoldan gidilmesi gerektiğine, vurgu yapılmıştır. Güzel övgülere layık olan Hz. Alî çeşitli isimlerle ve lakaplarla anılmıştır. Fığlalı, ona verilen lakaplarla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır:

Ali b. Ebû Tâlib ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve genişti; yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen “Ebû Tûrâb” lakabından başka “el-Murtazâ” ve “Esedullâhi’l-gâlib” gibi lakapları da vardır. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları “Kerremallahu vecheh” dua cümlesiyle anılmıştır. Onun, İslâm’ın yayılış tarihinde ve müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâkî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkie sahip bulunduğunu, Kur’an ve Sünnet’i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Sünnî ve Şîî kaynaklar ittifakla belirtirler. O aynı zamanda tasavvuf dünyası için de vazgeçilmez bir isim olması sebebiyle İslâm tasavvuf edebiyatında, özellikle Türk kültüründe ayrı bir anlam ve önemle ele alınmıştır.⁵⁰

⁵⁰Fığlalı, Ethem Ruhi, “Alî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 371-374.

Kaynaklardan verilen bilgiler Hz. Alî'nin tek bir lakabı ya da tek bir sıfatı olmadığını göstermektedir.

Eserde “Hz. Alî” ifadesiyle Hz. Muhammed'in damadı, dördüncü halife ve ilk imam kastedilmiştir. Allah'ın velisi, Allah'a yakın ve Allah dostu olan kimse anlamında Hz. Ali, velayet makamının sahibi olarak görülmektedir:

“...yâ **Alî** kaçan bir tâlib mürebbîsinden ırzâsız muhabbet gezdirse ol tâlib mürteddir...” (Erkânnâme, s. 48b/205).

“...ve bi velâyetike ya **Alî** diye cemî' edeb-erkân üzre terbiyyet ide emr-i ma'rûf ve nehy-i münker üzre inne hâzâ tarîkun mustakîm yolunu tâlibe göstere ve hem Allâh Teâlâ hazretine doğru giden yolların haber vire...” (Erkânnâme, s. 25a/110).

“...kırk akçe tercemân kazılara, on dokuz akçe halîfeye yetmiş akçe evliyâyâ nezîr viresiz. Ya **Alî** kaçan bir tâlib mürebbîsine ve musâhibine diliyle incidse Hak Teâlâ dilin yetmiş kulaç ider...” (Erkânnâme, s. 47b/201).

Eserde Hz. Ali'ye verilen çeşitli isimler tespit edilmiştir. Hz. Ali'den cesaretli, yiğit ve düşmandan korkmayan yönüyle Arslan, Haydar; Müminlerin emiri, şahı olması yönüyle, Emir-ül Müminin; güzel ahlaklı ve temiz olması yönüyle, Ebu Turab; beğenilen ve kendisinden razı olunan biri olması yönüyle Murtaza; Allah'a yakın olmasıyla Veliyullâh; kendisine saygı duyulması ve dua edilmesi yönüyle Kerremallahu vecheh gibi lakaplarla bahsedilmiştir:

Ali el-Murtezâ: Hz. Ali'nin yaygın olarak bilinen lakaplarından biridir. Sözlükte; “Arapça ‘irtiza’ seçmek, beğenmek kökünden Murtaza; beğenilmiş, seçilmiş, hoşnut ve râzı olunmuş kimse”⁵¹ şeklinde açıklanmıştır. Hz. Ali yaşadığı dönemde Peygamberimiz tarafından övülmüştür, öldükten sonra da gerek edebi eserlerde gerek tarihi eserlerde Hz. Ali övülen ve beğenilen bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Alî seçilmiş, kendisinden razı olunmuş bir insandır. Murtezâ ifadesiyle Hz. Alî'nin ilk imam, övülen ve gurur duyulan bir önder olduğu belirtilmiştir. Hz. Alî ve Ehlibeyt'i bilmeyen kimselerin ibadeti makbul olmamaktadır:

“...her kim ki Muhammed Mustafa'nın ve **Ali el-Murtezâ'nın** âlini ve evlâdını bilmese anın ibadeti kabul olmaz şol bilesiz...” (Erkânnâme, s. 30a/130).

⁵¹Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/murtaza>, (13.05.2019). Ayrıca bk. TDK Kişi Adları Sözlüğü.

Eserde Bektaşiliğin sembolü olan tacın düzeni On İki İmam olarak açıklanmıştır. On iki dilimden oluşan ve On İki İmam'ı temsil eden tacı terk etmek Hz. Ali tarafından yolda olanlara yasaklanmıştır. Bu bağlamda Hz. Ali övülen ve gurur duyulan bir önderdir:

“...yirmi üç deseler ki tâcın ta'zîmi nedir diye ki hilmdir ve hem küllüsü elifdir, yirmi dördüncü deseler ki tâcın on iki imâmdır amma terk ma'nâsıdır ki İmâm **Ali el-Murtezâ** men' eylemiştir, zîrâ ki pişvâ-yı fahrimizdir...” (Erkânnâme, s. 33b/145).

Tarikat'a şeyh olarak seçilecek kimsenin soyunu Ehlibeyt'e dayandırması gerekmektedir:

“...ve dahi şeyhin nesebini **Ali el-Murtezâ**'ya ve Muhammed Mustafa'ya yetireler şöyle bilesiz ve bilduresiz ehl-i tarîka...” (Erkânnâme, s. 34a/146).

Ebu Turâb: Hz. Ali'nin lakabıdır. “Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse” anlamındaki bu lakap, Hz. Ali'ye Peygamberimiz tarafından verilmiştir.⁵²

Nefs-i Mutmainne, Hz. Âdem ve Hz. Ali, toprağa benzetilmiştir. “Nefs-i mutmainne” nefsin dördüncü mertebesi, doymuş ve huzura ermiş nefistir. Bu aşamada nefis bütün kötülüklerden temizlenmiştir ve nefis güzel ahlakla donanmıştır. Nefsin bu özelliğinin toprağa benzetilmesi toprağın temizleme özelliğinin olmasından dolayıdır. Eserde topraktaki özelliklerin Hz. Ali'de de olduğuna değinilmiştir. Kaynaklarda Hz. Ali'den, nefsin kötülüklerinden kendini temizlemiş, güzel ahlaklı, hayattayken cennetle müjdelenmiş; Allah dostu, adaletli, vefalı, sabırlı, cesaretli, her zaman Peygamber efendimizin yanında olan biri olarak bahsedilmektedir. Nefsin dördüncü mertebesine erişen Hz. Ali, kalben Allah'a ve peygamberine yakındır, burada velayet ve nübüvvet makamı birdir. Bu özelliklerinden dolayı Hz. Ali toprağa benzetilmiştir (bk. Erkânnâme, s. 122, 125):

“...anın dahi on hâssası vardır evvel fakr, ikinci sabr, üçüncü adl, dördüncü insâf, beşinci rızâ, altıncı ilim, yedinci hakikat, sekizinci yakîn dokuzuncu ahd, onuncu vefadır imdi bu kırk hâssa ki didük cümlesi toprakda zâhir olur, zîrâ ki toprak Hazret-i Ali gibidir imdi Ali'nin dahi bir adına **Ebu Turâb** derler bu sebebdendir ki her sulûk ki bu makâma erişe, ana velâyet ve nübüvvet bir olur...” (Erkânnâme, s. 28a-28b/122-125).

⁵²Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Türâb” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1994, s. 243.

Arslan (Tanrı Arslanı Alî): Allah'ın Arslanı anlamında Hz. Ali'ye verilen bir lakaptır. Aslan bir bütün olarak savaşı, zaferi ve gücü-kudreti temsil eder. Yiğitlik belirtisi olarak algılanan postunun ve yelesinin ayrı bir yeri vardır. Anadolu Aleviliğinde, Miraç yolculuğu sırasında Hz. Muhammed'in karşısına Hz. Ali, Arslan donunda çıkar ve Hz. Ali, Allah'ın Arslanı olarak nitelenir.⁵³

Aslan sözcüğünün gerek ansiklopedik, sözlük anlamı gerek eserde kullanılan manasından hareketle aslan sıfatının Hz. Ali için kullanıldığı rahatlıkla söyleyebilir. Daha önceden de bilindiği üzere onun daha çocukken Müslüman olup Hz. Muhammed'e (s.a.v) biat etmesi ve peygamberin Mekke'den Medine'ye hicretinde hiç korkmadan Peygamberin yerine geçip düşmanları beklemesi, Hz. Ali'nin cesaretini ve yiğitliğini gösterir. Nitekim katıldığı savaşlarda ve yaşadığı dönemde güçlü biri olmasıyla da düşmanlarına korku vermiştir. Eserde, Hz. Muhammed'in, vefat etmeden önce Hz. Ali'yi yanına çağırıp öğütlerde bulunduğu belirtilmiştir:

“...*Ey tâlib-i sulûk-i evliyâ! Şöyle rivâyet olunur ki Rasûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sellem fenâ sarayından bekâ mülkine nakl itmeli oldu. Tanrı arslanı Alî'yi katına okudu...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

Emîr-ül Müminîn: Müminlerin şahı anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır. İslâm tarihinde Hz. Ömer'den itibaren devlet başkanlarına verilen unvan. “Emîr-ül-mü'minîn” unvanı İslâm tarihinde siyasi, askeri ve dinî bir mahiyet arz etmektedir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere hemen hemen bütün halifeler, bu unvanı kullanmışlardır.⁵⁴

Hz. Alî, müminlerin emiri ve şahı olarak anılmıştır. Bu lakap gerek halife olmasından gerek müminlerin emiri olmasından dolayı kendisine verilmiştir. Alevi geleneğinde de Hz. Ali şah ve ilk imam olarak kabul edilir. İncelenen eserde Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'den “Müminlerin emiri” diye bahsettiği görülmektedir:

“...*Tanrı arslanı Ali'yi katına okudu: Yâ Emîre'l-Mü'minîn, ben dünyâdan ahrete giderem dilerim kim sana bir nice vasiyet idem sana yadigâr olsun...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...*Heman ol dem evvel erenler sultanı emîru'l-mü'minîn Ali kerrema'llahu veche'yi yanına okudu...*” (Erkânnâme, s. 21b/97).

⁵³Korkmaz, 2016, age., s. 99-100,

⁵⁴Fayda, Mustafa, “Emir-ül Müminin” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1995, s. 156.

“...Şâh-ı Merdân kapusunda beli bağlu kul olup, ol şah-ı velâyet **emîru'l-mü'minîn Ali** radiya'llahu anh ve kerrema'llahu veche...” (Erkânnâme, s. 22a/98).

Haydar: Arapça isim olan sözcük; “aslan” anlamına gelmektedir. Cesur, yiğit kimse anlamında Hz. Alî'nin lakabıdır.⁵⁵

“...kemâl-i kudretinden **Hayder** oldu Hasen hasretinde hayrandır melekler Hüseyin-i Kerbelâ tâc-ı ser oldu...” (Erkânnâme, s. 49b/209).

Haydarî: *Erkânnâme I*'de Haydarî, “bâtını bir görüş, tarikat” olarak zikredilmektedir: “...yakin, men can ü dilden **Hayderiyem**...” (Erkânnâme, s. 53a/222).

Aliyyun Veliyullâh: Allah'a yakın olan kimse anlamında Hz. Ali için kullanılan bir lakaptır.

Aliyyun Veliyullah lakabı “Allah'ın velisi Ali” anlamında kullanılmıştır. Bektaşiliğin sembolü olan tacın dışında Allah'tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed Allah'ın Resul'ü, Hz. Ali Allah'ın velisidir” yazısı yazılmıştır:

“...ve tâcın taşrasında yazılmışdır ki; Allahu La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah ve **Aliyyun Veliyullâh**...” (Erkânnâme, s. 46a/194).

“...la ilâhe illallahu Muhammedun Rasulullahi **Aliyyun veliyyullâhi** diye andan on iki imâm şartın yerine getüre şartı budur ki bunu okuya...” (Erkânnâme, s. 23b/105).

“...Şâh Ali Abbas Paşa râ evlâd u ervâh-ı meşâyih-ı seccâde-i rasûl müşşid-i kâmil mükemmili'llâh **Aliyyun Veliyullâh** rıdvanullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn bi rahmetike yâ erhame'r-râhimîn...” (Erkânnâme, s. 24b/109).

Kerrema'llâhu Vecheh: Hz. Ali için kullanılan “Allah yüzünü ak etsin” anlamında bir dua ve saygı sözü.⁵⁶ Bu ifade “erenlerin sultanı ve müminlerin emiri Ali'nin, Allah yüzünü ak etsin” anlamındadır:

“...Heman ol dem evvel erenler sultanı emiru'l-mü'minin **Ali kerrema'llâhu veche**'yi yanına okudu...” (Erkânnâme, s. 21b/97).

“...Şâh-ı Merdân kapusunda beli bağlu kul olup, ol şah-ı velâyet emiru'l-mü'minin **Ali** radiya'llahu anh ve **kerrema'llâhu veche**...” (Erkânnâme, s. 22a/98).

⁵⁵Kanar, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük (3. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 638.

⁵⁶Bıçer, Ramazan, “Kerremallahu Vecheh” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara 2002, s. 296-297.

Tablo 2.10. Hz. Alî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Hz. Alî	Hz. Muhammed'in damadı, dördüncü halife, ilk imamdır.	91
Alî el-Murtezâ	Seçilmiş, beğenilmiş, kendisinden razı olunmuş kimse anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır.	12
Ebu Turâb	Toprağın babası anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır.	1
Arslan (Tanrı arslanı Alî)	Allah'ın aslanı anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır.	1
Emîr-ül Müminîn	Müminlerin şahı, emiri anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır.	4
Haydar/Haydarî	Cesur kimse anlamında Hz. Ali'nin lakabı/Hz. Ali'ye ululuk atfeden bâtını bir fırka.	1/2
Aliyyün Veliyullâh	Allah'ın Velisi, Allah'a yakın olan kimse anlamında Hz. Ali'nin lakabıdır.	5
Kerremallâhu Vecheh	Hz. Ali için kullanılan bir saygı ve dua sözü.	2

ÂL-İ ABÂ: “**Âl-i abâ**” tamlama yoluyla oluşturulmuş bir terimdir. Dilimize Arapçadan geçmiştir. *Kur'an-ı Kerim'de* “Ey Ehlibeýt Allah, sizden kiri ve günahları gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister (Ahzâb/33) buyurulmuştur. Ayette geçen ‘Ehlibeýt’in Âl-i abâ olduğu söylenir. ‘Abâ altına alınanlar’ anlamında Peygamberimiz, Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'den müteşekkil beş kişiye Âl-i abâ denilmiştir. Özellikle Alevî-Bektaşî edebiyatlarında Âl-i abâ'dan fazlasıyla söz edilmiştir.”⁵⁷

Âl-i abâ, hırkanın veya abanın altına alınmış beş kişiyi yani Ehlibeýt'i ifade etmektedir. Bu bağlamda beş kişi peygamber efendimizin ev halkıdır. Ehlibeýt'i sevmek ve onları sevenleri de sevmek yolun gereğidir:

“...yek tavâfi meşhed-i şâh-ı Horasan ile ki yetmiş iki hacc-ı ekber ya Ali senden meded, Şâh Takî vü ba-Nakî bu cümlesi dîn-i nabi devlet **âl-i abâsın** ya Ali senden meded...” (Erkânnâme, s. 52a/218).

“...hânedânın düşmenidir zarûretde ider ki Haydariyem tevellâ kılmuşam **Âl-i abâ**'ya münâfıklar gözünün hançeriyem Hüseyinî'yem bugün meydân içinde Hatâyî'yem Ali'nin çâkeriyem...” (Erkânnâme, s. 53b/225).

⁵⁷Pala, 2004, s. 22.

Tablo 2.11. Âl-i abâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
<i>Âl-i abâ</i>	Hırkanın altına alınan, “Peygamberimiz, Hz. Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin”den oluşan beş kişi.	2

ÂLİM: Sözcük, yapı bakımından Arapçadır, isim ve sıfat olarak kullanılmaktadır. Türkçede bilgiye, ilme sahip kimseler için kullanılmaktadır. Sıfat olarak bilgin, ilim sahibi kimse anlamına gelmektedir. Âlim, “yüce Allah’ın, kendi zatını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellilerini yakîn yolu (ilme’l-yakîn) ile temaşa mertebesine çıkardığı kimsedir.”⁵⁸

Eserde âlimler; bilginler, ilim öğreten, yol gösteren kişiler anlamında kullanılmıştır. Mürebbisine saygısızlık eden talip, dünyadan ahirete imansız gider, Hz. Peygamber, Hz. Ali ve On İki İmam’ın şefaatinde mahrum kalır ve âlimlerin yanında da yer edinemez. Bu bağlamda âlimler; bilginler, ulu kişiler grubunda yer almaktadırlar:

“...*Muhammed Mustafa'nın ve Ali el-Murtezâ'nın ve on iki imâmın şefâatından mahrûm ola ve dahi mahşerde âlimleri dibine komayalar...*” (Erkânnâme, s. 26a/114).

Tablo 2.12. Âlim, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
<i>Âlim</i>	Bilgin, ilim öğreten, yol gösteren kişi.	1

ALLÂH: Arapça isim olan Allah sözcüğü, kâinatın ve her türlü varlığın yaratıcısı ve sahibi, ezeli ve ebedi olan yaratıcı, ilah olarak açıklanabilir. Eserde genel olarak herkes tarafından bilinen Allah’ın farklı isimlerine yer verilmiştir. Bu isimler; Hak, Hak/Allah Teâlâ, Tanrı, Rab ve Hüda’dır. “**Allah, Hak, Rab, Hüda, Tanrı**” ifadeleri, *Erkânnâme I*’de eş anlamda kullanılmış olan isimlerdir. “Hak” kelimesi pay, hakikat, bir kimsenin üzerine düşen görev gibi anlamlarda da kullanılmıştır. “**Allah, Hak, Rab**” kavramları dilimize Arapçadan, “**Hüda**” ise Farsçadan geçmiştir. “**Tanrı**” kavramı ise Türkçedir. Eserde yaratıcı için kullanılan Allah, Hak, Rab, Hüda ve Tanrı terimleri hem Arapça, Farsça hem de Türkçe olarak kullanılmıştır.

⁵⁸Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (İkinci Basım), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 36.

Allah, âlemlerin, her türlü varlığın sahibi ezeli ve ebedi olan yüce yaratıcı ilah, anlamındadır. Eserde evliya edebini yerine getirmeyen taliplerden, Allah'ın hoşnut olmayacağı söylenmiştir:

“...Şeyh-i ârif kâmil kaddesa'llâhu sırrahu buyurlar ki kaçan bir tâlib evliyânın edebini yerine getirmese ol tâlibden **Allâh** bîzâr olur...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...**Allâh'a** âsîdür ve yüzü karadur...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

“...İmam Ca'fer Sadık eydür bir tâlib bir bî-namaz ile veyâ bir namkör dostluk eylese veyâhûd kendi mahremine bilmese ol tâlibden **Allâh** bîzârdur...” (Erkânnâme, s. 12b/69).

Eserde Alevilik-Bektaşilikteki tacın aslının Ulu Allah olduğu ifade edilmektedir:

“...ve tâcın dirisi nedir cevâb vir başa urunmaktır ölüsü nedir cevâb vir ki başa vurmayup şöyle komaktır ve tâcın aslı nedir Ulu **Allâh**'dır...” (Erkânnâme, s. 45a/190).

1. Hak, Allah'ın isimlerinden biri olarak Allah, Rab anlamındadır.

“...anların gönlü çürükdür, **Hak** korkusu yokdur **Hak** korkusu olaydı nâ-mahreme sırrın açmazdı...” (Erkânnâme, s. 12b/69).

Erkânnâme I'de, Allah'ı ve varlıkların özündeki Allah'ın tecellisini görmenin can gözüyle mümkün olduğu belirtilmiştir:

“...ten gözüyle halkı görür ve cân gözüyle **Hakk**'ı görür ve ammâ ten gözü zâhiri görür ki assı ziyân bildürür ve hem **Hakk**'ın nişânın müşâhede eyler ve vücûduna dahi emr olan eşyâları işler ve dahi nehy olan işlerden yığlınur...” (Erkânnâme, s. 43b/185).

“...şolar kim dem ururlar evliyâda nice âşıklara **Hak** rehber oldu, şolar tâbî'-i Mervân dururlar sürüldü dergâhdan cümle ebter oldu, **Hak** yolunda ayak toprağı sâdik Hatayî cümlesinden kemter oldu...” (Erkânnâme, s. 50a/210).

2. Hak; “bir maldan, yiyecekte ya da paradan bir kimse için ayrılan pay, hisse”⁵⁹ anlamındadır.

Hak ifadesiyle; talibin mürebbi ve musahip hakkına saygılı olması gerektiği ve musahibinin hakkını meclise getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır:

⁵⁹Korkmaz, 2016, age., s. 296-297-298.

“...dördüncü farz budur ki musâhib ve mürebbî **hakkına** mutî’ ola beşinci farz budur ki musâhib **hakkını** cem’iyyete yitüre...” (Erkânnâme, s. 16b/85).

3. Hak; “doğru, hakikat” anlamındadır.

Eserde evliya sözünü doğru/hak kabul etmeyenler münafık olarak kabul edilmektedir. Ayrıca eserde, doğru/hak ile yanlış ayırt etmenin gerekliliği de belirtilmiştir:

“...Münafık oldur ki evliya kelâmın işide ve evliya kelâmın **hak** bilmeye ve gönlünde kin, kibir duta ve hased ola ve yol düşmanına yoldaş ola ve gaybet söyleye ve yalan, münafık oldur...” (Erkânnâme, s. 9a/54).

“...Tûba çıkdı Ka’be’den **hak** ile bâtil farkına bâtil oldu ol kişi aldandı yine zevkine...” (Erkânnâme, s. 53b/225).

“...mürüvvet oldur ki tâlib, evliyâ kelâmın işide, **hak** bile, menâkıb ne derse yerine geture...” (Erkânnâme, s. 9a/54).

4. Hak sözcüğü, “yapılması gereken işler, bir kimsenin üzerine düşen görevler” anlamında da kullanılmıştır. Bu anlamda talibin yapması gereken görevlerden biri avamdan kesilmektir. Evliyanın görevi ise talibin gönlünü temizlemek ve onu manevi bir seviyeye getirmektir:

“...ol kimse kim, tâliblik da’vâsın kıla bu vasiyetlerim dutmaya ve **hakkın** yerine geturmeye ol tâlib benim düşmânımdır...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...Şeyh Safî rahmetu’llâhi aleyh der eydür: tâlibin **hakkı** oldur ki avâmdan kesile beyit: avâmile oturma mesh olursun ne mesh olmak bi-küllî nesh olursun...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...ve evliyânın **hakkı** oldur ki tâlibin gönline nazar ide, kangı tâlibin gönlü pâkdur, ol tâlibden nazarın ayırmaya...” (Erkânnâme, s. 2b/29).

Hak Teâlâ: Erkânnâme I’de “**Hak Teâlâ ve Allah Teâlâ**” ifadeleri aynı anlamda kullanılmışlardır. Teâlâ kavramı, Allah’a nispet edilen bir tazim/saygı ifadesidir. Sözlükte “yükselmek, bir şeyin üstünde bulunmak, şeref ve kudret sahibi olmak” anlamındaki ulüv (alâ’) kökünden türeyen ve fi’l-i mâzî olan Teâlâ, daha ziyade Allah lafzının ve Hak gibi ilâhî isimlerin geçtiği yerlerde tazim amacıyla kullanılmakta olup

“şan, şeref ve hükümranlığı yüce olsun” manasına gelir; bu bağlamda “kendi konumunun üstünde başka bir konumun bulunmaması” demektir.⁶⁰

Hak Teâlâ ve Allah Teâlâ ifadeleri, saygı ve ululama, Allah’ın büyüklüğünü ve kudretini yüceltme manasında kullanılmışlardır. Eserde Peygamberin vasiyetlerini yerine getiren taliplerden, şanı şerefi ve kudreti yüce olan Allah’ın razı olacağı dile getirilmiştir:

“...*Yâ Emîre ’l-Mü ’minîn, ben dünyâdan ahrete giderem dilerim kim sana bir nice vasiyet idem sana yadigâr olsun sen dahi tâliblere bildüresin ve her kim bu vasiyetleri dutup haklarsa ben andan hoşnûd olam yarın anda **Hak Teâlâ** cemâlin...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...*andan Şeyh Safî eydür **Allâh Teâlâ** ol tâlibun gönlüne nazar eyler, ne kadar fakir dahi olursa gani ola...*” (Erkânnâme, s. 5b/41).

“...***Hak Teâlâ** cemâline mazhar düşüp evliyâ andan hoşnûd ola...*” (Erkânnâme, s. 9b/57).

“...*zîrâ ki bir kimse yalana tâbi’ olsa **Hak Teâlâ**’nın düşmanına dost, dostuna düşman dimiş olur...*” (Erkânnâme, s. 36b/157).

Tanrı: Kendiliğinden var olan, varlığı kendisinden başka bir varlığı gerektirmeyen, önsüz-sonsuz olarak algılanan, her şeyin yaratıcısı durumundaki güçtür.⁶¹

Tanrı, her şeyin yaratıcısı olan ilah anlamındadır. Yapılan eylemlerin tümünde Tanrı rızasını kazanma amacı vardır:

“...*es-Selâmu aleyküm yâ ehl-i tarîk ve ’l-ahd ü vefâ yâ ehl-i terbiye vü safâ gelmekliğimiz **Tanrı** içündür ve durmaklığınız **Tanrı** içündür ve söylemekliğiniz **Tanrı** içündür...*” (Erkânnâme, s. 22a/98).

“...*tâlib mürebbisini **Tanrı** senden hoşnûd olsun dise altmış yıl ibâdet etmekden yeğdir yâ Ali kaçan bir tâlib mürebbisi karşusunda ayağın dursa bin yıl ibâdet etmekden hayırlıdır...*” (Erkânnâme, s. 48a/202).

⁶⁰Kelpetin Arpağuş, Hatice, “Hak Teâlâ” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul 2011, s. 206.

⁶¹Korkmaz, 2016, age., s. 654.

“...bu duâyı okuyanlar düşdü rahmet garkına lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr, **Tanrı** arşdan getürdiyse aradan bu nikâb sâkî sırrın keşf itdi gitdi getürdü aradan hicâb, bu duâyı Hak bilenler secdeye kıldı şitâb...” (Erkânnâme, s. 54a/226).

Rab: Arapça isim olan sözcük “yaratan, olgunlaştıran, besleyip büyüten, tüm varlıkları gözetim altında tutan, onlarla ilgili her türlü kuralı koyan ve bütün varlıkların rızkını veren anlamında Allah’ın Esmayihüsânından biri”⁶² anlamına gelmektedir. “**Rab**” sözcüğü, Arapçadan Türkçeye geçmiş din ile ilgili alanlarda kullanılan bir terimdir.

Rab, “Âlemlerin yaratıcısı ve sahibi anlamında kullanılan Allah’ın isimlerinden biri”dir. Eserde mürebbisinden yüz çeviren talibin Rabb’inden de yüz çevirmiş olacağı belirtilmiştir:

“... yani mürebbîsinden yüz döndüren **rabbisinden** yüz döndürür imdi **rabbisinden** hod yüz döndüren ma’lûmdur ki mürted olur...” (Erkânnâme, s. 36b/157).

“...el-hamdüli’llâhi **rabbî**’l-âlemin, va’s-salâtuve’s-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecmaîn...” (Erkânnâme, s. 13a/70).

“...men arafe nefsehu fekad arafe **rabbehu** ya’ni her kim nefsini bilse rabbisini bilir...” (Erkânnâme, s. 29b/129).

Hudâ: Farsça “Allah, Tanrı, sahip, efendi” anlamlarına gelen bir sözcüktür.⁶³

İnsan önce kendi benliğini ve varlığını bilip tanımalıdır, kendini tanıyan, bilen insan ancak o zaman yaratıcısını/Hüdasını bilebilir. Bu bağlamda insan kendisini yaratan Allah’tan başka bir güç ve kudret olmadığını, ondan başka ilah olmadığını idrak etmektedir:

“...ve fasl anın içundur ki şahıs kendü nefsin bilmek gerek ki tâ **Hudâsını** bile...” (Erkânnâme, s. 29b/129).

“...gönül dile getir evvel **Hudayı** andan zikr ide...” (Erkânnâme, s.52a/218).

⁶²Dinî Terimler Sözlüğü, Yty, s. 297.

⁶³Kanar, 2013, s. 648.

Tablo 2.13. Allâh/Hak, Anlamı ve Kullanım Sıklığı.

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Allâh	Kâinatın ve her türlü varlığın yaratıcısı ve sahibi, ezeli ve ebedi olan yaratıcı, ilah.	11
Hak	Allah, yaratıcı anlamında Allah'ın isimlerinden biridir.	32
	Bir şeyden birine ayrılan pay, hak.	8
	Gerçek, doğru, hakikat.	11
	Yapılması gereken şey, birinin üzerine düşen görev.	8
Hak Teâlâ	Şeref ve kudret sahibi olan Allah anlamında kullanılan tazim/saygı ifadesidir.	19
Allâh Teâlâ	Şeref ve kudret sahibi olan Allah anlamında kullanılan tazim/saygı ifadesidir.	9
Tanrı	Kendiliğinden var olan her şeyin yaratıcısı, Allah.	6
Rab	Bütün varlıkları yaratan, besleyip gözetim altında tutan, Allah'ın isimlerinden biridir.	10
Hudâ	Allah, Tanrı anlamında kullanılan bir isimdir.	4

VA'LLÂHU A'LEM: Arapça sözcüklerden oluşup *Erkânnâme 1*'de kalıplaşmış bir ifade olarak kullanılmaktadır. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir, anlamına gelmektedir.

Va'llâhu a'lem ifadesi, yol ve tasavvufla ilgili mürşitlere sorulan sorulara verilen yanıtlardan sonra mürşitlerin kullandığı kalıp bir sözdür. Bu bağlamda ifade, tasavvufta mürşidin adap sahibi olduğunu, kendini bildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Allah'tan başka her şeyi tam anlamıyla ve doğru bir şekilde bilecek bir varlığın olamayacağını da açıklamaktadır:

“...özünü bileyin dersen hem-sohbetine nazar eyle gör, hem-sohbetün îmân ise bil ki sen dahi îmânsın **va'llâhu a'lemu** bi's-savâbi...” (Erkânnâme, s. 16a/82).

“*Emr-i ma'rûf ve nehy-i munker emri tamam olup Hakk'dan yana yol ola **va'llâhu a'lem**...*” (Erkânnâme, s. 44b/189).

Tablo 2.14. Va'llâhu a'lemu, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Va'llâhu a'lemu	En doğrusunu Allah bilir.	6

AMEL: Terim, yapı ve köken bakımından Arapçadır. Amel, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. Amel, yapılması gereken işleri yapmak ve yapılmaması gereken şeyleri yapmamak için yapılan eylemlerdir. Alevilikte ve İslam inancında, insanın işlediği her türlü amelden sorumlu olduğu ve bu amellerden dolayı hesaba çekileceği inancı vardır. Eserde de talibe ve yolda olanlara amellerine dikkat etmeleri öğütlenmiştir. İnsanların kötü amellerden uzaklaşıp salih ameller işlemeleri tavsiye edilmiştir. S. Uludağ, amel teriminin iş, fiil anlamında kullanıldığını açıklamakla beraber terimi şu şekilde ifade eder:

Ayrıca dinî literatürde amel kelimesi giderek “emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış” anlamını kazanmış ve böylece insanın her türlü işleri için kullanılan fiil kelimesine göre daha dar kapsamlı bir terim halini almıştır. amel kelimesinin iman ve söz dışında kalan tutum ve davranışlar için kullanımı daha yaygındır. Salih ameller dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işler; gayr-i sâlih ameller ise yapılması yasaklanan veya hoş karşılanmayan kötü, yanlış, zararlı ve günaha yol açan amellerdir.⁶⁴

Amel kelimesi, dinin gerektirdiği emir ve yasakları uygulamak amacıyla yapılan eylemler anlamında kullanılmıştır. Talibin fiilleri, eylemleri şeyhinden aldığı ilimle olmalıdır. Neyi, nasıl, niçin yapması gerektiğini bilmelidir. Bir şeyi ne amaçla, niçin yaptığını bilmeden yapmanın hiçbir faydası olmamaktadır. Bu bağlamda talip ilmüne göre amel etmelidir, bilgisiyle yaptığı işlerin birbirine uyması gerekmektedir:

“...*pes tâlib ana dirler ki tâlibin ameli ilm-i meşâyih ile ola, zîrâ ki ilimsiz amelin fâidesi olmaz...*” (Erkânâme, s. 39a/166).

Eserde, nefis-i emmare'ye ait sıfatların, insanı olgunlaştırıp Allah'a yaklaştıracak sıfatlarla değiştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Bu sıfatlardan biri “amelin ilmi”dir:

“...*Cümlesi nefis-i emmâredir. Odsuzluk, buhl ve kibir ve hased ve şehvet ve kahkaha ve gıybet ve gadap imdi bu sıfatları sıfat-ı hakîkate tebdîl ide. Evvel sehâvet,*

⁶⁴Uludağ, Süleyman, “Amel” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1991, s. 13-16.

ikinci kanâat, üçüncü ilim, dördüncü tevâzû, beşinci sabır, altıncı muhabbet, yedinci ilm-i **amel**...” (Erkânnâme, s. 28b-29a/125-126).

“...Şeriat ve tarikat mesâbesinde muhkem olur ve Müslümanlık a'mâlin **amel** getirür ve hem Hakka yakın olur ve tarikat cârî olur...” (Erkânnâme, s. 31a/134).

Tablo 2.15. Amel, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Amel	Bir amaçla veya dini emirleri yerine getirmek için yapılan iş, hareket, eylem.	8

ANÂSİR: Arapça unsur sözcüğünün çoğul şekli anasırdır. Anâsır; unsurlar, bir bütünü meydana getiren parçalar anlamındadır. **Anâsır-ı Erbaa:** Terim, yapı olarak Arapça sözcüklerden oluşmaktadır. Eskiden, maddî âlemin esasını teşkil ettiğine inanılan ve basit cisim olarak kabul edilen dört unsur: Su, hava, ateş, topraktır.⁶⁵

Anâsır-ı erbaa ifadesi insanı meydana getiren öğeler, parçalar, unsurlar anlamında kullanılmıştır. Ayrıca eserde nefsin dört mertebesi ile su, ateş, hava ve toprak öğeleri arasında benzerlik kurulmuş, bu dört unsur nefisle ilişkilendirilmiştir:

“...âdem hod dört nesnedendir. **Anâsır-ı Erbaa** dirler; od, su, yel, toprak bu dört nesne dört kâide üzere konmuşdur...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

Tablo 2.16. Anâsır, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Anâsır/Anâsır-ı Erbaa	İnsanı meydana getiren öğeler, parçalar, unsurlar anlamında kullanılmıştır.	1

ÂRİF: Arapça olan “**arif**” sözcüğü dilimizde sıkça kullanılan bir sözcüktür. Arif, insan-ı kâmil/olgun insandır. Maddî, kitabi bilgilerden ziyade, manevi bilgisiyle gerçeği ve yaratıcıyı bilen; eşyanın hakikatine sezgi ve tecrübesiyle ulaşan kimsedir. Arif; gönül gözü açık, irfan sahibi, zeki insandır. Arifin bilgisine marifet denir.⁶⁶

⁶⁵Ayverdi, 2016, age., s. 55.

⁶⁶Karataş, Turan, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü (5. Baskı), Perşembe Kitapları, İstanbul 2001, s. 43.

Sözcük belli bir olgunluğa erişmiş, manevi yönü yüksek, varlığın hakikatini kavrayan, bilgili insan anlamında kullanılmıştır. Ayrıca ârif sözcüğü eserde şeyhler/pirler için isim ve sıfat olarak kullanılmıştır:

“...Şeyh-i **ârif** kâmil kaddesa’llâhu sırrahu buyurlar ki kaçan bir tâlib evliyânın edebini yerine geturmese ol tâlibden Allah bîzâr olur. Şeyh Sadreddîn rahmetu’llâhi aleyh eydür: tâlibin hakkı nedir?...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...daşdı gazman çekdi evden daşırtmadı **ârifler** doksan bin urubdur doksan bin serdir o kim yadımamış **ârifler** üç bir olup gönül birleşmiş nûrken ana rahmine girmişler dokuz ay ol şehri beklemişler rızaya kâbil olmuş **ârifler**...” (Erkânnâme, s. 55b/233).

Tablo 2.17. Ârif, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Ârif	Bilen, bilgili; yaratıcıyı ve yaratılanların özünü gerçek anlamda sezgileri ve manevi duygularıyla kavrayan kimse, kâmil insan.	4

AŞK: Arapçadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. Şu anlamlara gelmektedir: Bir kimseye veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet, Hakk’ın zuhuruna sebep olan ilk sıfat. Allah bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk kâinatın yaratılmasına sebep olmuştur.⁶⁷ Yazılan eserlerin şiirlerin temelinde de aşk vardır. Fuzuli’nin meşhur “Aşk imiş her ne var âlemde/ İlm bir kıyl u kâl imiş ancak” beytinde açıkladığı gibi kâinatta her şeyin özünü aşk oluşturmaktadır.

Kaynaklarda Allah’ın kâinatı yaratış sebebinin aşk olduğuna, bilinmek istediği için varlığı yarattığına, aşk sıfatıyla belirlediğine değinilmiştir. İnsanı Allah’a yaklaştıran duygu aşk olmuştur. Alevilikte ve *Erkânnâme I*’de yolun başı aşktır, tarikata girmek ve tarikatın gereklerini yerine getirmek aşk ile olur. Bir işi hakkıyla yerine getirebilmenin temelinde aşk yatar. Aşk olmadan yapılan amellerin özsel hakikatine vakıf olunamamıştır. Tarikatta hakikate ulaşmak aşk ile mümkündür, tarikata ve tarikat büyüklerine muhabbet duymakla yola girilmektedir.

Eserde aşk kuvvetli sevgi, tutku, istek ve bağlılık anlamına gelmektedir. Aşk, bir deryaya benzetilerek insanın canını yakan bir ateş, derttir. Aşk dertine derman için Hz.

⁶⁷Ayverdi, 2016, age., s. 79.

Ali'den yardım istenmektedir. Aşk olan yerde ateş vardır, yanmayan kalp aşkla vurmaz, bu sebeple aşk için yanmak gerekmektedir. Kuvvetli bir aşkla On İki İmam'ı sevip onlara canını feda edenler Hakk'a yaklaşmış kişilerdir. Bu bağlamda aşk, kendi nefisinden ve canından vazgeçmektir:

“...âşıklar **aşk** deryasının gülüdür güzeller ma'rifetin bülbülüdür imâm kullarının seyrân-gâhıdır seyr idenin Hak demiş erenler...” (Erkânnâme, s. 56a/234).

“...**aşk** elinden yandı canım ya Ali senden meded bir garîb vü mübtelâ kim ya Ali senden meded sen bana lütf-i keremden derdime bir çare kıl sen şâhsın...” (Erkânnâme, s. 51a/214).

“...arının balı lekesiz olur mu dağda çamın çamdan farkı olur mı çırası olmayan çam **aşk** urur mı?...” (Erkânnâme, s. 56b/237).

“...zelîl et nefisini Zeynel'abâ'nın **aşkına** karîbdir Hak yolunda lâ fetâ illâ Ali, riyâ kıldı havâricler Muhammed Bakır'a furat akup didi...” (Erkânnâme, s. 50b/213).

Tablo 2.18. Aşk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Aşk	Bir kimseye veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi, muhabbetir.	5

ÂŞIK: İsim ve sıfat olarak kullanılan “**âşik**” sözcüğü, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir terimdir. Âşik, çok fazla ve aşırı derecede seven kimsedir. Tasavvufta ise Allah'ı çok seven ve Allah yolunda olan kimseler için kullanılmaktadır.

Âşik, yola talip olan veya yola yakınlık, sevgi duyan; Allah'ı çok seven ve onun yolunda olan kimse anlamında kullanılmıştır. Zahidin dinini koruduğu gibi âşik olan kişinin de imanını şeytandan korumalıdır. Bu bağlamda âşik imanını şeytandan koruyandır. Ayrıca âşik, aşk deryasında aşkla yanan bir gül olarak tanımlanmıştır:

“...ve dahi yedi farzı vardur biri budur ki zâhid dînin nice sakınur ise şeytandan **âşik** dahi îmânın öyle sakına...” (Erkânnâme, s. 16a-16b/82-85).

“...şolar kim dem ururlar evliyâda nice **âşıklara** Hak rehber oldu...” (Erkânnâme, s. 50a/210).

“...âşıklar aşk deryasının gülüdür güzeller ma’rifetin bülbülüdür imâm kullarının seyrân-gâhıdır seyr idenin Hak demiş erenler...” (Erkânnâme, s. 56a/234).

Tablo 2.19. Âşık, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Âşık	Bir şeye veya birine karşı sevgi, muhabbet, yakınlık duyan kimse anlamındadır.	8

AVÂM: Dilimize Arapçadan geçen bir sözcüktür. Avâm; “Halk, cumhur, ahali; manevi olgunluk eğitiminden geçmemiş, nefsinin hastalıklarını görüp bilerek iyileştirme çabasına girememiş kişiler”dir.⁶⁸

Avam sözcüğü, eserde geçen yerlerde; “halkın alt tabakası, sıradan insanlar, herkes” manasında kullanılmıştır. Metnin bağlamına bakıldığında mecazen tarikat yolunda olan kişinin normal sıradan insanlar gibi olmaması gerektiğine, sıradan alt tabakadan olan insanlar yani tarikatta olmayan diğer insanlarla ilişkisini kesmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu kanaatten hareketle avam sözcüğü “yolda/tarikatta olmayan kimseler” şeklinde açıklanabilir. Avamdan kesilmek, avamla sohbet etmemek talibin görevlerindedir:

“...Şeyh Safî rahmetu’llâhi aleyh der eydür: tâlibin hakkı oldur ki **avâmdan** kesile beyit: **avâm** ile oturma mesh olursun ne mesh olmak bi-küllî nesh olursun...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...ve yalan söylemek ve dahi **avâm** ile kelime bunlar tâlibin kalbin nâ-pâk ider. Zîrâ hem evliyâ ile hem de **avâm** ile karışıp muhabbet itmeye münâfıklıkdur...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

“...tâlib oldur ki halkdan uzlet ide ve **avâmdan** kesile ve evliyâ korusuna düşe ve ol tâlibler sorusuz ve hisâbsız evliyâ makâmına varalar...” (Erkânnâme, s. 9b/57).

Tablo 2.20. Avâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Avâm	Tarikatta olmayan, kendini eğitmemiş, olgunlaşmamış, sıradan kişiler, halk anlamındadır.	7

⁶⁸Dinî Terimler Sözlüğü, Yty, age., s. 27.

AY/MAH: Eski Türkçeden beri kullanılan bir sözcüktür. Eserde Türkçe kullanımının yanı sıra Farsça “mah” şekline de yer verilmiştir. Alevilikte ise ay hem güzellik hem de nur anlamında, Hz. Ali ve Hz. Muhammed için kullanılmaktadır. Sözcük “güneşten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan ve dünyamızın tek uydusu olan gök cismi, kamer” anlamına gelmektedir. Başka bir kaynakta “ay” sözcüğünün tasavvufî anlamı şu şekilde açıklanmıştır:

Dinî, tasavvufî, hatta yer yer din dışı edebiyatımızda dahi sevgili ile kastedilen, Hakk’ın ve kulların sevgilisi (habîbullah) olan Hz. Muhammed’dir. Dolayısıyla ay-sevgili münasebetleri aynı zamanda Hz. Peygamber’le de ilgili olmuş olur. O nübüvvet semasının, risâlet burcunun, kâinatın tek dolunaydır. O, cehaleti, küfür gecelerini, onun karanlığını tevhid ve iman ışığıyla kıyamete kadar aydınlatacak şekilde Allah’ın kullarına lutfu, keremi ve merhameti olan ve feleklerin yüzü suyu hürmetine yaratıldığı bir “nur”dur. Vahyini Allah’tan almakla âdeta ışığını güneşten alan bir aydır. Cenâb-ı Hak ona “Tâhâ” (Tâhâ 20/1) diye hitap ederek ayın on dördü gibi olduğuna işaret etmiştir (zira “Tâhâ”daki harflerin ebced hesabıyla toplamı on dört etmektedir). Ayla ilgili olarak kültür ve edebiyatımızda, hatta dünya edebiyatlarında en çok işlenen konu sevgili ve güzel tipidir. Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber, Hz. Yûsuf, Hz. Îsâ, Hz. Hızır, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin (Bedreyn: iki ay), Hz. Mevlânâ, velî, mürşid ve benzerleriyle olan mânevî ve tasavvufî alâkaların dışında beşerî, değışmeceli sevgilinin yüzü veya kendisi ay yahut güneştir.⁶⁹

Mah, “ay, kamer” anlamına gelen Farsça bir sözcüktür. Eserde “ay” anlamında tamlama şeklinde teşbih unsuru olarak kullanılmıştır:

“...Bülbül-i gülistan ve ay-ı şerîat ve on tûti-i şekkeristân- ı hakikat efluşah-ı dünyâ ve'l-âhira sade-suffe-i safâ **mah-i kubbe-i vefâ**...” (Erkânâme, s. 21b/97).

Ayın On Dördü (Gibi): Ayın gökyüzündeki en büyük görünüşü, dolunay. Ay gibi. Çok güzel kimseler için kullanılır.⁷⁰

Eserde, emir ve yasakları gerine getiren talibin ahirette yüzünün nur/ay gibi çok güzel olacağı söylenmiştir:

“...her tâlib kim bu edebleri yerine geturse ol tâlib benim dostumdur ve enbiyâ ve evliyâ andan hoşnud ola ve kıyâmet gününde yüzü **ayın on dördü gibi** ola, iki cihânda devlete erişe...” (Erkânâme, s. 5b/41).

Ay sözcüğü, bir yılı oluşturan on iki bölümden biri anlamında kullanılmıştır:

⁶⁹Çelebioğlu, Amil, “Ay” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1991, s. 186-191.

⁷⁰Ayverdi, 2016, age., s. 88.

“...men de hulk-i Hasan olduk ezelden ta ebed nûr-i ayn-ı Mustafâ’sın ya Ali senden meded, her Receb **ayında** gördüm nice cüz gösterir Şâh Hüseyin’in sandığından...” (Erkânnâme, s. 51b/217).

“...Nurken ana rahmine girmişler dokuz **ay** ol şehri beklemişler...” (Erkânnâme, s. 55b/233).

Ay, “şeriatın delili” olarak Hz. Peygamber anlamında kullanılmıştır:

“...Bülbül-i gülistan ve **ay-ı şerîat** ve on tûti-i şekkeristân- ı hakikat efhuşah-ı dünyâ ve'l-âhira sade-suffe-i safâ mah-i kubbe-i vefâ...” (Erkânnâme, s. 21b/97).

Tablo 2.21. Ay/mah, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Ay/Mah	Gök cismi, dünyanın uydusu kamer anlamındadır.	1
	Bir yılı oluşturan on iki bölümden biri.	2
	(Delil?) Ayın ortadan ikiye ayrılma mucizesi.	1
Ayın on dördü (gibi)	Çok güzel, yüzü nur gibi olan kişiler.	1

ÂYET: Arapçadan Türkçeye geçmiş, din ile ilgili alanlarda kullanılan bir terimdir. Kur’an-ı Kerîm surelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terimdir.⁷¹

Âyet, Kur’an’daki sureleri meydana getiren parça, cümle anlamında kullanılmıştır. Eserde Kur’an’dan bazı ayetler zikredilmiş, özellikle Fetih ve Bakara Sureleri’ne yer verilmiştir. Ayrıca Fetih Suresi’nin onuncu ayeti Ehlibeyt’e biat etme gerekliliğinin ve tarikata girmenin esasını oluşturmaktadır:

“...bu hazır cem’iyyetin tanıklığına eğer ahdümden dönersem Hazret-i Ali’nin Zulfikâr’ına uğrayayım diye andan sonra bu **âyeti** okuya (Fetih-10; muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir)...” (Erkânnâme, s. 23a-23b/102-105).

⁷¹TDVİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayet>, (02.05.2019).

Tablo 2.22. Âyet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Âyet	Kur'an'daki sureleri meydana getiren parça, cümledir.	1

AYN/AYİN: Sözcük “töre, adet, tarz, yasa, tören, merasim” gibi anlamlara gelmektedir. **Ayinicem:** Tarikat mensuplarının toplanması, Alevi ritüelidir.⁷²

“...ve dahi yoldalığını ve yolda değüldüğü neden ma'lûm ola didi, mürşidler ve mürebbiler ve **ayn-ı cem** erenleri bilürler...” (Erkânâme, s. 15b/81).

Cem Olmak: Cem sözcük anlamı olarak “toplama, birlik olma, bir araya gelme” demektir. İncelenen eserde cem olmak, bir araya gelmek, oturmak anlamındadır:

“...imdi evvel ibtidâ tarîk-ı evliyâ budur ki ehl-i tarîk **cem olup** oturalar andan evvel ibtidâ bir yol erkân bilur kardaş elin alup içeri getüre...” (Erkânâme, s. 22a/98).

Ayinicem: Farsçadan dilimize geçen “ayin” sözcüğü ve Arapça “cem” sözcüğüyle tamlama kurularak oluşturulan bir terimdir. Ayinicem, Alevi inancında ibadet için cem olma; bir araya gelme kavramından yola çıkılarak bütünleşme anlamında kullanılır. Aleviliğin temel ibadet şekli Cem'dir. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna da “Cemevi” ya da “Cemhane” denir.⁷³ Cem ibadetinde her ritüel için bir hizmet ve bu hizmeti yapmakla görevlendirilmiş kişiler bulunmaktadır. Bu hizmetler Cem'in yürütülmesini sağlayan uygulamalardır. Bu uygulamalar; rızalık alma, kurban kesme, lokma dağıtma, halka namazı, on iki hizmet, semah gibi Cem'i oluşturan temel unsurlardır. Cem ibadetini “pir veya mürşit” diye bilinen dedeler yürütmektedir.⁷⁴ Prof. Dr. Mehmet Dönmez ve araştırmacı Hasan Çelik'in ortak yazdıkları bir makalede Cem ibadetinin; Abdal Musa Cemi, Görgü Cemi, Musahiplik Cemi, Dar Cemi, Düşküllüğü Kaldırma Cemi olmak üzere beş türünün olduğunu aktarmışlardır.⁷⁵

Cem, eserde Alevilerin kadın erkek ayrımı gözetmeden toplu olarak yaptıkları ibadet manasında kullanılmıştır. Cem, önemli bir ibadettir, Cem'e gitmeden önce hem

⁷²Kanar, 2013, age., s. 68.

⁷³Dedekargınoğlu, Hüseyin, “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, 56, ss. 327-348.

⁷⁴Kaya, Doğan, *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 137-138.

⁷⁵Dönmez, Mehmet, Hasan Çelik, “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 2018/II (2), ss. 1-21.

bedenen hem ruhen temizlenmek, en temiz kıyafetleri giyerek gitmek gereklidir. Bu sebeple yüz kızartıcı şeyler yapan, hata yapıp suç işleyen kişiler Cem'e alınmamaktadır. Cem'de insanlar, nefsi duygularından arınırlar. Dualar ve nefesler eşliğinde ruhen bir arınma yaşamaktadırlar. Cem, ibadet dışında toplumda çeşitli suç işleyen kişilerin, işledikleri suçlardan dolayı yargılanmaları bakımından toplumsal ve vicdani bir mahkeme görevi de görmektedir:

“...eğer *ahdinden dönendür* anın gibi kimseleri ***cem'iyete*** götürmeyüp *tarh* itmek *gerekdir* *tarikatde* ve *ma'rifetde* ve *hakikatde* *sohbet* *etmeyeler...*” (Erkânnâme, s. 37a/158).

“...ve *dahi yoldalığını* ve *yolda değulidüğü* *neden ma'lûm* *ola didi*, *mürşidler* ve *mürebîler* ve ***ayn-ı cem*** *erenleri bilürler...*” (Erkânnâme, s. 15b/81).

“...*beşinci farz budur* *ki, musahib hakkını cem'iyete* *yitüre...*” (Erkânnâme, s. 16b/85).

Ayinicem Erenleri: Tarikatta olan kişiler, tarikat büyükleri anlamındadır.

Cem erenleri, “Cem ibadetine katılan kişiler, tarikat büyükleri” anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda Cem erenleri, kişilerin yolda olup olmadığını bilen kalp gözü açık kimselerdir:

“...ve *dahi yoldalığını* ve *yolda değulidüğü* *neden ma'lûm* *ola didi*, *mürşidler* ve *mürebîler* ve ***ayn-ı cem*** *erenleri bilürler...*” (Erkânnâme, s. 15b/81).

Tablo 2.23. Ayin/Ayn-ı cem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Ayin	Tören, ritüel, ibadet anlamındadır.	1
Cem olmak	Bir araya gelmek, toplanmak.	2
Ayn-ı cem	Alevilerin toplu olarak yaptıkları temel ibadettir.	5
Cem erenleri	Ceme katılan kişiler, tarikat büyükleri.	1

BÂRGÂH: Farsça isim ve ekle türetilen **bargâh** sözcüğü, Farsçadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. Sözlükte “içine izinle girilen yer” anlamına gelmektedir. “Terim olarak

‘sultanın oturduğu saray’ anlamında olup aynı manada dergâh kelimesi de kullanılmıştır.”⁷⁶

Bargâh sözcüğü, talibin gönlünde Allah tarafından yapılmış yetmiş katlı bir kale olarak saray anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda “huzur, dua edilen yer” anlamına da gelmektedir:

“...ve dahi Allah Teâlâ tâlibin gönline bir kal’a yapmışdur ol kal’a yetmiş katdur evliyanın **bârgâhudur**...” (Erkânnâme, s. 8b/53).

Tablo 2.24. Bârgâh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Bârgâh	Evliyanın talibin gönlündeki sarayı, dergâhıdır.	1

BÂTİN: Arapçadan Türkçeye geçen “**bâtın**” sözcüğü, tasavvuf alanında ve çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Sözcük bir şeyin ortası, içi anlamına gelir. Aynı zamanda “gizli olmak; bilmek, bir şeyin iç yüzüne ve bir kimsenin sırlarına vâkıf olmak”⁷⁷ anlamları da vardır.

Bâtın sözcüğü, iç dünyası anlamında kullanılmıştır. Musahip olan iki kişinin birbirlerinin iç dünyalarını bilmeleri gerekmektedir. Çünkü kardeşin kardeşten gizlisi saklısı olmamalıdır. Yol kardeşinden iç dünyasını ve düşüncelerini saklayan kimse manada kardeş olamaz:

“...musâhib musâhibun **bâtınına** yetmek gerekdur ve anlar ki musâhib oldılar **bâtınına** yetmese nice ola, bâri biri birinden işleri gizlu olmaya ve dahi biri birinün **bâtınına** irişmiş olsalar...” (Erkânnâme, s. 15a/78).

Nefsin mertebelerinden dördüncü makama erişmiş kişiye velilik ve peygamberlik bir olur. Allah’a kalp olarak en yakın olan kişiler peygamberlerdir. Veliler de kalp yakınlığı olarak peygamberlerle Allah’a aynı mesafede görülmüştür. Bu bağlamda batın kalp ve iç dünyası anlamında kullanılmıştır:

⁷⁶Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Bargâh” Maddesi, C. V, İstanbul 1992, s. 70.

⁷⁷Topaloğlu, Bekir, “Bâtın” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1992, s. 187.

“...bu sebebdendir ki her sulûk ki bu makâma erişse, ana velâyet ve nübüvvet bir olur. Zîrâ ki velâyet-i **bâtına** nübüvvetdir ve nübüvvet-i zâhire velâyetdir...” (Erkânnâme, s. 28b/125).

Bâtın gözü, can gözü olarak da bilinen ve varlığın içine bakan kalp gözü anlamında kullanılmıştır. Maddeye baktığı zaman arkasındaki Hakk’ı görme özelliği bu göze verilmiştir:

“...ve illâ cân gözü oldur ki **bâtına** nazar ider ana aynu’l-kalb dirler **bâtın gözüdür** ol içerine nazar ider ammâ taşra baksa sıfat görünür ve içeri baksa zât görünür...” (Erkânnâme, s. 43b-44a/185-186).

Tablo 2.25. Bâtın, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Bâtın	Bir şeyin içi, insanın iç dünyası.	5
	Kalp gözüdür.	1

BEKÂ: Süreklilik, sonsuzluk anlamına gelen sözcük Arapçadır, Arapçadan Türkçeye geçen ölümsüzlüğü ifade eden bir terimdir.

Bekâ, devletin ve saltanatın devamlılığı sürekliliği anlamında kullanılmıştır:

“...selâmet-i şâh-ı Merdân bisyar ve kubbe-i devâm, devlet ve **bakâ-i** saltanat-efzun-bâd Muzaffer Sultan Şâh İsa Padişah-bâd Fâtihatul’-kitâb behunim...” (Erkânnâme, s. 19a/94).

“...devamı devlet ve **bakâ-i** saltanat Şâh Ali Abbâs Paşa râ evlâd u ervâh-ı meşâyih-ı seccâde-i rasûl mürşid-i kâmil mükemmili ’llâh...” (Erkânnâme, s. 24b/109).

Bekâ mülkü: Ahiret, sonsuz yaşamın olduğu öbür dünyadır.

Bekâ mülkü, ahiret sonsuz yaşamın olduğu öbür dünya anlamında kullanılmıştır. Beka sözcüğü genellikle zıt anlamı olan fena sözcüğüyle bir arada kullanılmaktadır. Sonsuz hayatın, bekâ mülkünün hâkimleri seçilmiş ve övülmüş olan Hz. Muhammed Mustafa ve Hz. Ali’dir:

“...**bekâ mülkünde** hâkim Mustafâ vü Murtezâ lâ dimemişem lâ fetâ illâ Ali, temennâ ile her dem sırrın izhâr eyleyüp helâk levhinde gördüm...” (Erkânnâme, s. 50a/210).

“...*Ey tâlib-i sulûk-i evliyâ! Şöyle rivâyet olunur ki Rasûlu ’llâh salla ’llâhu aleyhi ve sellem fenâ sarayından bekâ mülkine nakl itmeli oldu...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

Tablo 2.26. Bekâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Bekâ	Süreklilik, devamlılık.	2
Bekâ mülkü	Ahiret, öbür dünya.	2

BİSMİLLÂH/BESMELE: Arapçadan Türkçeye geçmiş dini bir terimdir. Besmele ifadesi Türkçe Sözlük’te, “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adı ile” anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenen “Bismillâhirrahmânirrahîm sözü”⁷⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Eser, besmeleyle yani Allah’ın adıyla başlamıştır. İslam inancında hayatın her alanında bir işe başlarken “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla” manasında kullanılan bir ifadedir:

“*Bi’smi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm el-Hamdü li’llâhi rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtu ve’s-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecmaîn...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

Tablo 2.27. Bismillâh/Besmele, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Besmele/Bismillâh	“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla” anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenen sözdür.	6

CÂN: Sözlükte ve *Erkânnâme I*’de insanın öz varlığı, hayatı anlamına gelen *cân* sözcüğünün kökeni Farsçadır. Sözcük “ruh, gönül, kişi” gibi anlamlara da gelmektedir.

Cân sözcüğü şu anlamlarda kullanılmıştır:

1. Ruh bedene girerek varlıklara canlılık, hayat verir. Murg-i can/can kuşu tamlamasıyla ifade edilmek istenen şey ruhtur. Ruhun bedene hayat vermesi ve gözle görülmemesi, öldükten sonra da bedeni terk etmesi gibi özellikleri olduğundan kuşa benzetilmiştir:

⁷⁸TDK, 2011, s. 315.

“...andan **murg-i cân** hakka vâsıl olup pervâzı arşu'r-rahmâna yetişse andan **arşu'llâhî** seyran-gâh ve nazar-gâh ideler ve hem vücudı devrinde rûhu Mûsâ'sını münâcâta yetüre...” (Erkânnâme, s. 43a/182).

“...her kim evliyâ korusuna girse ve ol koruda **can** virse tahkik şehid olur dedi...” (Erkânnâme, s. 9b/57).

2. Bir amaç veya bir kimse uğruna kendi varlığını feda edecek kişiler anlamında kullanılmıştır:

“...İsmail Han imamlar buluna **cânı** fedâyi...” (Erkânnâme, s. 53a/222).

3. Can sözcüğü ile aşk sözcüğü arasında bir ilişki vardır. Bu bağlamda can; yürek, gönül anlamında kullanılmıştır. Aşk duygusunun yaşattığı acılar cana sirayet etmektedir:

“...aşk elinden yandı **canım** ya Ali senden meded bir garîb vü mübtelâ kim ya Ali senden meded sen bana lütf-i keremden derdime bir çare kıl sen şâhsın...” (Erkânnâme, s. 51a/214).

“...yakîn, men **cân** ü dilden Hayderiyem Muhibb-i Zi'l-celâlin çakeriyem...” (Erkânnâme, s. 53a/222).

4. Can sözcüğü ten sözcüğü ile birlikte kullanılarak insana hayat veren güç, insanın öz varlığı, anlamında kullanılmıştır:

“...imdi ol kimseler özünü uğrusun bilüp dutup meydana getirüp erenler cem'iyetine gelüp özünü dâra asup erenlere mürüvvet çağıra “**Can** kurbân, ten tercümân” deyüp Mansûr dârına durup evvel ana edebin göstereler, andan tercümânın alalar andan sitemin çalalar...” (Erkânnâme, s. 37a-37b/158-161).

“...cümle evlâd-ı nebî senden zâhir oldu imâm Şâh Zeynelâbidîn'sin ya Ali senden meded Bâkır-ı Sâdık yolunda uyandır **cân** u baş, Mûsâ-i Kâzım hakikat...” (Erkânnâme, s. 51b/217).

“...İmâm Hasan Şâh Hüseyin şâdına **canımız** kurban onların yoluna bağluyuz on iki imâm katarına...” (Erkânnâme, s. 58a/242).

“...imdi tâlibe lazımdır ki malını ve **cânını** oğlunu ve kızını ve kesb-i kazancını mürebbîden dirig olmamak gerek...” (Erkânnâme, s. 38a/162).

Tablo 2.28. Cân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Cân	Ruh anlamındadır.	1
	Kişi.	1
	İç dünya, gönül.	3
	Kişinin öz varlığı, hayatı anlamındadır.	12

CEHENNEM: Dilimize Arapçadan geçen dinî bir terimdir. Eserde Arapça kullanımının yanında eski Türkçede kullanılan Soğdça karşılığına da yer verilmiştir. “Cehennem” dinî inanışlara göre dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamudur.⁷⁹ *Tamu* sözcüğü ise Soğdçada cehennem manasına gelmektedir.

Cehennem sözcüğü, öldükten sonra günahkâr olan kişilerin gideceği yer anlamında kullanılmıştır. Eserde mürşit emrine, tarikat adabına, Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan Ehlibeyt’e biat etmeyen ve onlara saygısızlık eden, yalan söyleyen kişilerin gideceği yer olarak anlatılmıştır:

“...münâfik musîbeti **cehenneme** girmekdür tâlib musîbeti oldur ki evliyâdan cudâ olmakdur...” (Erkânnâme, s. 7a/46).

“...Kavluhu Teâlâ **veylun** yevmeizin li’l-mükezzibîn yani **veyl tamusu** yalancılar içündür neûzu bi’llâh...” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...bir tâlib hak için bir taâm koysa ya muiz soğan doğrasa gözü yaşarsa Hak Teâlâ ana **cehennem** odun harâm ider, kaçan bir tâlib ol hizmetde bir parmağın kesse bir şehîd sevâb bulur...” (Erkânnâme, s. 49a/206).

“...Aliyyü’l-Murtezâ’dan taarruf ile kılalım hem farzı sünneti **cehennemden** azâd it ümmetini âşıkız Fâtıma ananın dîdârına...” (Erkânnâme, s. 57b/241).

Tablo 2.29. Cehennem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Cehennem	Dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yerdir.	4
Veyl (tamusu)	Cehennem.	2

⁷⁹TDK, 2011, s. 449.

CEMÂL: Arapçadan dilimize geçen dinî ve tasavvufî bir terimdir. Türkçede özel isim olarak da kullanılmaktadır. Sözlükte “güzellik ve yüz güzelliği” gibi manalara gelmektedir. “Allah’ın lutuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını ve O’nun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi.” Hakk’ın insana yaklaşmasında aracı olan cemâl vardır ki bu O’nun her şeyde zuhur etmesinden ibarettir. Yaklaşma ve açılma cemâlin özelliği olduğundan burada Hak açısından lutuf ve rahmet, kul açısından neşe ve üns söz konusudur.”⁸⁰

Bu sözcük Allah’ın lütfunu, cömertliğini, ululuğunu, mutlak güzelliğini ifade eden Esmayihüsna, manasında kullanılmıştır. Eserde Allah’la yüzyüze görüşmek ve onun mutlak güzelliğini görme şerefine erişmek için yolun bütün kurallarını yerine getirmek, Hz. Peygamber’in ve evliyaların vasiyetlerini, emirlerini yerine getirmek gerekmektedir:

“...*Yâ Emîre’l-Mü’minîn, ben dünyâdan ahrete giderem dilerim kim sana bir nice vasiyet idem sana yadigâr olsun sen dahi tâliblere bildüresin ve her kim bu vasiyetleri dutup haklarsa ben andan hoşnûd olam yarın anda Hak Teâlâ cemâlin...*” (Erkânâme, s. 1b/25).

“...*Hak Teâlâ cemâline mazhar düşüp evliyâ andan hoşnûd ola...*” (Erkânâme, s. 9b/57).

“...*siyâbım od u su toprak u yeldendir benim, vücûdum şehirdir hem lâ fetâ illâ Ali, celâliyle cemâlin isteyup kıldım taleb niyâdât buldu canım lâ fetâ illâ Ali...*” (Erkânâme, s. 50b/213).

Tablo 2.30. Cemâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Cemâl	Yüz güzelliği, Allah’ın isimlerinden biridir.	5

CENNET: Dilimize Arapçadan geçen dini bir terimdir. Arapça isim ve sıfat olarak kullanılan sözcük, sözlükte “dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt” anlamına gelmektedir.

⁸⁰Uludağ, Süleyman, “Cemal” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 296.

Cennet, ahiret inancı olan bütün dinlerde olan salih amel işleyen kişilerin gideceği, ebedi olarak yaşayacakları, sonsuz nimetlerle donatılmış yer anlamında kullanılmıştır. Mürebbisinin ve musahibinin hoşnut olmadığı bir talip, cennetlik olsa dahi onların rızasını almadan cennete girememektedir:

“...bir tâlib beş vakit namâz kılrsa ve oruç dutsa ve zinâdan fercin saklasa dilin kem sözden saklasa **cennetlik** olsa ammâ mürebbîsi ve musâhibi hoşnûd olmasa ol kimseyi **cennete** koymayalar...” (Erkânnâme, s. 48a/202).

“...ve dahi mürebbîye rızâ olmadan öle ol niyâzı makbûl olmaz doğru cehenneme varup, kaçan bir tâlib mürebbîsine dise ki ben senden hayr görmedim dise Hak Teâlâ ana **cennet-i naîmlerin harâm** ider...” (Erkânnâme, s. 47a/198).

Tablo 2.31. Cennet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Cennet	Sonsuz nimetlerle donatılmış, salih ve sait kulların gidecekleri yer.	4

DÂR: Farsçadan Türkçeye geçen bir ifadedir. Hem Arapça hem Farsça olan dar sözcüğü, Arapça “ev, mesken, yer”, Farsça “ağaç, darağacı, direk, idam sehpa” anlamlarına gelmektedir.⁸¹ “Dar” terimi, hem Arapça hem Farsça çeşitli anlamlarda kullanılan bir sözcüktür.

Dâr, kıyamda Hakk’ın huzurunda durduğunu kabul ederek benliğini ortaya koyup teslim olmak” anlamında kullanılmıştır. *Özünü dara çekmek/asmak* deyimi ise kusurlu olduğunu düşünen bir kişinin müridin kendisini hesaba çekmesini beklemeden kendi kendisini hesaba çekmesi anlamına gelmektedir.⁸² Bektaşilikte dört önemli dar bulunmaktadır, bunlar; Fazlı, Hüseyin, Mansur ve Nesimi Darı’dır.⁸³ İncelenen eserde Mansur Dar’ından bahsedilmektedir. Cem esnasında hesap verme zamanı gelen kişiler Mansur Darı’nda sırasıyla yerlerini alırlar. Kişiler darda, sadece dede huzurunda değil toplumun huzurunda kendilerini hesaba çekerler. Bu anlamda dar hesap sorma, hesaba çekme makamı olarak bir mahkeme kurumu görevini görmektedir. Gerekli olan

⁸¹Kanar, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük, Deniz Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 505.

⁸²Dedekargınoğlu, Hüseyin, “Alevilikteki Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, S. 60, ss. 379-394.

⁸³Kaya, 2014, age., s. 224-225.

durumlarda bu kişilerin cezaları verilir Dar makamında verilen en ağır ceza düşkünlüktür.⁸⁴ Darda hata yapanlar cezalandırılır, kūs olanlar barıştırılır, hakkı olana hakkı verilir ve helallik alınır. Darda yapılan bu uygulamalarla bireyin hataya meyli azaltılarak, toplumsal barış ve huzur sağlanmış olunur.

Dâr, hatalı olduğunu düşünen bir kişinin cem törenine gelip toplum huzurunda kendi benliğini hesaba çekmesi ya da pir tarafından hesaba çekilmesi anlamında kullanılmıştır. Kişilerin yaptıkları hatalardan dolayı hesap verdikleri dar, Mansur Darı olarak adlandırılmıştır. Burada suçlu olarak görülen kişiler, işledikleri suça göre ceza almaktadırlar:

“...imdi ol kimseler özünü uğrusun bilüp dutup meydana getirüp erenler cem’iyyetine gelüp özünü *dâra* asup erenlere müriüvvet çağıra “Can kurbân, ten tercümân” deyüp *Mansûr dârına* durup evvel ana edebin göstereleler, andan tercümânın alalar andan sitemin çalalar...” (Erkânâme, s. 37a-37b/158-161).

Tablo 2.32. Dâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Dâr	Darağacı, direk, idam sehпасıdır.	2

DERGÂH: Farsçadan Türkçeye geçen **dergâh** bir tasavvuf terimi olarak kullanılmaktadır. Dergâh sözcüğü, tekke, kapı önü anlamındadır. Tarikat mensuplarının topluca ibâdet ve törenlerini yaptıkları yere denir. Dervişler ve şeyhler burada bulunurlar. Dergâhın büyüğüne âsitâne, küçüğüne de zâviye denir.⁸⁵ Farsça isim olan sözcük tekke, huzur, kat, kapı önü anlamına gelir.

Eserde dergâh sözcüğü, tekke anlamında kullanılmıştır. Dergâh, tarikat kurallarının öğretildiği, manevi arınmanın yaşandığı, çeşitli ibadetlerin yapıldığı bir okuldur. Burası insanı diğer ortamlardan ayıran insanın iç dünyasına dönmesini sağlayan kulu Hakk’a yaklaştıran bir yerdir. Dergâhtan ayrılan kişiler görünüşte insan olabilirler fakat manada hayvandırlar. Dergâhta belirli görgü kuralları bulunmaktadır her can bu kurallara uymalıdır. Bu kurallara uyman kişiler şaha ve dergâha layık kişiler değillerdir:

⁸⁴Keleş, Ali, “Ortak Kimlik ve Müzik/1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 57.

⁸⁵Pala, 2004, age., s. 117.

“...şolar kim dem ururlar evliyâda nice âşıklara Hak rehber oldu, şolar tâbî’-i Mervân dururlar sürüldü **dergâh**dan cümle ebter oldu, Hak yolunda ayak toprağı sâdik Hatayî cümlesinden kemter oldu...” (Erkânnâme, s. 50a/210).

“...ol kimsedir ki **dergâh**dan mahrûm olur insâniyyet hükmü andan gider. Ol kimse sûretde âdemdir ammâ ma’nâda hayvândır...” (Erkânnâme, s. 29a/126).

“...imdi tâlib-i evliyâ olan kimseler beş vakitte namâzda bu şartları kılmasa ve tevellâsını müstahikkına kılmasa ve lâyıık-ı şah ve makbûl-i **dergâh** değildir ve hem mel’ûn-ı ezeli ve merdûd-ı ebedîdir...” (Erkânnâme, s. 30b/133).

Dergâh, Allah’ın huzuru, katı anlamındadır. Bu bağlamda dergâh, hesap günü, ahiret anlamında kullanılmıştır:

“...zîrâ ki hak üzerinde iken kişi günahından arınmaz ve hem arınub mağfur olmaz **Hak dergâhında**...” (Erkânnâme, s. 37b/161).

Tablo 2.33. Dergâh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Dergâh	Topluca ibadet yapılan, bir amaçla toplanılan yer.	5
	Allah’ın huzurunda, katında bu bağlamda hesap günü anlamında kullanılmıştır.	1

DERVÎŞ: Farsçadan Türkçeye geçen tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Dervîş, Allah için alçakgönüllülüğü ve fakirliği kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan fakir ve ihtiyaçlı kimsedir.⁸⁶

Dervîş, tarikata bağlanmış, tarikatın kurallarına ve törelerine uyan aynı zamanda fakirliği ve çile çekmeyi kendi rızasıyla tercih eden hoşgörülü, alçak gönüllü kimse, anlamında kullanılmıştır. Ayrıca eserde dervîş olan kişilerin uzak durması gereken şeyler de açıklanmıştır. Bunlar; yalan söylemek, gıybet etmek, insanların sırrını ya da ayıbını ortaya çıkarmaya çalışmak, tarikat kurallarına aykırı davranmak, söz verip sözünde durmamak, ilim öğrenmekten kaçınmak gibi dervîşliğin özüne aykırı özelliklerdir:

⁸⁶Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (33. Baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2017, s. 200.

“...Hazret-i Şâh bugün niyâzı bugün sarf itmek gerek tâanun ardı önün ile gele ve eğer gelen niyazdan **dervîşlere** ve sûfilere tâc veya et veya başmak bahâsı virsenüz olur...” (Erkânnâme, s. 13b/73).

“...zîrâ ki **dervîşlere** lazımdır ki hiç yalan söylemeye ve gıybet eylemeye ve kimsenin şerrin keşf idüp açmaya, ikrârı üzerine kâim ola ve eğer kim bir **dervîş** gasl-i tarîk olsa gasli tamam olmayınca tevhîd sürmeye ve helâli yanına varmaya ve erkân sürmeye...” (Erkânnâme, s. 38b-39a/165-166).

“...imdi **dervîş** ana dirler ki gün-be-gün özün terrâkiye yetürüp eğer tenzile dahi irerse cehd ide terakkiye ulaşa, zîrâ tenzile menzilden girü kalmakdır ve terakkî bir menzil ve bir mertebe dahi ilerü varmakdur...” (Erkânnâme, s. 39a/166).

Tablo 2.34. Dervîş, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Dervîş	Bir arikata bağlı, alçakgönüllü kimse, tarikat ulusu.	4

DÖRT KAPI/KIRK MAKAM: Bu kavram, Türkçe sözcüklerden oluşup tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir.

Alevilik-Bektaşilikte önem arz eden şeriat, tarikat, marifet ve hakikati esas alan inanç sistemidir. Tasavvuf dinin iç yüzünü oluşturur ki tarikat, marifet ve hakikatten meydana gelir, dış yüzünü ise şeriat oluşturmaktadır. **Şeriat:** Allah'ın, Peygamber vasıtasıyla bildirdikleri ilahi hükümlerdir. **Tarikat:** İnsanı gerçeğe götüren ana yol olup hâlden hâle geçip yükselmekle Allah'a bir mertebe daha yaklaşanların manevi yolculuğudur. **Marifet:** Allah' ı bilip tanımak demektir. **Hakikat:** Bütün hakikatları kendinde toplayan aşamadır. Bu mertebede insan, bütün sırları geçerek sırların sırrına ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle *Şeriat*; bilmektir, *tarikât*; bildiği ile amel etmektir, *marifet ve hakikat*; bilinen ve amel edilenin mükâfatını elde etmektir. Dört kapı için şöyle bir tanımlama da yapılabilir; *şeriat*, peygamberin sözüdür, *tarikât*; peygamberin işidir, *marifet*; peygamberin hâlidir, *hakikat* ise peygamberin sırrıdır.⁸⁷ Şeriat baba,

⁸⁷Sunar, Cahit, Ana Hatlariyle İslâm Tasavvufu Tarihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 143, Ankara 1978, s. 109-110.

tarikât ana, marifet oğul, hakikat ise torundur. Bu dört kapının bir başka ifade edilîş tarzı vardır: Şeriat farz, tarikât vâcib, marifet sünnet, hakikat nafiyledir.⁸⁸

Kırk Makam: Türkçe kırk, Arapça makam sözüğünden türetilen tasavvufî bir terimdir. “Makam” sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Dört kapı öğretisinde talibin geçmek zorunda olduğu, dört kapıya bağılı olan kırk manevî alt aşamayı ifade etmektedir. Her kapıda geçilmesi gereken on makam vardır, bu makamlar hiyerarşik olarak sıralanmıştır.

Dört kapı kırk makam ilk defa Ahmet Yesevî (?-1166) tarafından Fakrname adlı eserde dile getirilmiştir. Daha sonra da Hacı Bektaş Veli Makalat’ında bunları sıralamıştır. Hacı Bektaş Veli’ye göre dört kapı kırk makam şöyledir:

- 1. Şeriatte on makam:** İman etmek; ilim öğrenmek; namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, Hacc’a gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek, cenabetten temizlenmek; helal kazanmak, faizi haram bilmek; nikâh kıymak; hayz ve loğusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek; sünnet ve cemaat ehlinde olmak; şefkatli olmak; temiz yemek, temiz giyinmek; emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker (iyiliğı emredip yaramaz işlerden kaçınmak).
- 2. Tarikatta on makam:** Pirden el alıp tövbe etmek, mürid olmak, saç kesmek, nefisle mücadele edip olgunlaşmak, hizmet etmek, korkmak, ümit etmek, hırka, zembil, makas, seccade, subha (yüz taneli tesbih), ibrat (iğne) ve asa, makam, cemaat, nasihat ve muhabbet sahibi olmak, aşk, şevk, sefa ve fakirlik.
- 3. Marifette on makam:** Edep, korku, perhizkârlık, sabır ve kanaat, utanmak, cömertlik, ilim, miskinlik, marifet, kendini bilmek.
- 4. Hakikatte on makam:** Toprak gibi verimli ve mütevazı olmak, yetmiş iki millete aynı gözle bakmak, herkese iyilik etmek, dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olması, sohbetinde hakikat sırlarını söylemek, seyr-i süluk, sır saklamak, münacat, Allah’a ulaşmak.⁸⁹

Dört kapıda şeriat, dinin emir ve yasaklarını; tarikât, insanı Hakk’a yaklaştıran ve doğruya götüren yolu; marifet, nefsi duygulardan sıyrılıp Allah’ı tanımayı, bilmeyi; hakikat ise bütün gerçeklerin sırrına vakıf olmayı, ifade etmektedir. Kişi, önce şeriatı

⁸⁸Cebecioğlu, 2004, age., s. 66.

⁸⁹Kaya, 2014, age., s. 274-275.

yani dinin gerektirdiği şekilde yaşayarak tarikat kapısına talip olur. Mürit, tarikatta mürşit (Hz. Muhammed, Hz. Ali) in gösterdiği yoldan giderek Allah'ı tanımaya, ona yakınlaşmaya çalışır, tarikatı doğru yaşayan ve makamları tamamlayan kişi marifet mertebesine yükselir. Bu aşamada mürit, günahlarından arınmış, gönül gözü açılmış ve artık Hakk'ı bilmeye başlamıştır. Marifette tüm makamları geçen kişi, hakikate erişir. Bu makam, yaratıcıyla bir olma makamıdır ve kişi bütün sırların sırrına vakıf olmuştur. *Erkânnâme I*'de bu kapılar ve makamlar açıklanarak taliplerin dört kapı ve kırk makam üzere olmaları tavsiye edilmiştir. Kırk makam, farz ve sünnet üzere olmayan mürebbiye talip teslim edilmemektedir. Bu bağlamda kırk makam bir mürebbinin tamamlaması gereken aşamalarıdır:

“...bir tâlib mürebbînin özünde haklar azken mürebbîsinde küslü evine koymaya. Yâ Ali kaçan bir tâlib mürebbîsi emrinde olsa mürebbîsinin tâlib hak budur ki **dört kapusuna bula dört kapu** üzerine ola meydi ferheb göremen yokdur...” (Erkânnâme, s. 48b/205).

“...üç sünnet, yedi farz, **kırk makâm**, üç yüz altmış menzil üzerinde olmayana tâlib getürmek delülüdür şöyle bilesiz...” (Erkânnâme, s. 49b/209).

Tablo 2.35. Dört Kapı/Kırk Makam, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Dört kapı	Şeriat, tarikat, marifet ve hakikati esas alan inanç sistemidir.	2
Kırk makam	Dört kapı öğretisinde her kapı için geçilmesi gereken alt aşamalar.	1

DUÂ: Arapçadan Türkçeye geçen “**dua**” sözcüğü, din ve tasavvuf ile ilgili alanlarda ve genel dilde kullanılan bir terimdir. Arapça “yakarış, niyaz, istek”⁹⁰ gibi manaları olan kelime “ihtiyaçların anahtarı, darda kalanların rahatladığı yer, muhtaçların sığınağı” anlamlarına da gelir.⁹¹

Dua, içten gelen arzuları Allah'tan istemek, dil ya da kalp ile Allah'a yalvarmak, kulun halini ya da isteklerini Allah'a arz etmesi anlamında kullanılmıştır. Eserde dertlere derman olan şeyin dua olduğu belirtilmiştir:

⁹⁰Bayat, Fuzuli, Orta Türkçe Sözlük (Birinci Basım), Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 129.

⁹¹Cebecioğlu, 2004, age., s. 66.

“...yirmi dört bin evliyâ gülüdür Ali hakkında didi Murtezâ’yı Ali oğlanları Hasan Hüseyin ana musalla kıldı Kerbelâ’yı hakikat ma’deninde dürlü ma’na ki Zeynelâbidîn kıldı **duâ**yı...” (Erkânnâme, s. 52b/221).

“...Bu **duâ**yı zahir etti Şâh düldüle suvâr lâ feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr...” (Erkânnâme, s. 53b/225).

“...İsâ gökden yere indi âh illâ devr-i zamân bu **duâ**yı okudu Hak leşkeri...” (Erkânnâme, s. 54a/226).

“...külli eşyâ ehlinin sultânı geldi âleme bu **duâ** dert ehlinin dermânı geldi âleme...” (Erkânnâme, s. 54b/229).

Dua Etmek: Allah’a yalvarmak, yakarmak, Allahtan istekte bulunmak anlamında kullanılmıştır:

“...dahi bunların ve meşâyihların ervâhına beş vakitte dâim **duâ** eyleye...” (Erkânnâme, s. 30a/130).

“...ya Ali, kaçan bir tâlib namaz kıldıktan sonra, mürebbîsine ve musâhibine **duâ** etmese, namazı makbûl olmaz...” (Erkânnâme, s. 47b/201).

Tablo 2.36. Duâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Duâ	Allah’a yakarış, istek anlamındadır.	10

DÜŞKÜNLÜK: Türkçe “düş-” fiilinden türetilen tasavvufî bir terimdir. **Düşkünlük**, “Alevilikte yolun erkân ve âdâbına karşı işlenen toplum adına dede tarafından cezalandırılması gereken suçluluk hâlidir. Yasaklanan şeylerin işlenmesi hâlinde cem ayininde dedenin kararı ve toplumun tasvibiyle ilgili kişi “**düşkün**” diye ilân edilir, bu kişinin sabit olan suçluluk durumuna da “düşkünlük” denir.⁹²

Düşkünlük, Alevilikte suça meyli azaltan bireysel yalnızlaştırma, toplumsal dışlanma olarak görülebilen bir cezalandırma yöntemi şeklinde açıklanabilir. Kişi, işlediği suça göre geçici ya da sürekli düşkünlük alabilir. Hz. Ali ve Ehlibeyt’e küfür, cinayet, tecavüz, tarikat için verilen sözden dönmek gibi suçlar, en ağır suçlardır ve bu

⁹²Yıldız, Harun, “Düşkünlük” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I (EK), İstanbul 2016, s. 356-357.

tarz suçları işleyen kişiler, ömür boyu düşkün ilan edilir. Bu kişiler Cem'e alınmaz ve bu kişilerle olan iletişim toplumun diğer bireyleri tarafından koparılır. Hafif suçlar işleyen kişiler ise tövbe ve pişmanlıkları üzerine affedilirler.

Eserde düşkünlük kurumuna değinilmiş ve talibin hangi durumlarda düşkün sayılabileceğine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu durumlardan bazıları, mürebbi, rehber, şeyhe karşı itaatsizlik ve saygısızlık yapmak, mürebbinin rızasını almamak, yüz kızartıcı suçlar işlemek; farz ve sünnetleri yerine getirmemektir. Tarikat adabına aykırı davranmak da düşkünlük sebebidir. Eserde düşkün olmamak için mürebbinin, şeyhin emirlerine, yolun gerekliliği olan (Eline, diline, beline sahip ol.) kurallara uyulması gerektiği söylenmiştir:

“...amma iş bu farzlardan kalan sonra **düşen** tâlibi evliyâyâ iletmek gerek ve meşâyihâ iletmek şartdur...” (Erkânnâme, s. 17b/89).

“...kaçan bir tâlib mürebbîsinin üstünde sahb varsa ya üstüne yanlış oturdıl olmasa veya erlugün kesmeye eğer bu terakkîleri itmezse **düşkündür**, bir tâlib kaçan mürebbîsinin ni'metlerine küfür olsa **düşkündür**...” (Erkânnâme, s. 49a/206).

“...On İki İmamın gönlünden ve meşâyihlar gönlünden ve dahi evliyâ gönlünden **düşen** kimesneye sizden dennân olmaz...” (Erkânnâme, s. 17b/89).

“...Ali, kaçan bir tâlibe mürebbîsi bir zahmet iş buyursa, tâlib atâ itmese **düşkündür**...” (Erkânnâme, s. 46b/197).

“...ikinci sünnetden **düşene** üç akçe tercümân yittüresin üçüncü sünnetden **düşen** tâlibe bir ser-deste lâzım idesin...” (Erkânnâme, s. 17a/86).

Tablo 2.37. Düşkün, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Düşkün	Yolun erkân ve adabına karşı gelen ve bu erkânları yerine getirmeyen, yasaklanan şeyleri yapması halinde suçlu ilan edilen kişidir.	17

DUVÂZ İMÂM: Farsça “**düvaz**/on iki” ve Türkçe “**imam**” sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir terimdir. Farsça “**düvazdeh**/on iki” anlamında olan kelime Alevi-Bektaşî inancında “On İki İmam” için kullanılmaktadır. Ayrıca Alevi-

Bektaşî edebiyatında On İki İmam için söylenmiş nefeslere de “dûvaz imam” denilmektedir.

“Dûvaz İmam” *Erkânnâme I*’de “dûvazdeh”in kısaltılmış şekli olarak On İki İmam ve onları övmek için okunan nefesler anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Alevilikte önemli bir kavram olan tacın dış çevresinde bulunan ve tacı oluşturan on iki dilim dûvaz imamı temsil etmektedir:

“...yirmi ikinci deseler ki tâcın taşrası nedir? Eyit ki **duvâz imâm**dır...”
(Erkânnâme, s. 33b/145).

Tablo 2.38. Duvâz İmâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Dûvâz İmâm	On İki İmam olarak bilinen Alevi-Bektaşî inancının önderleri ve onları övmek için okunan nefeslerdir.	3

EHLİBEYT/ÂL: Terim, Arapçadan dilimize geçmiştir, tamlama yoluyla kurulmuştur. *Erkânnâme I*’de geçen ve Arapça bir sözcük olan “**âl**” kaynaklarda; “Meşhur bir kimsenin soyuna, kabilesine, hânedanına veya temsil ettiği fikirlere bağlı zümreler için kullanılan bir terim” şeklinde açıklanmıştır.⁹³

Eserde “âl” sözcüğüyle “Ehlibeyt” kastedilmektedir. Ehlibeyt, Hz. Muhammed (s.a.v)’in ailesidir. Ehlibeyt’in bireyleri Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hüseyin’dir. Yapılan dualarda Ehlibeyt halkına her zaman yer yerilmektedir. Eserde, salat ve selam yaratılmışların en hayırlısı Hz. Muhammed’e ve onun Ehlibeyt’i üzerine olsun şeklinde dua edilmektedir:

“...el-Hamdü li’llâhi rabbi'l-âlemin. Ve's-salâtu ve's-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve **âlihî ecmaîn**...” (Erkânnâme, s. 1b/25).

“...Muhammed Mustafâ salla'llâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve **âlihî** ve **sahbihî ecmaîn**...” (Erkânnâme, s. 21b/97).

⁹³Özel, Ahmet, “Âl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. II, s. 305-306.

Tablo 2.39. Ehlibeyt/Âl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Ehlibeyt/Âl	Hiz. Muhammed (s.a.v)'in ailesidir.	3

ENBİYÂ: Sözcük, “nebi”nin çoğul şeklidir, dilimize Arapçadan geçmiştir. Enbiya, Arapçada nebiler, peygamberler;⁹⁴ Tükçe Sözlük’te ise “kendisine kitap indirilmemiş peygamberler” olarak geçmektedir.

Eserde peygamberler, nebiler anlamında Arapçadaki manasıyla aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. *Nebî* sözcüğüne de yer verilip peygamber anlamında kullanılmıştır. “Kale’n-Nebiyu” ifadesinde diğer peygamberler değil “Hz. Muhammed” kastedilmek istenmiştir. Bu bağlamda “Kale’n-Nebiyu” ifadesi “Hz. Muhammed/Peygamber buyurdu, söyledi” anlamına gelmektedir:

“...bir tâlibde erkân olmazsa anın hali nice olur ya şeyh? Şeyh Safî eydür dinin güden kâfir ondan yeğdür ol tâlib evliyâ ve **enbiyâ** katında yüzü karadur...” (Erkânnâme, s. 5a/38)

“...her tâlib kim bu edebleri yerine geturse ol tâlib benim dostumdur ve **enbiyâ** ve evliyâ andan hoşnud ola...” (Erkânnâme, s. 5b/41).

“...Şâh-ı merdân Murtezâ Ali ervâh-ı râ cemî’-i **enbiyâ** râ ve evliyâ râ ve heftâduse şehîd-i deşt-i Kerbelâ râ...” (Erkânnâme, s. 18b/93).

“...ve dahi her ne ki buyurur ise emrine mutî’ olup buyurduğun tudmakdır hadîs-i Nebevî **Kale’n-Nebiyu** (a.s) men lâ ahde lehu la dîne lehu deyu buyurmuşdır...” (Erkânnâme, s. 25b/113).

“...zîrâ ki **Kale’n-Nebiyu** (a.s) el-kezzâbu la ummetî deyu buyurmuşlardur yani yalancılar benim ümmetim değildir demek olur...” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...Şâh Hüseyin’in sandığından ya Ali senden meded cümle evlâd-ı **nebî** senden zâhir oldu imâm...” (Erkânnâme, s. 51b/217).

Tablo 2.40. Enbiyâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Enbiyâ/nebî	Kendisine kitap indirilmemiş peygamberlerdir.	3/11

⁹⁴Bayat, 2008, s. 143.

EREN: Eski Türkçeden beri kullanılan bir sözcüktür. “Erkek”in çoğul şekli olan sözcük, “veli, derviş” anlamında kullanılan bir tasavvuf terimidir. Er ve eren Arapça’daki recül, fetâ, âdem, Farsça’daki merd, civânmerd kelimelerinin karşılığı olup “erkek, yiğit, kahraman, tecrübeli kişi, ermiş, şeyh” gibi anlamlara gelir. Bu kişilerin insân-ı kâmil olduğu kabul edilir ve kendilerine büyük bir saygı duyulur. Bazen “şah, sultan, ulu, can” gibi unvanlar da verilen erenlere şefkatli, hoşgörülü, fedakâr ve anlayışlı oldukları için “baba, ata” veya “dede” de denilmiştir. Er ve eren terim olarak bir velîde bulunması gereken belli niteliklere sahip insanı ifade ettiğinden bu nitelikleri taşıyan kadınlar da er ve eren sayılır. Özellikle Mevlevîler ve Bektaşîler tarikat büyüklerinden “erenler, erenlerim” veya “nazarım, nazarlarım” şeklinde söz etmişlerdir.⁹⁵

Eren, belirli vasıfları olan sezgileriyle kimsenin göremediği bir takım gerçekleri gören ermiş; şeyh, mürşit anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda taliplere rehberlik eden faziletli, nefsini yenip insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış kimseler anlamında tarikat büyükleri için kullanılmıştır:

“...İmâm Câfer-i Sâdık (k.s.) buyurur ki: Evliyâyâ tâlib olan kimse bu erkân üzere gerekdir ki **erenler** gönlü ve meşâyihün gönlü ve on iki imâmın gönlü andan şâhgir ola şöyle bilesiz...” (Erkânnâme, s. 49b/209).

“... ol kimse **erenler** safında utanmazsa münâfiklardandır zira Hazret-i Peygamber buyurur el-hayâumine’l-îmân, edeb îmandandır...” (Erkânnâme, s. 5a/38)

“...halifeyi birağub bir yola gider, ben mürşid demem ve ben halîfe demem benum halîfem ve oğlum ve karındaşım yol ehli **erenler**dur...” (Erkânnâme, s. 14a/74).

“...ya tarîkat nece olur şerîatsız nefs kizasın ister olmaz dünyâsız üçü de gerekdir dimiş **erenler**, Yûsuf-ı lala anca elinden eleme külle örseleyüp eynine kime ve başınız sırrın ayân eyleme bu yol doğru varanın dimiş **erenler**...” (Erkânnâme, s. 56b/237).

Tablo 2.41. Eren, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Eren	Belirli vasıfları olan, sezgileriyle kimsenin göremediği bir takım gerçekleri gören, ermiş, şeyh, mürşit.	15

⁹⁵Uludağ, Süleyman, “Eren” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1995, s. 294-295.

ERKÂN: Tasavvufi bir terim olarak kullanılan sözcük, dilimize Arapçadan geçmiştir. Sözlükte erkân, “bir topluluğun ileri gelenleri, büyükler, üstler; yol, yöntem” anlamına gelmektedir. Tarikat içindeki kuralların tümüne “erkân” denir. “Tarikatın temel esaslarını, ruhsal aşamada en önde bulunan, ileri gelen tarikat ulularını anlatmak için kullanır. Hatta ilkeler, kurallar, töreler bütünü de bu sözcükle ifade edilir.”⁹⁶ Aynı zamanda arştırmaya konu olan eser, tarikatın kurallarını anlatan bir yazma eserdir.

Erkân, bir tarikatın içinde uygulanan bütün kuralları kapsar. Erkân, yolun kuralları, şartları manasında kullanılmıştır. Bir tarikat gelişigüzel kurallardan meydana gelmemektedir. Her tarikatın varlığını devam ettirebilmesi ve yola talip olanlara tarikatın bâtın ve haricinin iyi öğretilmesi için düzenli icra edilen kurallarının olması gerekir. Bu kuralların bütününe erkân denilmektedir. Eserde taçla ilgili 28 tane erkân söylenerek pirlere imadların mürşitlerin halifelerin ve gazilerin bu erkânları tarikata talip olanlara bildirmesi gerektiğini ifade edip bu erkânlara uymanın elest bezminde Allahın rabliğini kabul eden herkesin üzerine farzı ayn olduğu söylenmektedir:

“...amma bir kimsenin tâcının küllüsü yırtılmış olsa murdârdur, cemî’ evliyâ kavlinde ve ta gâzîlere ve halîfelere ve imâdlara ve pîrlere ve merdlere bu cümle yol ve erkân bulur ve belî deyüp ikrâr idenlere farz-ı ayndır ki bu erkânı buyuralar...” (Erkânâme, s. 34a/146).

“...amma ol düşen tâlib eğer musâhib evinde ise musâhib bile düşer, eğer yek dai tâlib ise hemân kendu boynuna düşer, böyle erkân yerini bilüp hakkı mustehakkına ulaştırırlar...” (Erkânâme, s. 37b/161).

Eserde tarikat erkânına riayet etmeyen dervişlerin tarikat erkânına uyana kadar ve erkânları tamamlayınca kadar Kelime-i Tevhit’i söylememesi, eşinin yanına gitmemesi, yolun kurallarını yerine getirmemesi gerektiği söylenmektedir:

“...zîrâ ki dervîşlere lazımdır ki hiç yalan söylemeye ve gıybet eylemeye ve kimsenin şerrin keşf idüp açmaya, ikrârı üzerine kâim ola ve eğer kim bir dervîş gasl-i tarîk olsa gasli tamam olmayınca tevhîd sürmeye ve helâli yanına varmaya ve erkân sürmeye...” (Erkânâme, s. 38b-39a/165-166).

⁹⁶Elibol, Mehmet, Arzu Kök, Alevi – Bektaşî İnancında Terim ve Kavramlar, s. 81-82.

Erkân; yol, yöntem, adap anlamında kullanılmıştır. Tarikat erkânı yani adabı kendisinde olmayan talibin evliya katında yüzü karadır. Talipler, yolun bütün adaplarını, yöntemlerini, adetlerini bilmelidirler:

“...bir tâlibde **erkân** olmazsa anın hali nice olur ya şeyh? Şeyh Safî eydür dinin güden kâfir ondan yeğdür ol tâlib evliyâ ve enbiyâ katında yüzü karadur...” (Erkânâme, s. 5a/38)

“...amma suâl mahallinde cevâb virmeseler ve hem bu **erkân**ları tâliblere terbetiyyet eyleseler ol kimselerin ne mürebbîlik ve imâdlığı ve ne halîfeliği ve ne pîrliği câiz değildir, bu şartları bilmek lâzımdır ve hem farzdır ki tâliblere öğredeler...” (Erkânâme, s. 34a/146).

“...imdi evvel ibtidâ tarîk-ı evliyâ budur ki ehl-i tarîk cem olup oturalar andan evvel ibtidâ bir yol **erkân** bilur kardaş elin alup içeri getüre...” (Erkânâme, s. 22a/98).

Erkân, tarikat büyükleri anlamındadır. Tarikat ehlinin mürşidi kâmil önünde toplanıp konuşmaları onları teselli etmektedir:

“...**erkân-ı tarîkata** duruşanlara tesellî bulmak için mürşid-i kâmil ü mükemmel ayağı toprağına söz apardılar...” (Erkânâme, s. 13a/70).

Tablo 2.42. Erkân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Erkân	Tarikat içindeki kuralların tümüdür.	13
	Yol, yöntem, adap anlamındadır.	4
	Tarikat büyükleri, tarikat ehlidir.	1

EVLİYÂ: Arapça “veli”nin çoğul şekli olan “**evliya**” terimi dilimize Arapçadan geçmiştir. Allah’ın özel ilgisini, sevgisini ve yardımını elde eden sevgili kulları, dostları; onun övgüsüne layık olan veliler, ermişler, erenler. **Evliyaullah ise;** “Allah’ın evliyası, velileri, dostları, koruması altına aldığı kimseler” demektir. Genel anlamda müminlerin hepsi Allah’ın evliyasıdır.⁹⁷ Evliya, veli sözcüğü ile eş anlamda olup Allah dostu, veli ise yardım eden, koruyan anlamına gelmektedir.

⁹⁷Dini Terimler Sözlüğü, Ankara yty, s. 81.

Evliyâ, Allah’a yaklaşmak için günahlardan kaçınan nefsinin terbiye eden, Allah’ın korumasında olan Hak dostu kimse(ler), mürşitler, şeyler için kullanılan bir ifadedir. Talip her zaman evliya ile beraber olmalı, halkla birlikteyken bile gönlü evliya ile olmalıdır. Evliyanın makamını ve sırrını halka açmamalıdır, aksi takdirde yol ve evliya düşmanı olur:

“...ve dahi Şeyh Safî eydür: Tâlibin taşrası halkdan yana gerekdur ve içerisi **evliyâdur** tâlib **evliyânın** makâmını ve sırrını halka gösterse hem tarîk düşmânı olur ve hem **evliyâ** düşmânı olur ol kimesne âhirete îmânsız gider...” (Erkânnâme, s. 3b/33).

“...biri oldur ki yalan söyleyeler ve biri oldur ki **evliyâ** korkusun gönüllerinden çıkaralar kaçan bu üç nesneyi böyle işleseler ömürlerinde ne kadar tevbe eyleseler kabul olmaya...” (Erkânnâme, s. 8a/50).

“...ve dahi **evliyânın** yetmiş iki makamı vardır. Yetmiş **evliyânındur** ve ikisi tâlibündür...” (Erkânnâme, s. 6b/45).

“...her kangı tâlib bu vasiyetleri dutsa ve **evliyâu’llâhın** emrine muîf olup yerine getürse dünyadan ahirete îmân ile gide ve **evliyâ** makâmına irişe ve Hak didârın göre...” (Erkânnâme, s. 12b/69).

“...imdi **evliyâyâ** tâlib olan kimse **evliyânın** dostuna dost, düşmanına düşman gerekdir...” (Erkânnâme, s. 36a/154).

Tablo 2.43. Evliyâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Evliyâ	Nefsinin terbiye etmiş, Allah’a yakınve Allah’ın korumasında olan, Hak dostu kimse(ler), mürşit.	92

FENÂ: Arapça sıfat olan sözcük, tasavvuf terimi ya da dinî terim olarak kullanılmaktadır. Sözlükte “geçici olmak, yok olmak, ölmek” gibi mânalara gelen Arapça fenâ kelimesi, genellikle “var olmak, sürekli olmak” anlamındaki bekâ kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır.⁹⁸

⁹⁸Kara, Mustafa, “Fena” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul 1995, s. 333-335.

Fenâ geçici olma, daha çok dünya hayatının geçiciliği anlamında kullanılan bir sözcüktür. Eserde fena sarayı ifadesi ile hayatın geçiciliğine ve dünyanın bir sonunun olduğu belirtilmiştir:

“...*Ey tâlib-i sulûk-i evliyâ! Şöyle rivâyet olunur ki Rasûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sellem fenâ sarayından bekâ mülkine nakl itmelu oldu. Tanrı arslanı Ali'yi katına okudu...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

Fâni: Arapçadan Türkçeye geçen bu sözcük dilimizde genellikle “dünya” sözcüğüyle beraber kullanılarak geçiciliği ifade etmektedir. Arapça “fena” kökünden türetilen “fâni” sözcüğü, araştırmaya konu olan eserde varlıkların ve dünyanın geçici yani ölümlü olması anlamında kullanılmıştır:

“...*Şeyh Sadreddîn eydür bir tâlib dünyanın fâni idugin bilse ve dünyadan elin çekmese ol tâlibin hali nice ola? Şeyh Safî şu hadisi söyledi...*” (Erkânnâme, s. 4a/34).

“...*ma'nâsı budur ki bir kimesne dünyanın fani idugin bilse dahi dünyadan elin çekmese ne ben ondanım ne ol bendendur...*” (Erkânnâme, s. 4b/37).

Tablo 2.44. Fenâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Fenâ	Ölmek, kalıcı olmamak, geçici olmaktır.	1
Fâni	Varlıkların ve dünyanın geçici olmasıdır.	2

GÖNÜL: Türkçe olan sözcük tasavvuf ve edebiyat alanında kullanılan bir terimdir. Gönül sözcüğünün anlamları şunlardır: **1.** İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönü, yürek, dil. **2.** Cenâb-ı hakkın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufi aşkın kaynağı.⁹⁹ “Farsça dil, Arapça kalp, Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül Türk edebiyatında en önemli ve en çok işlenen konularından biridir.” Allah’ın Rahman ismiyle gönül arasında “yumuşaklık ve rahmet” bakımından bir ilişki, bağlantı vardır. Bu bakımdan Rahman ismi gönülde tecelli etmektedir. “İmanın ve küfrün merkezi kalptir. Kalp iman nuru ile dolduğunda gönül, inkâra ve küfre yöneldiğinde ise nefistir.” İlahi aşk gibi duygular gönle tecelli

⁹⁹Ayverdi, 2016, age., s. 429.

etmektedir.¹⁰⁰ Gönül, kalp anlamında bütün insani duyguların barındığı yer olarak açıklanabilir. İnsanın gönlü çok hassastır tasavvufta Kâbe'ye benzetilir, bu sebeple gönül yıkmamaya, kırmamaya özen göstermek gerekir. Yunus Emre'nin meşhur dizeleri gönül kırmamanın ve gönlü temiz tutmanın önemine vurgu yapmaktadır.

“Gönül Çalab'ın tahtı

Çalap gönüle baktı

İki cihan bedbahtı

Kim gönül yıkar ise” (Yunus Emre).

Eserde Türkçe gönül teriminin yanında Arapça kalp ve Farsça dil, sözcükleri de kullanılmıştır. Gönül, “Allah'ın evi” olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda gönül, Allah'ın insanda ilk baktığı ve tecelli ettiği yer olması bakımından her zaman küfür, inkâr ve nefis gibi duygulardan arındırılmalıdır. İnsanın gönlünde ne varsa ve içinde ne yaşarsa, dışarıya da onu yansıtır; bu manada gönül, insanın dışına yansıyan iç aynasıdır. Tarikatta gönül temizliği önemlidir, insanı Allah'a yaklaştıran yolda gerekli olan azık; sağlam bir iman ve temiz bir gönüldür. Bu yolda insanın içi dışı bir olmalıdır kalpte ne varsa dilde de o olmalıdır. Bu sebeple yola girip yola revan olmak için ilk şart, gönlü her türlü kötü duygulardan temizlemektir:

“...*Kalbu'l-mumini beytu'llâhi bu hadis mucibince imdi **gönül** hod Hakk'ın evidir...*” (Erkânnâme, s. 44a/186).

“...***gönül** dört vecih üzeredur üçü halkındur biri tâlibindür ona hayrân dirler daim mahbubuna hayrân olur ol ne canibine baksa mahbûna bakar...*” (Erkânnâme, s. 9b-10a/57-58)

“...*Zâta her ne ki doğarsa sıfatlar ola ama hicâb olmaya, zîrâ ki **gönüller** bir ve murâdları Allah ola, andan gayrı yokdur cümlesi hakdır. Eğer gayrı olsa, ol makâm-ı hakikat tahkik olmaz, öyle olsa riyâ olur...*” (Erkânnâme, s. 42b/181).

“... *tâlibler biribirine varmasa **gönülleri** hasta olur hasta olsa **gönülleri** ölür **gönülleri** ölse îmânları gider didi mürşidin emri budur...*” (Erkânnâme, s. 7b/49).

“...*evliyânın hakkı oldur ki, tâlibin gönline nazar ide...*” (Erkânnâme, s. 2b/29).

¹⁰⁰Kurnaz, Cemal, “Gönül” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 150-152.

Dil: Farsça olan sözcük eserde “gönül, yürek” anlamında kullanılmıştır. Eserde Hatayı kırık bir gönülle Allah’tan kurtuluş istemektedir, bu kurtuluşun da tevhid şarabını içmekle olacağını bildiği için tevhid Şarabını Hz. Ali’den istemektedir:

“...delüp ki ve hâricinin bağırını şu sözlerin Zulfıkarın gibi deldi ey Hatayî **dil**-şikeste hakdan istersin necât cur’a-i tevhîd meyinden ya Ali senden meded...” (Erkânnâme, s. 52a/218).

“...yakın men cân ü **dilden** Haydariyem Muhibb-i Zi’l-celâlin çâkeriyem, gulâm-ı hanedan-ı Ahmedem hem Ali’nin Kanber’inin Kanber’iyem...” (Erkânnâme, s. 53a/222).

Kalp: Kökeni Arapça olan sözcük, eserde gönülle eş anlamda kullanılan bir terimdir. Yalan söylemek, halkla sohbet etmek gibi fiiller talibin kalbini kirletmektedir. Kalp, imanın onaylandığı yerdir. Bir şeyi sadece dil ile söylemek ona inanıldığını göstermemektedir, onu kalp ile tasdik etmek gerekmektedir. Kalp ile tasdik gerçek imanın göstergesidir:

“...ve yalan söylemek ve dahi avâm ile kelime bunlar tâlibin **kalbin** nâ-pâk ider. Zîrâ hem evliyâ ile hem de avâm ile karışıp muhabbet itmeye münâfıklıkdur...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

“...ol iki makâmın biri evliyâ ortasında ikrâr virmekdür. Ve biri dahi tasdik eylemekdür ya’ni **kalbi**yle inanmakdur her kangı tâlibde tasdik-i **kalb** ola evliyâ dostudur...” (Erkânnâme, s. 6b/45).

“...mine’z-zunûbi la na’lemu inneke ente allâmu’l-**kulûbi** settâru’l-uyûbi tûbû ilallahi tevbete’n-nâsûha...” (Erkânnâme, s. 12a/102).

“...imdi mü’minin **kalbi** Hakk’ın evidir, ma’rifet dahi Hakk’a layıkdır ve layık idicidir...” (Erkânnâme, s. 40b/173).

Tablo 2.45. Gönül, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Gönül	Kalp anlamında bütün insani duyguların barındığı yer./Allah’ın insanda tecelli ettiği yer.	17/1
Kalb	Gönül, yürek anlamındadır.	8
Dil	Gönül, kalp anlamındadır.	2

GÖRMEK: Eski Türkçeden beri kullanılan bir fiildir. Görmek, bir şeyin var olduğunu anlamak anlamına gelmektedir. İncelenen eserde hakikati idrak etmek, cismen gözle görülmeyen şeylerin hakikatine erişmek, varlığını sezme anlamında kullanılan bir eylem olarak “gönül gözüyle, Hak gözüyle görmek” ifadeleriyle beraber kullanılmıştır. Ayrıca görmek, dış dünyadaki nesnelere, varlıkları göz yardımıyla algılamak demektir. Dış dünyayı algılamayı, görmeyi sağlayan unsur insanda bulunan ten gözüdür:

“...imdi burada işini sağ eyle ki anda yüzün ak ola zîrâ ki bunda **görmeyen anda görmez. İmdi görmek Hak gözüyledir amma göz dahi iki nev’ üzeredir. Biri ten gözü, biri cân gözüdür...**” (Erkânnâme, s. 43b/185).

“...ten gözüyle halkı **görür** ve cân gözüyle Hakk’ı **görür** ve ammâ ten gözü zâhiri **görür** ki assı ziyân bildürür ve hem Hakk’ın nişânın müşâhede eyley ve vücûduna dahi emr olan eşyâları işler ve dahi nehy olan işlerden yığlnur...” (Erkânnâme, s. 43b/185).

“...imdi **görmez** misin cümle murdârı toprağa atarlar ve cümle cefâyı toprağa iderler, incinmez ve cümle günâhlar ki toprak üzerinde işlenur hiç keşf kalmaz...” (Erkânnâme, s. 41b/177).

“...zira ki, Hak Teâlâ cümle kullanın günâhun bilir ve aybın **görür** yine keşf idüp kimseye göstermez...” (Erkânnâme, s. 39b/169).

Tablo 2.46. Görmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Görmek	Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak; anlamak, sezme, hakikati idrak etmek.	12

GÖZ: Eski Türkçeden beri kullanılan sözcük, çeşitli anlamlarda ve anlamlarda kullanılmaktadır. Göz, canlıların görmesini sağlayan organ anlamındadır. Sözlükte “basar”¹⁰¹ sözcüğüyle eşanlamda kullanılsa da basar, Allah’ın her şeyi görmesi ve bilmesi, O’nun zati sıfatlarından biri anlamına gelip canlılardaki gözle aynı anlamda kullanılmamaktadır. Zira Allah’ın görmesi kendi zatının özelliğidir.

¹⁰¹TDK, 2011, s. 976.

Göz, hem görme organı olarak gerçek anlamda hem de hakikati hissetmek, gönül gözüyle görmek anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Eserde gözün iki türünün olduğu söylenmiştir. Bunlar; ten gözü ile can gözüdür:

“...imdi görmek Hak **gözüyledir** amma **göz dahi iki nev’ üzeredir**...” (Erkânnâme, s. 43b/185).

“...bir gün Mûsâ-i Kâzım hazretleri âvâz ile ağlardı, hatta **gözlerinden yaş yerine kan gelurdi**...” (Erkânnâme, s. 14b/77).

“...bir tâlib hak için bir taâm koysa ya muiz soğan doğrasa **gözü yaşarsa Hak Teâlâ ana cehennem odun harâm ider**...” (Erkânnâme, s. 49a/206).

Ten Gözü: Görme duyusunu sağlayan organ anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda ten gözü dış dünyayı görmeyi, anlamayı ifade etmektedir. **Cân Gözü/Kalp Gözü/Bâtın Gözü/Gönül Gözü:** Can gözü, eserde kalp, batın ve gönül gözüyle eş anlamda kullanılmıştır. Gönül gözü “manevi temizliğin ve olgunluğun insana verdiği uyanıklık, gördüğü şeyin gerçeğine varma hassası, kalp gözü, sağgörü ve basiret” demektir.¹⁰²

Cân/kalp/bâtın/gönül gözü; hakikatin gerçeğini idrak etmek, gözle görülemeyen şeylerin arkasındaki hakikati anlamayı sağlayan güç anlamında kullanılmaktadır. Göz/ten gözü, sadece dış dünyayı algılamayı sağlarken; gönül gözü basiret nuruyla dış dünyanın batınında gizlenen hakikatlerin idrakını sağlamaktadır. Can gözü ifadesiyle hakikatleri görmeyi engelleyen perdenin kalkmasıyla “hakikatleri görmeyi sağlayan güç/nur” kastedilmiştir. Ten gözü halkı, can gözü Hakk’ı görmektedir. Yani ten gözü zahire, can gözü batına nazar etmektedir. Mümin kişi ölmeden önce gönül gözünü açmalıdır, gönül gözüyle hakikatleri görüp nefsinin şüpheden kurtarmalıdır. Nefsinin şüpheden kurtaran kişinin imanı sağlamlaşmaktadır. Bu bağlamda gönül gözü, insanın imanını kuvvetlendirmeye yarayan araçtır:

“...**göz dahi iki nev’ üzeredir**. Biri **ten gözü**, biri **cân gözüdür**. **Ten gözüyle halkı görür ve cân gözüyle Hakk’ı görür ve ammâ ten gözü zâhiri görür ki assı ziyân bildürür ve hem Hakk’ın nişânın müşâhede eyler ve vücûduna dahi emr olan eşyâları işler ve dahi nehy olan işlerden yığınur**...” (Erkânnâme, s. 43b/185).

¹⁰²Ayverdi, 2016, age., s. 429.

“...ve illâ **cân gözü** oldur ki bâtına nazar ider ana **aynu'l-kalb** dirler **bâtn gözüdür** ol içerine nazar ider ammâ taşra baksa sıfat görünür ve içeri baksa zât görünür...” (Erkânnâme, s. 43b-44a/185-186).

“...imdi ey mü'min ruhun bedenünde musâhib iken sen dahi **gönül gözünü** açmağa cehd etmek gerekdir ki zâhirin **ten gözüyle** veya bâtının **cân göziyle** nazar idüp zann-ı gümândan özünü kurtara zîrâ ki gümân ile îmân bir yerde olmaz...” (Erkânnâme, s. 44a/186).

Tablo 2.47. Göz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Göz	Görme organıdır.	5
Ten Gözü	Dış dünyayı görmeyi, anlamayı sağlayan gözdür.	4
Cân Gözü	Hakikatin gerçeğini idrak etmek, gözle görülemeyen şeylerin arkasındaki hakikati anlamayı sağlayan güç, basirettir.	8

GUSÛL: Sözlükte “yıkamak, temizlemek” anlamında Arapça fiil, “yikanma” anlamında isim olan gusül (gusl) kelimesi terim olarak cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikten temizlenme niyetiyle bütün vücudu su ile yıkamaktır.¹⁰³

Gusl, manevi olarak temizlenmeyi ve haram olan şeylerden uzak durmayı ifade eder. Eserde tacın gusülünü sağlayan şey, halktan yani avamdan uzak durmaktır:

“...ve tâcın **guslü** halâyıktan kesilmektir ve tâcın nedir kilidi müşkil hal eylemektir ve tâcın cânı nedir, erenlerin hizmetinde kabûl olmakdur...” (Erkânnâme, s. 45b/193).

Tablo 2.48. Gusül, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Gusül	Kirlilikten arınmak için yapılan yikanma, manevi temizlik.	1

HAKÎKAT: Arapçadan Türkçeye geçmiş bir terimdir. Hakîkat, “Bir şeyin aslı ve esası, iç yüzü, gerçek, doğru” anlamına gelir. Tasavvufta ise “dinî hayatı en yüksek seviyede

¹⁰³Şener, Mehmet, “Gusül” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 213-214.

yaşamak suretiyle Allah'ın koymuş olduğu ilahî hikmetlere ve olayların iç yüzüne vâkıf olma, bilme” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Hakîkat, dört kapı kırk makam öğretisinde, son yani dördüncü kapıyı temsil eder. Kâmil insan olmanın son aşaması olarak yol talibinin Allah ile bütünleşmesini ifade eder.

Hakîkat, “gerçek, doğru” anlamında kullanılmıştır:

“...bülbüli gülistan ve ay-ı şeriat ve on tûti-i şekkeristân-ı **hakikat** efhuşah-i dünyâ ve 'l-âhira sade-suffe-i safâ mahi-i kubbe-i vefâ muallâ müzekkâ müştübâ murtezâ fahr-i âlem Muhammed Mustafâ...” (Erkânnâme, s. 21b/97).

“...imdi bu sıfatlan sıfat-ı **hakikate** tebdil ide evvel sehavet, ikinci kanaat...” (Erkânnâme, s. 28b/125).

Hakîkat, insan-ı kâmil olma yolunda “Hakk'ı kendi özünde bulma” anlamında kullanılarak dört kapı öğretisine göre dördüncü kapıyı ifade etmektedir. Nasıl ki toprak cümle nesnenin peyda olduğu yer ise hakikat da cümle gerçeğin olduğu makam bakımından toprağa teşbih edilmiştir. Ayrıca eserde hakikatın tanımı, “Resullah'ın hâlidir, şüpheli şeyleri terk etmek, özünden şüpheyi gidermek” şeklinde yapılmıştır:

“...ve ma'rifet **hakikat** nedir? Diye ki hâl-i Resûldur ve hem şeriat terk-i harâmdır ve tarikat terk-i belildir ve ma'rifet terk-i rızâ-yı koyup ve rızâ-yı hakdır ve **hakikat** terk-i şüphelidir ki özünden gümânı gidere zîrâ ki riyâyla ibâdet ve şirkle tâat makbûl değildir...” (Erkânnâme, s. 30b-31a/133-134).

“...anın dahi on hassası vardır. Evvel fakr, ikinci sabr, üçüncü adl, dördüncü insaf beşinci rızâ, altıncı ilim, yedinci **hakikat**...” (Erkânnâme, s. 28a/122).

“...şunun gibidir ki **hakikat** toprağa benzer, cümle nesne ki vardır tohumu toprağa düşerse biter amma toprağa düşmeyen tohumu ne kadar hıfz idüp saklasalar ol bitüp göğeriüp bâr virmez...” (Erkânnâme, s. 40b-41a/173-174).

“...eğer ahdinden dönendür anın gibi kimseleri cem'iyette götürmeyüp tarh itmek gerekdir, tarikatde ve ma'rifetde ve **hakikatde** sohbet etmeyeler, sohbet idüp ve lokma yedirseler anlar dahi yol bozmuş olup zalimlerden olurlar...” (Erkânnâme, s. 37a/158).

¹⁰⁴Dini Terimler Sözlüğü, Yty, s. 115.

Tablo 2.49. Hakikat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Hakikat	Gerçek, doğru anlamındadır.	2
	Allah'ın koymuş olduğu ilahî hikmetlere ve olayların iç yüzüne vâkif olma, bilme. Dört kapı öğretisinde dördüncü kapıdır.	29

HÂL: Sözcük olarak “bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı niteliklerin bütünü, durum, vaziyet; davranış, tutum, tavır; güç, kuvvet, takat, sıkıntı, dert”¹⁰⁵ anlamına gelir. Hâl, Arapçada genellikle “durum” anlamında kullanılmakta olup, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir terimdir. Tasavvufta ise hâl; “insanın iradesi ve çabası olmadan sırf Allah’ın bir lütfu olmak üzere kalbe gelen manalar (feyz, bereket, marifet, his ve heyecan)” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁶ Hâl sözcüğü yol erinin yoldayken Allah’ın lütfuyla gönlünde hissedip yaşadığı manaları, vaziyetleri ihtiva etmektedir. İncelenen eserde hâl, Allah’ın yol ehline bahşettiği feyz, marifet gibi durumlar; içinde bulunulan an, vaziyet anlamında kullanılmıştır. Yol ehli, Allah’a yakın kişiler tefekkür anında halden hale geçerek Allah’ın onlara verdiği ihsanların manalarına erişirler. Bu hâller geçicidir.

Hâl, talibin içinde bulunduğu maddi, manevi durum anlamında kullanılmış ve talibe vacip olan durumlardan biri açıklanmıştır. Evliya meclisinde gelen yemeği yemeden kalkmak haram kabul edilmiş ve bu yemeği münafiğa yedirmenin sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sufinin her halinin edep üzerine olması gerektiği izah edilmiştir:

“... *tâlibin bin bir hâli vardur ve ol **hâller** cemîsi vâcibdur biri oldur ki evliyâ cem’iyyetinde otursa tercümân hâsıl olsa ol tercümânı yemeden sohbet itseler ol sohbet harâmdur ve dahi tercümân lokmasından...*” (Erkânâme, s. 8a/50).

“...*Şeyh Sadreddîn eydür bir tâlib dünya mahabbetiyle olsa ol tâlibin **hâli** nice olur...*” (Erkânâme, s. 4b/37).

¹⁰⁵TDK, 2011, s. 1030.

¹⁰⁶Uludağ, 2016, age., s. 154.

“...bir tâlibde erkân olmazsa anın **hâli** nice olur ya şeyh? Şeyh Safî eydür dinin güden kâfir ondan yeğdür ol tâlib evliyâ ve enbiyâ katında yüzü karadur sufîluk nedür? Küllü vakti edebdür, küllü **hâli** edebdür...” (Erkânnâme, s. 5a/38)

“...ve kendüye vâsıl olan kimseyi dahi evvelki isminden ve ikrâh olunacak **hâlden** kurtarub toprak didure. İmdi anın dahi gönül tarlasında biten hâsılından olup gerçekler nazarında mubah ola...” (Erkânnâme, s. 41b/177).

Tablo 2.50. Hâl, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Hâl	İnsanın içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu, vaziyetidir.	16

HALÎFE: Arapçadan dilimize geçen sözcük, din ve tasavvuf ile ilgili alanlarda kullanılan bir terimdir. Arapçada “halife” vekil anlamına gelir. Başka bir ifadeyle Hz. Muhammet’in ölümünden sonra Müslümanlara imamlık yapan kimseye halife denilmektedir. Aynı zamanda sözcük tarikat yolunda olup mürşidin ya da pirin yerine geçebilen kimse anlamına da gelmektedir.¹⁰⁷

Halife, mürşit veya pire bağlı olan onlara vekillik eden kimse anlamındadır. Eserde yol ehli olan kişilere halife denilmektedir:

“...erkân-ı tarikata duruşanlara tesellî bulmak için mürşid-i kâmil ü mükemmel ayağı toprağına söz apardılar **hulefâ** ve **halife** ve tâlibler ve gâzîler ve şâh-ı cihân andaki pâdişâhın cemâatında niyâz ne veçhile olur ve kısmet ne ve nice olmak gerek?...” (Erkânnâme, s. 13a/70).

“...Hazret-i Şâh-ı dîn-penâh her kimsenün kim yüzü yolda olsa musâhib mürebbiye yetmemiş olsa gerekdür ki virmeşeler, **halifeler** ve pîrlere anı mürebbîye ve musahibe yetüreler andan tercümân yedüreler...” (Erkânnâme, s. 13b/73).

“...bir **halife** ol mûcib ile varmasa tâlib anı birağub gitmek yolda var mıdur **halifeyi** birağub bir yola gider, ben mürşid demem ve ben **halife** demem benim **halifem** ve oğlum ve karındaşım yol ehli erenlerdur...” (Erkânnâme, s. 14a/74).

¹⁰⁷Korkmaz, 2016, s. 306.

“...zîrâ yoldaki rehberini tâlib ve eğer **halife** ve eğer mürebbî ve eğer musâhib yolda olsa anı koyup gitmek câiz değildir ve dahi bir ülkeden bir ülkeye musâhib dutarlar imiş **halifeler** anı men iderler imiş, men idenler günahkâr olurlar, ülke birdur ve **halife halifenun karındaşıdır...**” (Erkânnâme, s. 15b/81).

Tablo 2.51. Halife, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Halife	Mürşit veya pire bağlı olan, onlara vekillik eden kimsedir.	26

HALKA: Arapça isim olan sözcük “zikir veya ilim meclisi” anlamında kullanılan bir terimdir. Sözlükte “daire, insanların bir daire biçiminde dizilmesi” anlamına gelen halka sözcüğü, “ilim öğrenmek için öğrencilerin bir hocanın ve zikir yapmak için sûfilerin bir şeyhin çevresinde toplanmasını ifade eden meclis” anlamında kullanılmıştır. “Tarikat mensuplarının tekkelerde, zâviyelerde, mescidlerde, bazan evlerde, özellikle ihya ve niyaz geceleri teşkil ettikleri zikir halkaları vadir.” Halkalarda sohbet, zikir ve sema gibi ibadetler yapılmaktadır.¹⁰⁸

Halka sözcüğü, “evliyaların bir araya gelip toplandığı meclis” anlamında kullanılmıştır. Eserin bağlamında halka sözcüğü “evliya korusu” şeklinde tanımlanmıştır. Kuru sözlükte “bakımlı küçük orman, korunan yer” demektir. Bu bağlamda evliyaların bir araya geldiği yer yani Allah dostlarının olduğu yer, Allah tarafından korunmaktadır. Bu koruya giren kişiler başka bir ifadeyle evliya makamına erişen kişiler bu makamda ölse şehit olmaktadır. Bu makamda her zaman Allah’ın tecellisini görebilmek mümkündür. Halktan olan kişiler bu tecellileri göremezler bu sebeple taliplerin halktan uzaklaşıp evliyaya yaklaşmaları gerekmektedir. Halktan uzaklaşıp evliya halkasına dâhil olan talipler, artık evliya makamına ulaşmışlardır:

“...Şeyh Sadreddîn eydür: evliyâ **halkası** hakkında ne buyurursın? Şeyh Safî eydür: **halka** evliyânın korusudur. Her kim evliyâ korusuna girse ve ol koruda cân virse tahkik şehid olur didi Şeyh Safî eydür: bir tâlib evliyâ korusuna kadem basdı ol tâlib yetmiş bin hicâbdan kurtulur, her vakitde tecellâ-i Zât hâsıl olur didi ve dahi tâlib oldur ki halkdan uzlet ide ve avâmdan kesile ve evliyâ korusuna düşe ve ol tâlibler sorusuz ve hisâbsız evliyâ makâmına varalar...” (Erkânnâme, s. 9b/57).

¹⁰⁸Uludağ, Süleyman, “Halka” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul 1997, s. 358-359.

“...bir tâlib evliyâ nefesine îmân geturmese ol tâlib yetmiş evliyâ öldürmüşçe günâh hâsıl ider bir tâlib evliyâ **halkasında** oturursa ve dahi taşra baksa Yezîd'dir...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

Tablo 2.52. Halka, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Halka	Evliyaların bir araya gelip, toplandığı yer, meclistir.	3

HAMD: Arapçadan dilimize geçen sözcük, dinî ve tasavvufî bir terim olup şükür manasında sıkça kullanılmaktadır. “**hamd**” “Bütün medih türlerini içeren sevgi ve tâzimle Allah’a yönelen övgü ve şükür anlamında bir terimdir. Sözlükte ‘iyilik, güzellik, üstünlük ve erdemlilikle niteleme, övme’ mânasına gelen hamd isim ve masdar olarak kullanılır.” Hamd sözcüğü ‘şükür ve övgü’ sözcükleriye aynı anlama gelecek şekilde kullanılsa da hamd şükürden daha kapsamlıdır.¹⁰⁹

Hamd; Allah’ı övme, yüceltme, zikretme, Allah’a şükretme, manasında kapsamlı bir kavramı ifade etmektedir. Hamd ü senâ, dua ve şükür yalnızca âlemlerin rabbi olan Allah’a yapılmaktadır. Şükrü minnet bilmek, bizi Hz. Muhammed’in ümmeti ettiği için her zaman Allah’a şükretmek gerekmektedir:

“*Bi’smi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm el-**Hamd**ü li’llâhi rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtu ve’s-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecmaîn...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...*Ve’l-**hamd**ü li’llâhi rabbi’l-âlemin...*” (Erkânnâme, s. 34b/149).

“...*mürüvvetdir şefâat umaruz senden günde beş vakit Muhammed’e salavât çok **şükür** Bârî İlâhî çok **şükür** Muhammed ümmeti etmişsin bizi...*” (Erkânnâme, s. 57b/241).

“...*Şeyh Safî kaddesa’llâhu sırrahu’l-azîz tâlib-i evliyâ olan kimselerin hakkında birkaç beyit buyurur. Ol vasiyetleri okuyup ve dinleyin amel idesiz, **şükr-i minnet** diyemez...*” (Erkânnâme, s. 44b/189).

“...*bin **şükür** tahtına geldi Süleymân-ı zaman hükmüne fermân olubdur hem zemin ü âsmân...*” (Erkânnâme, s. 53b/225).

¹⁰⁹Topaloğlu, Bekir, “Hamd” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul 1997, s. 442-445.

Tablo 2.53. Hamd, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Hamd/Şükür	Allah'ı övme, yüceltme, zikretme, Allah'a şükretmedir.	4/6

İKRÂR: Arapçada “tarikata, yola girmek için verilen söz”¹¹⁰ anlamında olup tasavvufta “biat” sözcüğüyle eş anlamda kullanılmaktadır. **Biat:** Tasavvufta “mürid adayının (tâlip, muhib) şeyhe ve onun vereceği emirlere tam anlamıyla bağlı kalacağına dair verdiği söz” anlamında kullanılır.¹¹¹ Biat, müridlerin tarikata girerken gerçekleştirmeleri gereken bir ritüeldir.

İkrâr, kelime olarak; söz vermek, biat etmek anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Biat/ikrar vermeden tarikata alınmanın taliplerin, şeyh ile bağlarının kurulması için bir şart olarak kabul edilmektedir. Kelime-i Tevhid'i dil ile söyleyip kalp ile tasdik etmek ikrar olarak kabul edilmekle beraber, Allah'ın yüce kitabında belirttiği emir ve yasaklara, tarikattaki bütün kurallara ve Şeyh'in emirlerine uymayı kabul etmek de ikrar olarak kabul edilir. Kişi Hak yolunda olacağına, kendisini Hak'tan uzaklaştıracak şeylerden uzak duracağına dair mürşidin önünde söz verir. İkrar verirken, kalpte ne varsa dil onu söylemelidir, kişi dil ile başka şey söyleyip kalp ile başka şey söyleyorsa tam anlamıyla iman etmiş olmaz. Eserde ikrarından dönenlere hoşgörü ile bakılmaz, ikrardan dönmek büyük suç olarak kabul edilir, ikrarından dönenler düşkün olarak ilan edilirler ve cezalandırılırlar:

“...mü'min ana dirler ki ahdi **ikrârı** üzerine başın vire dönmeye amma sonraki hadîsde buyurmuşdur ki bir kimsenin **ikrârı** bütün olmasa dîni dahi olmaz demek olur...” (Erkânnâme, s. 25b/113).

“...kovsa da andan yüz çevirmeyüp ahdi **ikrârı** üzerine başın vire dönmeye eğer atası günde on kerre satıp bahâsın yerse dahi hiç yüz çevirmeyüp hak sendedir deyüp mutî' olmakdur...” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...âşıkız Fâtıma ananın dîdârına kim ki durmaz ahbine **ikrârına** la'net olsun ol Mervân'ın canına...” (Erkânnâme, s. 57b/241).

¹¹⁰Korkmaz, 2016, age., s. 341.

¹¹¹Türer, Osman, “Biat” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1992, s. 124-125.

“...kimsenin şerrin keşf idüp açmaya, **ikrârı** üzerine kâim ola ve eğer kim bir dervîş gasl-i tarîk olsa gasli tamam olmayınca tevhîd sürmeye ve helâli yanına varmaya ve erkân sürmeye...” (Erkânnâme, s. 38b/165).

İkrâr vermek: “İnanılıp kabul edilen bir şeyi itiraf etmek” anlamına gelen ikrar, Alevîlik Bektaşilikte bu anlamına bağlı olarak “Muhammed-Ali yoluna girmeyi” ifade eder.¹¹² *Türkçe Sözlük*’te ise ikrar vermek; “söz vermek” anlamında bir deyim olarak geçmektedir.

İkrâr vermek; taliplik makamlarından ilkidir ve evliya ortasında Muhammed-Ali yoluna girmeye söz vermektir. İkrar verme eylemi, Kelime-i Tevhit’i dili ile söyleyip kalbi ile tasdik etmekle olmaktadır. Dili ve kalbi ile ikrar vermiş talibin imanı ancak o zaman tam olmaktadır:

“...ve dahi evliyanın yetmiş iki makamı vardır yetmiş evliyanındur ve ikisi talibündür ol talib evliyanın yetmiş makamına yetmiş gibidür. Ol iki makâmın biri evliyâ ortasında **ikrâr virmekdür**. Ve biri dahi tasdik eylemekdür ya’ni kalbiyle inanmakdur her kangı tâlibde tasdik-i kalb ola evliyâ dostudur...” (Erkânnâme, s. 6b/45).

“...bir kimse diliyle **ikrâr idüp lâ ilâhe illa’llâh Muhammed Resulu’llâh dese ve lakin gönlünde şirki olsa ol kimsenin Müslümanlığı tahkik olmaz taklîd olur, zîrâ ki diliyle **ikrâr eylemiş** ve gönlü ile inanmamış olur...**” (Erkânnâme, s. 35a/150).

“...dahi bunların ve meşâyihların ervâhına beş vakitte dâim dua eyleye ve onların ervâh-ı münevverine ve her hande anı Muhammed Ali’ye tevellâ kıla ve hem cümlesine bu vechile **ikrâr eyleye tâ ki îmânı dürüst ola...**” (Erkânnâme, s. 30a/130).

“...cemî’ evliyâ kavlinde ve ta gâzilere ve halîfele ve imâdlara ve pîrlere ve merdlere bu cümle yol ve erkân bulur ve belî deyüp **ikrâr idenlere farz-ı ayndır ki bu erkânı buyuralar...**” (Erkânnâme, s. 34a/146).

¹¹²Günşen, Ahmet, “Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2007, S. 2/2, ss. 328-350. (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezince 13-14 Nisan 2005 tarihleri arasında düzenlenen uluslararası “Gizli Diller Sempozyumu”nda sunulan yayımlanmamış bildiridir).

Tablo 2.54. İkrâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
İkrâr	Tarikata, yola girmek için verilen söz, biat.	9
İkrâr vermek	Muhammed-Ali yoluna girmeye söz vermektir.	10

ÎMÂN: Sözcük dilimize Arapçadan geçmiş olup din bilimlerinde kullanılan bir terimdir. Arapça bir sözcük olarak “inanma, inanç; İslâm dinini kabul etme”¹¹³ anlamına gelmektedir. İmân, “kişinin Allah’ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, ahiret gününü ve bunlardan başka iman edilmesi gereken şeyleri kalp ile tasdik edip dil ile söylemesi” anlamlarına gelir.¹¹⁴

İmân, sözlük anlamıyla kullanılarak bir şeyi dil ile söyleyip kalp ile tasdik etme ve söz verme manasında kullanılmıştır. Eserde, Allah’ın varlığına ve birliğine, peygamberlerine, kitaplarına; evliyâ, mürşit emirlerine iman getirmek gerektiği vurgulanmıştır. İkrarından dönen talibin imanını tazelemesi gerekmektedir. Güzel ahlak imanın bir gereği olarak kabul edilmektedir, bununla ilgili Hz. Peygamberimizin hadisi bulunmaktadır:

“...ol tâlib **tecdîd-i îmân** getürmek gerek ya’ni **îmânın yenileye...**” (Erkânnâme, s. 10b/61).

“...ol tâlibin yüzü kara olur eğer ol hâlde ol tâlib ölse dünyadan âhirete **îmânsız** gider...” (Erkânnâme, s. 36b/157).

“...ol kimse erenler safında utanmazsa münâfıklardandır zira Hazret-i Peygamber buyurur el-hayâumine’l-**îmân**, edeb **îmândandır...**” (Erkânnâme, s. 5a/38).

“...tâlibler birbirine varmasa gönülleri hasta olur hasta olsa gönülleri ölür gönülleri ölse **îmânları** gider didi mürşidin emri budur ve dahi evliyânın on iki kavli vardır, altısı evliyâ altısı tâlib hakkıdır...” (Erkânnâme, s. 7b/49).

Îmân Getirmek/Etmek: Dört kapı kırk makam öğretisinde, “Mürşit önünde yolun bütün kurallarına uyacağına söz verme, bu inancını ikrara bağlama” anlamına gelen

¹¹³Devellioğlu, 2017, s. 498.

¹¹⁴Dini Terimler Sözlüğü, Yty, s. 167-168.

şeriat kapısının birinci makamı.¹¹⁵ Türkçe Deyimler Sözlüğü'nde “güçlü bir inanç duyumsamak, güçlü bir biçimde inanmak” anlamında bir deyim olarak kullanılmaktadır.¹¹⁶

Îmân getirmek deyimi, talibin yolun bütün kurallarına uyacağına dair evliyaya verdiği söz anlamında taliplik nişanı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca eserde îmân getirmek, güçlü bir şekilde inanmak anlamında kullanılmıştır. Örnekte evliyanın bilgisi ve kerametlerine inanmak gerektiği ifade edilmiştir:

“...tâlibin nişânı oldur ki evliyâ eteğine yabışup durmakdur ve evliyaya **îmân getürmekdür** ve dahi malını evliyâ yoluna tufeyl kılmakdur...” (Erkânnâme, s. 10b/61).

“...evvel iki musâhib birbirine terk-i cân ve teslîm-i mâl olmasa birbirinden âciz olsa birbirlerinin küfrüne **îmân getürmese** ve kesb-i kazancı birbirinden dirîğ olsa ve birbirinin kahrını duymasa da'vâ karındaşı olur, ma'nâ karındaşı olmaz...” (Erkânnâme, s. 38a/162).

“...ve dahi bir tâlib evliyaya ikrâr viriüp **îmân geturse** kendu meşrıkda olsa ve evliyâ mağribde olsa anın **îmânı** şeytân şerrinden kurtulur...” (Erkânnâme, s. 5b-6a/41-42).

“...ve dahi bir talih, evliya nefesine **îmân geturmese** ol talih yetmiş evliya öldürmüşçe günah hâsıl ider...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

Tablo 2.55. Îmân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Îmân	Bir şeyi dil ile söyleyip kalp ile tasdik etmektir.	37
Îmân getirmek	İnanmak, mürşit önünde yolun bütün kurallarına uyacağına söz vermek.	5

KÂMİL: Arapça “kemat” sözcüğünden türetilen “**kâmil**” sözcüğü, dilimize Arapçadan geçen ve tasavvufta kullanılan bir terimdir. **Kâmil**, “noksansız, tam, bütün; olgunluk yaşında olan (kimse); ilim, fazilet ve hüner sahibi, manevi meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş akli başında ciddi (kimse)” anlamına gelmektedir.¹¹⁷

¹¹⁵Korkmaz, 2016, age., s. 377.

¹¹⁶Püsküllüoğlu, Ali, Türkçe Deyimler Sözlüğü (3. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2006, s. 476.

¹¹⁷Ayverdi, 2016, age., s. 615.

Eserde yola giren her kişinin amacı kâmil sıfatına erişmek ve kâmil sıfatının hakkını verebilmektir. Sözcük ilim ve fazilet sahibi, kendini bilen olgun kimse anlamında Şeyh, Dede, mürşit gibi nefsinin terbiye etmiş tarikat büyükleri için kullanılmıştır. Bu sığata sahip kişiler, bilgili, edepli, başkalarının ayıplarını örten, kibirlenmeyen adaletli davranan, hoşgörölü, varlıktaki hakikati gören, kendini bilen kimselerdir. Kâmil, sözcüğünün “tam, bütün, eksiksiz” anlamında kullanıldığı da görölmektedir:

“...Şeyh-i ârif **kâmil** kaddesa’llâhu sırrahu buyururlar ki kaçan bir tâlib evliyânın edebini yerine geturmese ol tâlibden Allah bîzâr olur. Şeyh Sadreddîn rahmetu’llâhi aleyh eydür: tâlibin hakkı nedir?...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...erkân-ı tarikata duruşanlara tesellî bulmak için mürşid-i **kâmil** ü mükemmel ayağı toprağına söz apardılar...” (Erkânnâme, s. 13a/70).

“...üstâz-ı **kâmil** şöyle buyurur ki tarikatın üç sünneti vardır, birisi budur ki kelime-i tevhîdden dilin hâli eylemeye ikinci budur ki tâlib bin ise bir otura ve üçüncü sünneti oldur ki kalbinden adâveti götüreler...” (Erkânnâme, s. 16a/82).

“...tâlibin îmânı neyle **kâmil** olur? Şeyh Safî varsun silsileye yapışsun ve tevbe eylesun îmânı **kâmil** olur didi...” (Erkânnâme, s. 12a/66).

Tablo 2.56. Kâmil, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Kâmil	İlim ve fazilet sahibi, kendini bilen, olgun kimse.	8

KENDİNİ BİLMEK: Kavram, yapı olarak Türkçe sözcüklerden oluşturulmuş bir deyim olmakla beraber tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. “Durumuna, onuruna kişiliğine uygun biçimde davranmak; akli ve muhakemesi yerinde olmak”¹¹⁸ şeklinde açıklanan **kendini bilmek**, deyimini tasavvufî manada şöyle ifade edilmiştir: “Kendini bilen Rabbini bilir, ilkesi tasavvufun ana kurallarından biri durumundadır. Bu sözün çok çeşitli şekillerde yorumu yapılmıştır. Allah kulu yarattığı zaman, ona kendi ruhundan üfürmüştür. Eğer insan, kendinde bulunan bu yönü keşfeder, tanıyabilirse o derecede

¹¹⁸Püsküllüoğlu, 2006, s. 542.

kendisini yaratan Rabbini tanır ve bilir. Her insanda, kendini Allah'a ulaştırarak enfüsî âyetler vardır. Ancak bunu bilmek, keşfetmek gerek.”¹¹⁹

Kendini bilmek deyimini, önemli bir hadis olarak kabul edilir ve tasavvufi manasıyla kullanılır. Kendini bilmek, insanın öncelikle kendi varlığının farkına varması ve kendini tanımaya başlamasıyla olur. Tasavvufa göre âlemin özünü teşkil eden insan, Allah’ın nurundan yansımış özellikler taşır, Yaratıcı’yı bilmek tanımak isteyen insan, öncelikle kendi içine bakmalı, özündeki büyük âlemi keşf etmelidir. Özündeki özellikleri keşfeden insan Rabbi’ni tanımaya başlamıştır. Bu nedenle eserde bu deyim/hadis üzerinde önemle durulmaktadır:

“...velî mâlî ebedi insana müyesserdir ve bu merâtibler insanındır evvel şahıs **kendüyü bilmek** gerekdir ki ve bu evsaf-ı zemîme de sekizdir. Cümlesi nefs-i emmâredir odsuzluk, buhl ve kibir ve hased ve şehvet ve kahkaha ve gıybet ve gadap...” (Erkânâme, s. 28b/125).

“...şahıs **kendü nefsin bilmek** gerekdir ki tâ Hudâsını bile, zîrâ ki Resûl hazret (a.s) buyurmuşdur: men arafe nefsehu fekad arafe rabbehu ya’ni her kim **nefsini bilse rabbisini bilir...**” (Erkânâme, s. 29b/129).

Tablo 2.57. Kendini Bilmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Kendini Bilmek	İnsanın kendi varlığının farkına varması ve kendini tanınması, yaratılışındaki hakikatleri keşfetmesidir.	3

KURBÂN: Arapça “yaklaşmak” fiilinden türetilen bir sözcüktür. Arapçadan Türkçeye geçmiş olan sözcük, dinî bir terim olarak kullanılmaktadır. Kurban, Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olan şey; eti fakirlere parasız olarak dağıtılmak niyetiyle farz, vacip veya sünnet olarak kesilen (koyun, keçi, sığır, deve gibi) hayvan, bir gaye uğrunda feda olma¹²⁰ anlamına gelir.

Kurbân, Allah’a yaklaşmak, Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle Allah’ın velileri ve bir amaç uğrunda insanın kendini feda etmesi anlamında kullanılmıştır. Hz. Hasan ve

¹¹⁹Cebecioğlu, 2004, age., s. 154.

¹²⁰Devellioğlu, 2017, age., s. 607.

Hüseyin, Ehlibeyt ve onların gittiği Hak yol için taliplerin canlarını seve seve kurban edecekleri belirtilmiştir:

“...men Şâh için cânımı sıdk ile **kurbân** kılmışam ger kabul kılrsa velâyet ayn-ı Kur’ân bendedir, men Hatâyî’yem ki men çün okudum Şahın daim sıdkıyla bel bağladum ve fetr-i devran bendedir...” (Erkânâme, s. 55b/233).

“...imdi ol kimseler özünün uğrusun bilüp dutup meydana getirüp erenler cem’iyyetine gelüp özünü dâra asup erenlere mürüvvet çağıra “Can **kurbân**, ten tercümân” deyüp Mansûr dârına durup evvel ana edebin göstereler, andan tercümânın alalar andan sitemin çalalar...” (Erkânâme, s. 37a-37b/158-161).

“...İmâm Hasan Şâh Hüseyin şâdına canımız **kurbân** onların yoluna bağluyuz on iki imâm katarına...” (Erkânâme, s. 58a/242).

Tablo 2.58. Kurbân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Kurbân	Bir amaç uğruna feda olmak, insanı Allah’a yaklaştıran ve rızasını kazanmasına vesile olan şey.	3

LOKMA: Arapçadan Türkçeye geçen bir sözcüktür. Tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Ayrıca tasavvufta “bir lokma bir hırka” ifadesindeki lokma dervişliğin esası olan “az yemek” şartının temelini oluşturur. Sözlüklerde “gıda, yemek parçası” anlamına gelen lokma, başka bir ifadeyle “kanlı ya da kansız kurban olarak algılanan özelde tekke yemeği, genelde her türlü yemektir.”¹²¹ Lokma erkânı, tarikata yeni girenler için kurban kesilerek yapılan özel törendir.

Lokma sözcüğü, Cem ibadeti sırasında kesilen kurban etinden yapılıp dağıtılan yemeği, genel olarak da her türlü yemeği ifade etmektedir. Lokma insanı besleyen gıdda olduğu için helal olmasına dikkat edilmelidir, lokmayı haram kılacak davranışlardan uzak durulmalıdır. Helal lokma, talibin gönlünü temizleyen öğelerden biridir. aynı zamanda haram lokma yemek talibin gönlünü kirletmektedir ve lokmasını kardeşinden saklayan kişi Yezit, zalim olarak kabul edilmektedir:

¹²¹Korkmaz, 2016, age., s. 431.

“...evliyâ hakkın ve halîfe hakkın göstere andan kabul ideler, andan sonra **lokma** helâl ola...” (Erkânnâme, s. 37b/161).

“...Şeyh Sadreddîn eydür: tâlibin gönlü nice olıcak pâk olur? Şeyh Safî: namâz kılup niyâz itmek ile olur ve helâl **lokma** yemek ile pâk olur. Amma namâz kılmayup niyâz itmemek ve dahi nâ-mahrem avrat ile yatmak harâm **lokma** yemek...” (Erkânnâme, s. 2b/29).

“...Şeyh Sadreddîn eydür: tâlibler birbiriyle nice dirilsün? Şeyh Safî: kaçan bir tâlib bir tâlibin evine varsa ol tâlib **lokmasın** saklarsa Yezîd'dir. Allah'a âsîdür ve yüzü karadur evliyâ dergâhında...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

“...ol hâller cemîsi vâcibdur biri oldur ki evliyâ cem'iyetinde otursa tercümân hâsil olsa ol tercümânı yemeden sohbet itseler ol sohbet harâmudur ve dahi tercümân **lokmasından**...” (Erkânnâme, s. 8a/50).

Tablo 2.59. Lokma, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Lokma	Kanlı ya da kansız kurban olarak algılanan özelde tekke yemeği, genelde her türlü yemektir.	17

MA'RİFET: Arapça “irfan” sözcüğünden türetilmiştir. Tasavvuf terimi olarak kullanılan dilimize Arapçadan geçen bir sözcüktür. Sözcük olarak marifet, “bilmek ve kavramak” anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise marifet, Allah'ı isimleriyle tanıyıp bilmek; Allah'a karşı gelmeyip onun emrettiği şekilde ihlâsla yaşamak, hakikatteki sırlara Allah'ın lütfuyla ulaşmak demektir. “Bu seviyeyi yakalayan kimseye arif, arifin bu haline de marifet denir.”¹²²

Ma'rifet, dört kapı kırk makam öğretisinde üçüncü kapıyı ifade eder. Bu makamda marifet; nefsini bilmek, iyiliği ve kötülüğü ayırt edip kötülüklerden arınmak, Allah'ı tanımak anlamındadır. Ma'rifet; hal-i Resul yani Hz. Peygamberin davranışları ve eylemleri, terki terk etmektir. Eserde tarikat kapısını tamamlayıp ma'rifet kapısına ulaşamayan kimse susuz yere benzetilerek o kişide hiçbir manevi halin belirmeyeceğine

¹²²Kahraman, Abdullah, “Yunus Emre Dîvânı'nda Şerîat, Tarîkat, Hakikat ve Marîfet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 2017, I (1), ss. 1-18.

değinilmiştir. Bu anlamda ma'rifet, insana manevi haller veren ve insanı olgunlaştıran bir mertebedir:

“...eğer ahdinden dönendür anın gibi kimseleri cem'iyette götürmeyüp tarh itmek gerekdir, tarikatde ve **ma'rifet**de ve hakikatde sohbet etmeyeler, sohbet idüp ve lokma yedirseler anlar dahi yol bozmuş olup zalimlerden olurlar...” (Erkânnâme, s. 37a/158).

“...ol nesne ki tâlibe vacibdir anı beyan ider. Evvel şeriat, ikinci tarikat, üçüncü hakikat, dördüncü **ma'rifet** eğer sorarlarsa şeriat nedir? Cevap vir ki kavli Resûldur ve tarikat nedir deseler diye ki fi'l-i Resûldur ve **ma'rifet** hakikat nedir? Diye ki hâl-i Resûldur...” (Erkânnâme, s. 30b/133).

“...ve hem şeriat terk-i harâmdır ve tarikat terk-i belildir ve **ma'rifet** terk-i rızâ-yı koyup ve rızâ-yı hakdır ve hakikat terk-i şüphelidür ki özünden gümânı gidere zîrâ ki riyâyla ibâdet ve şirkle tâat makbûl değildir...” (Erkânnâme, s. 30b-31a/133-134).

“...imdi bir kimse tarikatı **ma'rifete** yetürmese anın gibidir ki, **ma'rifetsiz** âdemin misli susuz yere benzer. Zira susuz yerde ne nesne olmaz, ne ot biter ve ne ağaç biter...” (Erkânnâme, s. 39b/169).

Ma'rifet, Allah'ın isimlerine vakıf olarak o isimlerin yaratılmışlar üzerindeki tecellisini görebilmektir. Yaratılmışların hepsinde yaratana görmek görülen şeyi marifet suyuyla sulamak demektir. Marifetle bakılan yani marifet suyuyla sulanan şeylerin üzerindeki sır, gizlilik kalkar ve Hak ortaya çıkar. Bu bağlamda marifet suyu yaratılmışların üzerindeki sırları ortadan kaldıran manevi haldir:

“...hakikat ehli dahi toprak gibi sâkin ola ve her ne ki gönül tarlasına bıraksa küfrü gide, yerine muhabbet ziyâde ede, **ma'rifet suyu** ile suvaragör. Kemâlatıyla biçüp, döğüp ve savurup samanını dânesinden ayıra ammâ sakın ki birbirinden ayırdukda emeğin yele virmeyesin, emeğin hebâen mensur kılmayasın...” (Erkânnâme, s. 42a/178).

Tablo 2.60. Ma'rifet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Ma'rifet	Allah'ı her türlü isim ve sıfatlarıyla beraber tanımak, bilmektir.	15

MİHMÂN: Farsçadan Türkçeye geçen tasavvufi bir terimdir. Farsça sözlükte “konuk, misafir” anlamında kullanılmıştır.¹²³

Mihmân, Farsçadaki anlamıyla misafir manasında kullanılmıştır. Misafirden kasıt, Hz. Peygamber, Hz. Ali, evliyalar, kırklar gibi mübarek zatların müridin gönüyle bağ kurup müridin, talibin gönül evine misafir olmasıdır:

“...ol Muhammed Mehdî sahib-i zaman sırr-ı Resûl tesbih-i zikri dilimde lâ fetâ illâ Ali, ey Hatayî ger hayat-ı câvidân bulsun yola gönümde **mihmân olupdur...**” (Erkânâme, s. 51a/214).

Tablo 2.61. Mihmân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Mihmân	Mübarek zatların müritleriyle gönül bağı kurmalarıdır.	1

HZ. MUHAMMED: “**Muhammed, Ahmet ve Mustafa**” sözcükleri Hz. Peygamber’in isimleri olup özel isimden türetilmiş dinî terimlerdir. Bu sözcükler, Arapçadan Türkçeye geçmiş ve Türkçede özel isim olarak kullanılmaktadırlar. İslam dininin son peygamberidir (571-632). “Hz. Peygamber kendine has beş adının bulunduğunu, bunların Muhammed, Ahmed, Mâhî, Hâşir ve Âkîb olduğunu, bu isimlerin daha önce kullanılmadığını söylemiştir.” **Muhammed**, Hz. Peygamber’in en çok bilinen ve kullanılan adı olup “övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi” anlamına gelmektedir. Kur’an’da “Muhammed” ismi sıkça geçmekte olup aynı zamanda yedinci surenin adıdır. **Mustafa:** Hz. Peygamber’in yaygın adlarından biridir. Arapçada “seçilmiş, seçkin” anlamına gelmektedir. **Ahmed:** Hz. Peygamber’in bilinen ve çok kullanılan ikinci ismidir. “Hamd” kökünden türemiştir, “Allah’ı herkesten daha iyi ve daha çok öven; herkesten daha çok övülen” anlamlarına gelmektedir.¹²⁴ Eserde Hz. Muhammed (s.a.v)’in adı sıkça zikredilip Hz. Peygamberin diğer isimlerine de yer verilmiştir. Alevi-Bektaşiler, Allah’ı, Hz. Muhammd’i ve Hz. Ali’yi her daim anıp derin bir aşkla sevmektedirler. Hak-Muhammed-Ali üçlemesinde olduğu gibi üçü bir arada anılır, Allah’ın nurunun Hz. Muhammed’e (peygamberlik) ve Hz. Ali’ye (Allah’ı dost edinmek) yansıdığı

¹²³Kanar, 2013, s. 1616.

¹²⁴Kandemir, M. Yaşar, “Muhammed” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 423-428.

düşünülerek üçü birbirinden ayrılmayak zikredilir. Buradaki üçleme içerik olarak Hıristiyanlığın üçlemesinden tamamen farklıdır, aradaki tek benzerlik üç sayısından kaynaklanmaktadır.

Hız. Muhammed, Allah'ın nurunun kendisine nübüvvet yoluyla yansıdığı, Allah'ın elçisi ve İslam dininin son peygamberidir. Eserde “Salat ve selam yaratılmışların en hayırlısı olan Hız. Muhammed'in ve Ehlibeyt'inin üzerine olsun” şeklinde geçen duada Hız. Muhammed yaratılmışların en hayırlısıdır, kendisine beş vakit namazda dua edilmesi salat ve selam getirilmesi gerekli olan peygamberdir. Övgüye değer bütün güzellikleri kendinde toplayan seçilmiş bir elçi olan Hız. Muhammed yarın mahşerde müminlere şefaet edecek olan peygamberdir:

“...*Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm el-Hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu alâ hayri halkihî **Muhammedin** ve âlihî ecmaîn...*” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...***Muhammed Mustafa'nın** ve Ali el-Murtezâ'nın ve on iki imâmın şefâatından mahrûm ola ve dahi mahşerde âlimleri dibine komayalar...*” (Erkânnâme, s. 26a/114).

“...*Allâhumme salli alâ İmâm Muhammed Mehdî sırr-ı **Ahmet** Şâh-ı âhir zaman sâhib kırân duâz-i imâm cihârdeh ma'sûm-ı pâk huccetu'l-kayyûmu'r-rahmân delîlu'l-burhân kutbu'l-meşâyih emri Sultân Şeyh Şehâbeddîn râ...*” (Erkânnâme, s. 24a/106).

“...*Zülfikâr-ı tâc-ı devlet üç nişânı bendedir açaram dîn-i **Muhammed** mezheb-i Ca'fer yakîn lâ fetâ illâ Ali sırr-ı pinhân bendedir...*” (Erkânnâme, s. 55a/230).

“...*mürüvvetdir şefâat umaruz senden günde beş vakit **Muhammed**'e salavât çok şükür Bârî İlâhî çok şükür **Muhammed** ümmeti etmişsin bizi...*” (Erkânnâme, s. 57b/241).

“...*ve bi-nübuvvetike yâ **Muhammed** ve bi-velâyetike yâ Ali...*” (Erkânnâme, s. 18b/93).

Tablo 2.62. Hız. Muhammed, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Hız. Muhammed	Övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi anlamında İslam dininin son peygamberidir.	41

MUSÂHİB/MUSÂHİBLİK: Sözcük, dilimize Arapçadan geçmiş olup tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir.

Alevilite musâhib; yol kardeşi, musahiplik; yol kardeşliği anlamında kullanılmaktadır. “Bu kardeşlik ‘kan kardeşliği, kan yolu ile akrabalık’ dışında kurulan sosyal ve toplumsal bir akrabalıktır.” Kurulan bu akrabalık tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Musahiplikte üç ortak özellik vardır. Bunlar:

1. Dil ortaklığı: Musahip olacak kişilerin aynı dili konuşmaları gerekmektedir.
2. Aile durumu aynı, yaş ve düzey eşitliği olmalıdır. Evli ile bekâr biri musahip olamamaktadır.
3. Yaşama yeri birliği; musahip olacak kişilerin aynı yerde oturmaları gerekmektedir.

Musahiplik ve kuralları: “Musahiplik İmam Ali ile Hz.Muhammed (s.a.v)’den kaldığı için, musahiplik andı içenler, Hz.Muhammed ve İmam Ali yoluna girmiş demektir.” Musahiplik için konulmuş belli kurallar vardır. Bu kuarallar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Ergenlik çağına ermiş olmak,
2. Evli olmak, eşinin rızalığını almak,
3. Çiftlerin birbirlerini iyi tanımaları,
4. İki ailenin birbiriyle dost olması,
5. Müsahip olan çiftlerin baskı altında kalmamaları,
6. Müsahip çiftlerin alevilik kurallarını bilmeleri: “Eline diline, beline, Pirine, Mürşidine sadık kalması”,
7. Dört Kapı- Kırk makama uymak,
8. Kurban kesip Mürşidine, Pirine teslim olmak,
9. Ata hakkını bilmek,
10. Komşu hakkını bilmek,

11. Birbirleri ile dostça geçinmeleri,
12. Ehl-i Beyt'in dostu olup düşmanını düşman bilmektir.

Müşahip olan kişilerin bu kurallara uymaları gerekmektedir.

Müşahiplik bir defa ve bir kişi ile müşahip olunmaktadır. Müşahip olan kişiler birbirlerine sahip çıkmalı, birbirlerini korumalı ve her alanda birbirlerine yardımcı olmalıdır. Müşahip olan kişiler kardeş kabul edildikleri için onların çocukları birbirleri ile evlenemezler. Müşahiplik için gerekli olan şartları kabul eden adaylar pirlarına başvururlar. “Pir şartları uygun görürse onları huzura alır, cumayı perşembeye bağlayan bir akşam görgü cemi yapar, yapılan Cemle müşahiplik erkânına girmiş olurlar. Bu müşahiplik erkânı-ıkrarı Görgü Ceminde insanların şahitliğinde yapılır. Müşahip olmayanlar bu ceme alınmazlar. İki kişinin müşahipliğine aşinalık, iki aşinanın müşahipliğine peşnelik, iki peşnenin müşahipliğine çiğildaşlık denir.”¹²⁵

Bütün bunların dışında müşahip sözcüğü ile eşanlamda kullanılan bazı sözcükler vardır. Bunlardan biri “Kardeşlik, kardaşlık” terimidir. “Kardeşlik hitabı müşahiplik için en yoğun kullanılan terimdir. ‘Ahiretlik’ terimi de müşahipler arasında kullanılmaktadır. Çepni Alevilerinde müşahip terimi yanında kullanılan bir diğer terim de ‘hısım’ terimidir.¹²⁶

Müşâhiblik; yolda bütünlüğü, kardeşliği ve barışı sağlamak için büyük önem taşıyan bir kavramı ifade eder. Bu kavram “yol kardeşliği, ahiret kardeşliği, hısım” gibi anlamlara gelir. Müşahip, müşahibinin iç dünyasını yeterince bilmelidir, birbirlerinden gizli işleri olmamalıdır. Eserde müşâhib sözcüğü, yolda olan kimse olarak açıklanmıştır. Yolda olmayan ve şeyhin sözünü, emirlerini yerine getirmeyen kimse müşahip değildir:

“...**Müşâhib**, **muşâhibun batnına yetmek gerekdir ve anlar ki müşâhib** aldılar batnına yetmese nice ola? Bari biri birinden işleri gizli olmaya ve dahi biri birinin batnına irişmiş olsalar. Amma yolda olmasalar nice olur? **Müşâhib** oldur ki, yolda ola ve meşayih kavlinde olmayan **muşâhib** değildir...” (Erkânâme, s. 15a/78).

¹²⁵Elibol, Mehmet, Arzu Kök, Alevi – Bektaşî İnançında Terim ve Kavramlar, Yayınlanmamış Çalışma, s. 176-177-178.

¹²⁶Ersal, Mehmet, “Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Müşahiplik”, *Turkish Studies*, 2011, 6 (1), ss. 1058-1083.

Musâhib olan iki can her konuda birbirinden sorumlu olarak ölene kadar birbirlerine yardımcı olurlar. Birbirlerini salih amel ve maddi konularda denetlerler. Musahiplikte her iki ev birdir, rızıkları ortakdır, herhangi bir ayırım yoktur. Kazanılan helal lokma adaletli ve eşit bir şekilde iki kardeş arasında paylaşılır, iki musahip birbirine canını ve malını teslim etmeyip kazançlarını ayırsalar dava ve mana kardeşi olamazlar. Eserin bağlamından hareketle musâhib terimi, dava kardeşi ve mana kardeşi anlamına gelmektedir. Ayrıca musahip musahibinden razı olmazsa veya kalbini kırarsa o musahip cennete giremez:

“...evvel iki **musâhib** birbirine terk-i cân ve teslîm-i mâl olmasa birbirinden âciz olsa birbirlerinin küfrüne îmân getürmese ve kesb-i kazancı birbirinden dirîğ olsa ve birbirinin kahrını duymasa da'vâ karındaşı olur, ma'nâ karındaşı olmaz...” (Erkânnâme, s. 38a/162).

“...pes tâlib mürebbîsiyle ve **musâhibi**yle imâle olsa gökdeki ve yerdeki ferîştehler ana la'net iderler ve nâzî e niyâzı kabûl olmaz...” (Erkânnâme, s. 46b/197).

“...ve **musâhibine** sen benim malım yedin dise hükmü mürteddir edebin çekmek lazım ola kırk yedi serdeste lâzım idesiz...” (Erkânnâme, s. 47a/198).

“...Ya Ali kaçan bir tâlib mürebbîsine ve **musâhibine** diliyle incidse Hak Teâlâ dilin yetmiş kulaç ider ve niyâzı kabul olmaz...” (Erkânnâme, s. 47b/201).

“...bir tâlib beş vakit namâz kılrsa ve oruç dutsa ve zinâdan fercin saklasa dilin kem sözden saklasa cennetlik olsa ammâ mürebbîsi ve **musâhibi** hoşnûd olmasa ol kimseyi cennete koymayalar...” (Erkânnâme, s. 48a/202).

Tablo 2.63. Musâhib, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Musâhib	Yol kardeşidir. Yolda ve şeyhin sözünde olan kişidir.	47

MÜREBBÎ: Türkçeye Arapçadan geçen, “terbiye eden, eğitici” anlamında, tasavvuf gibi çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Türkçe Sözlük’te “bir çocuğun eğitim ve bakımıyla görevlendirilmiş erkek” olarak geçmektedir.¹²⁷ Tarikata ve törenlere yeni

¹²⁷TDK, 2011, s. 1730.

katılan kişilere yolu, erkânı öğretmek için “dört kapısı” tamam olan, toplum tarafından beğenilmiş, seçilmiş ve en çok oyu almış bir *eğiticiye* ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle tarikata yeni gelen kişileri eğitime görevi mürebbîye verilmiştir bu anlamda mürebbî bir eğitici. Cem erenleri içerisinde en olgun ve en seçkin kişi mürebbîdir. Dedenin olmadığı yerlerde onun görevini de üstlenen mürebbî, talipleri eğitip olgunluğa erdirmektir.¹²⁸

Mürebbî, yola talip olmuş yol erlerine yolun edebini, kurallarını anlatan onları terbiye eden eğitici anlamına gelmektedir. Mürebbî, rastgele seçilen bir eğitici değildir, yolun bütün kurallarını bilen, dört kapı terbiyesinden geçen, toplum tarafından seçilen, yolda hiçbir kusuru olmayan, tarikatın içindeki yirmi sekiz soruya cevap veren ve neslini Ehlibeyt’e dayandıran kişiler mürebbî olabilmektedir:

“...ve dahi **mürebbîlik** kimin hakkıdır anı beyân ider, ba’dehû **mürebbîlik** şol kimsenin hakkıdır ki evliyânın tarîkında hiçbir vecihle kusûru olmaya ve hem evliyânın tarîkı içinde yirmi sekiz suâl vardır, anı bilip cevâb vire ve hem **mürebbî** neslini Muhammed Ali’ye çıkara...” (Erkânâme, s. 32a/138).

Mürebbî, bütün edep ve erkânları talibe öğreten, iyiliği emredip kötülüklerden sakındıran, Allah’a giden doğru yolları bildiren, şeytanın ve nefsin hilelerinden sakınmayı öğreten, bütün kuralları iyi öğreterek talibi başkasına muhtaç etmeyen kişidir. Bunlar aynı zamanda mürebbinin talibe hizmetleridir. Mürebbinin talip üzerindeki hakkı, talibin dört kapısı bulmak ve dört kapı üzerine olmasını sağlamaktır:

“...cemi’ edeb-erkân üzre terbiyyet ide, emr-i ma’ruf ve nehy-i münker üzre, inne hâzâ tarîkun mustakîm yolunu tâlibe göstere. Ve hem Allah Teâlâ hazretine doğru giden yolların haber vire ve dahi Şeytan aleyhi’llâ’nenin mekr-i hilesinden kurtara ve dahi neft-i emmare şerrinden halas ide ve hem ne kadar ki yol içinde müşkilatların hall ide ne nev’ile olursa olsun. Zira ki ol tâlibin ol yerden gayriye ihtiyacı olmaya ve hem bir kimseye dahi müşkilin sormalı olmaya ve bu cümle yol erkân her ne var ise bildirüp ma’lûm ide **mürebbînin** tâlibe hizmeti budu şöyler bilesiz...” (Erkânâme, s. 25a/110).

“...yâ Ali kaçan bir tâlib **mürebbîsinden** ırzâsız muhabbet gezdirse ol tâlib mürtedir bir tâlib **mürebbînin** özünde haklar azken **mürebbîsinde** küslü evine koymaya.

¹²⁸Bozkurt, Fuat, “Ocaklara ve ‘Buyruk’ Kitaplarına Göre Çeşitli Alevi Gelenekleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2012, S. 63, s. 394.

Yâ Ali kaçan bir tâlib mürebbîsi emrinde olsa mürebbîsinin tâlib hak budur ki dört kapusuna bula dört kapu üzerine ola meydi ferheb göremen yokdur...”(Erkânnâme, s. 48b/205).

“...bir kimse mürebbisiyle musâhib olmak nicedür diseler, cevab budur ki rehber elindedür ve illâ ki edebdür, zîrâ yoldaki rehberini tâlib ve eğer halîfe ve eğer mürebbî ve eğer musâhib yolda olsa anı koyup gitmek câiz değıldur...” (Erkânnâme, s. 15b/81).

Tablo 2.64. Mürebbî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Mürebbî	Yola talip olmuş, yol erlerine yolun edebini, kurallarını anlatan, onları terbiye eden eğiticidir.	45

MÜRŞİD: Yapı ve köken bakımından Arapça olup dilimize Arapçadan geçmiş, tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Arapçada “rehber, kılavuz, önder” tasavvufta ise; “Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh” anlamına gelmektedir. “Mürşid-i azam, ifadesiyle en büyük mürşit, Hz. Muhammet; mürşid-i kâmil ifadesiyle; manevi yönden Hz. Muhammet’in hakikatine varis olma seviyesine erişmiş mürşit, insan-ı kâmil” kastedilmektedir.¹²⁹

Mürşid, belirli bir olgunluğa, Hak ve hakikate erişmiş, Allah yolunda olan ve kendisine itibar eden kişilere Hak yolu göstermede rehberlik eden tarikat büyüğü, şeyh anlamındadır. Mürşit ifadesiyle, başta Hz. Muhammed (sav) olmak üzere sırasıyla, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin, On İki İmam, tarikat büyükleri kastedilmektedir:

“...erkân-ı tarikata duruşanlara tesellî bulmak için mürşid-i kâmil ü mükemmel ayağı toprağına söz apardılar...” (Erkânnâme, s. 13a/70).

“...imdi tarikatde dahi bir kimse ikrârına hilâf getürse ve mürşidin emrine şirk getürse diliyle ikrâr idüp ve gönlünden inanmamak gibidir...” (Erkânnâme, s. 35a-35b/150-153).

“...künhi mürşidiniz Şâh Dehmaz oldu uyan gelsun, imam virdi salayı...” (Erkânnâme, s. 52b/221).

¹²⁹Ayverdi, 2016, age., s. 884.

“... tâlibler birbirine varmasa gönülleri hasta olur hasta olsa gönülleri ölür gönülleri ölse îmânları gider didi **mürşidin** emri budur ve dahi evliyânın on iki kavli vardır, altısı evliyâ altısı tâlib hakkıdır...” (Erkânnâme, s. 7b/49).

“...**mürşidi** Şeytan olur, yüzü karadur, dünyadan ahirete imansız gider...” (Erkânnâme, s. 11a/62)

Tablo 2.65. Mürşid, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Mürşid	Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh.	13

NEFES: Nefes sözcüğü, Arapçadan Türkçeye geçmiş çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Arapça isim olan sözcük, sözlükte “Bektaşiliğin görüş ve düşüncelerini anlatan şiirler” anlamındadır.

Eserde metnin bağlamından yorumlanan nefes sözcüğü, tarikatta belirli bir olgunluk seviyesine gelmiş, şeyh, müştî, pir gibi kişilerin sözleri ve manevi halleri anlamındadır:

“...bir tâlib evliyâ **nefesine** îmân geturmese ol tâlib yetmiş evliyâ öldürmüşçe günâh hâsıl ider bir tâlib evliyâ halkasında oturursa ve dahi taşra baksa Yezîd'dir...” (Erkânnâme, s. 3a/30).

“...her ne emir iderse münkir olmaya güneşe yüz duta gölgeye koymaya her **nefesi** başına inad itmeye...” (Erkânnâme, s. 5a/38)

“...ve dahi tâlib evliyâ **nefesine** inâd eylese veya gönlüne yaramaz yer getirse yarın Muhammed Ali'nin şefâatından mahrûm kalur ve sergerdân olur...” (Erkânnâme, s. 8b/53).

“...bir tâlib bir tâlibe ya'ni bir rehber bir tâlibe **nefes** virse ol tâlib **nefes** verdiği rehberi üç gün yâhûd yedi gün veyâhûd kırk gün görmese ol tâlib rehberin **nefesin** inkâr itmiş gibidir...” (Erkânnâme, s. 11a/62).

Tablo 2.66. Nefes, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Nefes	Yolda olan, manevi yönü olgunlaşmış kişilerin sözleri ve halleridir.	12

NEFİS: Arapçadan dilimize geçen **nefis** sözcüğü, din ve tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Nefis sözcüğü ile başka sözcükler arasında tamlama kurularak yeni terimler türetilmiş türetilen bu terimler nefsin alt mertebelerini kapsamaktadır.

Nefis, “öz varlık, benlik” anlamına gelmektedir. İnsanın içinde olan kötü olarak nitelendirilebilecek bütün arzular şeklinde de tanımlanabilir. Bu sebeple insan sürekli nefsiyle bir savaş halindedir ve onu terbiye etmeye çalışmaktadır. İnsan nefsinin yedi aşamada terbiye eder:

Nefs-i emmâre: İnsanı günaha, kötülüğe veya şehvete zorlayan duygu durumu; hiç eğitilmemiş eğitim görmemiş nefis.

Nefs-i levvâme: Az da olsa eğitilmiş eğitim görmüş nefis.

Nefs-i mülhime: Eğitilmiş eğitim görmüş olmakla birlikte yeterince olgunlaşmamış; iyilik ve kötülüğe yönelik duygu durumlarının birlikte yaşandığı nefis.

Nefs-i mütmainne: İyiliğe/gerçeğe/güzelliğe yönelik duygu durumlarının ağırlıkta olduğu nefis.¹³⁰

Nefis insanın her türlü arzusunun temel kaynağı, insanı kötülüğe sürükleyen duygu, insanın benliği, öz varlığı anlamında kullanılmıştır. İnsanın Allah’a ulaşması ve Allah’ı bilmesi için önce kendi nefsinin bilmesi gerekmektedir:

“...hutbe *Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm, inne’llezîne yubâyiûneke innemâ yubâyiûnellâhe yedullâhi fevka eydîyhim fe-men nekese fe-innemâ yenkusu alâ nefsihi ve-men evfâ bimâ âhede aleyhu’llâhe fe-seyu’tîhi ecran azîmâ...*” (Erkânâme, s. 18a/90).

“...yarın mahşerde “**nefsî nefsi**” diyenlerden olurlar, eğer muhabbetleri dünyâ ile olsa ve aralarına dünyâ girüp gönüllerine riyâ gelse emekleri hebâen mensûrdur...” (Erkânâme, s. 38b/165).

¹³⁰Korkmaz, 2016, age., s. 516.

“...şahıs kendü **nefsin** bilmek gerekdir ki tâ Hudâsını bile, zîrâ ki Resûl hazret (a.s) buyurmuşdur: men arafe **nefsehu** fekad arafe rabbehu ya'ni her kim **nefsini** bilse rabbisini bilir...” (Erkânnâme, s. 29b/129).

Eserde nefsin mertebeleri anâsır-ı erbaya benzetilmiştir. Her mertebenin on hassası bulunmaktadır. Nefsin mertebelerinden olan ve ilk mertebeyi en alt basamağı oluşturan emredici nefis anlamına gelen nefis-i emmare oda yani ateşe benzetilerek yakıcı, zalim olma özelliği üzerinde durulmuştur, nefis burada yaptığı hiçbir şeyden pişmanlık duymamaktadır:

“...bunların her birinin bir merâtibi vardır evvel odun adına **emmâre** kodular ve yelin adına **levvâme** kodular, suyun adına **mülhime** kodular ve toprağın adına **mütmainne** kodular...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

“...**emmâre-yi nefis** oda nisbet eyler ki zâlimdir Halk Teâlâ buyurmuşdur ki en-**nefsu** ilahu'n-**nefs**... (Yusuf Suresi 53. Ayet: Nefsimi temize çıkarmıyorum çünkü nefis gerçekten de kötülüğü emredicidir)...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

“...ve dahi şeytan aleyhi'llâ'nenin mekr-i hîlesinden kurtara ve dahi **nefs-i emmâre** şerrinden halâs ide ve hem ne kadar ki yol içinde müşkilâtların hall ide ve nev'ile olursa olsun...” (Erkânnâme, s. 25a/110).

Nefis-i lavvame, kınayıcı nefis anlamına gelip nefsin ikinci mertebesini oluşturur. Bu nefis yele yani rüzgâra benzetilmiştir. Bu mertebede nefis kötülük yaptığında, günah işlediğinde suçluluk hissetmektedir ve on özelliği bulunmaktadır:

“...amma **nefs-i levvâmenin** merâtibi yele taallukdur anın dahi on hâssası vardır evvel zühd, ikinci takvâ, üçüncü va'de, dördüncü ulviyyet, beşinci namaz, altıncı oruç, yedinci hac, sekizinci umre, dokuzuncu zekât, onuncu cihâd...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

Nefsin üçüncü mertebesi olan mülhime; ilham verici nefis anlamına gelmekte olup suya benzetilmiştir. Bu aşamada iyi ve kötü olan şeyler insanın gönlüne doğmakla beraber kötülüğe eğilim de olabilmektedir:

“...suyun adına **mülhime** kodular ve toprağın adına **mütmainne** kodular...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

“...ammâ **nefs-i mülhime** ilhâm kabûl idicidir...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

Nefsin dördüncü mertebesi olan mutmainne, huzura ermiş nefis anlamındadır. Eserde bu merteye toprağa benzetilmiştir. Bu aşamada olan fert insan-ı kâmil makamındadır, günahlarından her türlü kötülükten arınmıştır. Nefis mertebelerinin her biri için on özellikten bahsedilmiştir. Hz. Âdem, cümle isimleri bilmesi ve topraktan yaratılması bakımından, toprağa teşbih edilmiştir:

“...ammâ **nefs-i mutmainne** toprakdır merâtibi andan hareket gelmez Hak Teâlâ'nın emriyle cennet anın üzerindedir toprak Âdem Safiyyullâh'a nisbet itmişlerdir. Zîrâ ki iki cemâldir mufassal-ı hâkdır ve mufassalan alleme'l-esmâdır...” (Erkânnâme, s. 28a/122).

Tablo 2.67. Nefis, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Nefis	İnsanın her türlü isteklerini karşılayan, insanı kötülüğe sürükleyen duygu, insanın benliğidir.	12
Nefs-i emmâre	Nefsin ilk mertebesi, emredici nefistir.	5
Nefs-i lavvâme	Nefsin ikinci mertebesi olup kınayıcıdır.	2
Nefs-i mülhime	Nefsin üçüncü mertebesi olup ilham verici nefistir.	2
Nefs-i mutmainne	Nefsin dördüncü mertebesi olup huzura ermiş nefistir.	2

NEZÎR: Sözlüklerde Arapça isim olarak “adak, armağan” anlamına gelmektedir.

Nezîr, yerine getirilmeyen bir farz ya da sünnet için üstada veya evliyaya verilen para, anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda nezir, yerine getirilmeyen farz, sünnet için ödenen kefarettir:

“...ikinci farzdan düşen tâlibe yedi ser-deste lâzım idesin ve on akçe üstâza **nezîr** viresin...” (Erkânnâme, s. 17a/86).

“...eğer tacı alınmış ola ve eğer tevbesinden dönmiş ola ve eğer inusahibinden dönmüş ola bu üçüinün edebi birdir. Kırk yedi ser-deste lazım idesiz ve otuz dört akçe gazilere tercüman idesiz. Ve on dokuz akçe halifeye viresiz ve dahi yetmiş akçe evliyaya **nezîr** idesiz...” (Erkânnâme, s. 17b/89).

“...ya Ali bir tâlib mürebbisine ve musâhibine sen benim malım yedin dise hükmü mürtedir edebin çekmek lazım ola kırk yedi serdeste lâzım idesiz, kırk akçe tercemân kazılara, on dokuz akçe halîfeye yetmiş akçe evliyâyâ **nezîr** viresiz. Ya Ali kaçan bir tâlib mürebbisine ve musâhibine diliyle incidse Hak Teâlâ dilin yetmiş kulaç ider ve niyâzı kabul olmaz...” (Erkânnâme, s. 47a-47b/198-201).

Tablo 2.68. Nezîr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Nezîr	Yerine getirilmeyen farz, sünnet için ödenen para, kefarettir.	7

NİYÂZ: Farsça bir sözcük olup Türkçeye Farsçadan geçmiş din ve tasavvuf gibi alanlarda kullanılan bir terimdir. Farsçada niyaz, “istek, hacet; sevgi gösterme; adak, yalvarma, sevgili; dua, manzum veya mensur Bektaşî sözleri”¹³¹ anlamına gelmektedir.

Niyâz; dua, istek, ibadet gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu bağlamda Musahibini inciten kişnin duasını, ibadetini Allah kabul etmemektedir. Niyâz, talibin yolda yerine getirmesi gereken yedi farzdan üçüncüsüdür. Ayrıca eserden verilen örneklerde talibin gönlünü temizleyen şey namaz kılmak ve niyaz etmektir. Bu bağlamda niyâz, dua etmek ve ibadet etmek anlamında kullanılmıştır:

“...kırk akçe tercemân kazılara, on dokuz akçe halîfeye yetmiş akçe evliyâyâ nezîr viresiz. Ya Ali kaçan bir tâlib mürebbisine ve musâhibine diliyle incidse Hak Teâlâ dilin yetmiş kulaç ider ve **niyâzı** kabul olmaz...” (Erkânnâme, s. 47b/201).

“...Şeyh Sadreddîn eydür: tâlibin gönlü nice olıcak pâk olur? Şeyh Safî: namâz kılup **niyâz** itmek ile olur ve helâl lokma yemek ile pâk olur. Amma namâz kılmayup **niyâz** itmemek ve dahi nâ-mahrem avrat ile yatmak harâm lokma yemek...” (Erkânnâme, s. 2b/29).

“...ikinci farz budur ki dostunu kudret makâmına iletmiş ola **üçüncü farz** budur ki Hak yoluna bin **niyâz** itmiş ola bu kadar mürüvvet kendude buluna dördüncü farz budur ki musâhib ve mürebbî hakkına mutî’ ola...” (Erkânnâme, s. 16b/85).

Niyâz; rızık, lokma, yenilecek şeyler manasında kullanılmıştır:

¹³¹Kanar, 2013, age., s. 1713.

“...bugün gelen **niyâzı** tanla haklamak yolda var mıdur? Hazret-i Şâh bugün **niyâzı** bugün sarf itmek gerek tâanın ardı önün ile gele ve eğer gelen **niyazdan** dervîşlere ve sûfilere tâc veya et veya başmak bahâsı virsenüz olur...” (Erkânnâme, s. 13b/73).

Tablo 2.69. Niyâz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Niyâz	Dua, istek, ibadet anlamındadır.	14
	Rızık, lokma ve yiyecek anlamındadır.	3

NÜBÜVVET: Dilimize Arapçadan geçmiş olup din ile ilgili alanlarda kullanılan bir terimdir. Arapça isim olan nübüvvet sözcüğü “peygamberlik” anlamına gelmektedir. “Allah ile insanlar arasında dünya ve âhiretle ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi. Türkçede nübüvvet kökünden türeyen nebî yerine daha çok Farsçadan alınmış peygamber (peyâmbet, haber getiren) ve peygamberlik kelimeleri kullanılır.” Risâlet sözcüğüyle nübüvvet kavramı eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. “Allah’ın elçi olarak seçip görevlendirdiği kişiye nebî yanında resul de denir.”¹³²

Nübüvvet; Allah ile insanlar arasında yapılan elçilik görevini, peygamberlik makamını kapsamaktadır. Bunun dışında mürebbinin ya da mürşidin tarikat içinde bilmesi gereken yirmi sekiz sualden birini oluşturmaktadır. Her türlü gam, kederin ve sorunun Hz. Ali’nin veliliği, Hz. Muhammed’in peygamberliği ile çözüleceği ifade edilmiştir:

“...imdi evvel yirmi sekiz suâl nedir deseler? Cevâb budur ki evvel tevhid, ikinci adl, üçüncü **nübüvvet**, dördüncü imâmet, beşinci emr-i ma’ruf, altıncı nehy-i münker...” (Erkânnâme, s. 32b/141).

“...ve bi-**nübüvvetike** yâ Muhammed ve bi-velâyetike yâ Alî...” (Erkânnâme, s. 18b/93).

“...bu sebebendir ki her sulûk ki bu makâma(nefs-i mutmainne) erişe, ana velâyet ve nübüvvet bir olur. Zîrâ ki velâyet-i bâtına nübüvvetdir ve nübüvvet-i zâhire velâyetdir...” (Erkânnâme, s. 28b/125).

¹³²Yavuz, Yusuf Şevki, “Nübüvvet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. XXXIII, s. 279-285.

Tablo 2.70. Nübüvvet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Nübüvvet	Peygamberlik makamıdır.	6

ON DÖRT MA’SÛM-I PÂK: Türkçe *on dört*, Arapça *ma’sûm* ve Farsça *pâk* sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan bir terimdir. On Dört Ma’sûm, Alevilik’te sıkça anılan herhangi bir kötülüğe bulaşmadan çocuk yaşta şehit edilen, On İki İmam’ın erkek çocuklarını ifade etmektedir. *On Dört Masûm-ı Pâk* olarak adlandırılan çocukların çoğu Kerbela’da şehit edilmiştir.¹³³ Bu on dört kişi Alevilikte *insanlığın, saflığın, günahsızlığın simgesi* olarak görülmektedirler.¹³⁴

On Dört Masum’un isimleri;

1. Muhammed Ekber: Hz. Ali’nin oğludur.
2. Abdullah: Hz. Hasan’ın oğludur.
3. Abdullah: Hz. Hüseyin’in oğludur.
4. Kasım: Hz. Hüseyin’in oğludur.
5. Hüseyin: İmam Zeynel Abidin’in oğludur.
6. Kasım: İmam Zeynel Abidin’in oğludur.
7. Aliyyü’l-Eftar: İmam Muhammed Bakır’ın oğludur.
8. Abdullahü’l-Asgar: İmam Cafer-i Sadık’ın oğludur.
9. Yahyaü’l-Hadi: İmam Cafer-i Sadık’ın oğludur.
10. Salih: İmam Musa-ı Kazım’ın oğludur.
11. Tayyib: İmam Musa-ı Kazım’ın oğludur.
12. Cafer Tahir: İmam Muhammed Taki’nin oğludur.
13. Cafer: İmam Naki’nin oğludur.

¹³³Kuşca, Sibel, “Alevi-Bektaşî İnancının Mitik Temellerini Oluşturan Figür ve İnanışların Deyiş ve Nefesler Vasıtasıyla Tespiti”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi/The Journal Of Alevi Studies*, 2015, S. 10, ss. 229-252.

¹³⁴Kaya, 2014, age., s. 636-637.

14. Kasım: İmam Naki'nin oğludur¹³⁵ şeklinde sıralanabilir.

On Dört Masûm kavramı ile Hz. Muhammed'in torunları, Hz. Ali'nin ve On İki İmam'ın şehit edilen çocukları kastedilmektedir. Evliyanın yoluna yani tarikata talip olan kişilerin bu On Dört Masum'un ve On İki İmam'ın isimlerini bilmesi vaciptir. Bu on dört şehide her zaman dualarda yer verilmelidir:

“...Allâhumme salli alâ İmâm Hüseyin-i mazlum şehîd-i deşt-i Kerbelâ, Allâhumme salli alâ İmâm Zeynelâbidîn **Ma'sûm-ı pâk**...” (Erkânnâme, s. 18a/90).

“...ve dahi bu tarîk-i evliyâya tâlib olanlara lâzımdır ve vâcibdir ki on iki imâmı ve **on dört ma'sûm-ı pâkı** cümle tahkik ale'l-yakîn bile...” (Erkânnâme, s. 30a/130).

“...Allâhumme salli alâ İmâm Muhammed Mehdî sırr-ı Ahmet Şâh-ı âhir zaman sâhib kırân duâz-i imâm **cihârdeh ma'sûm-ı pâk** huccetu'l-kayyûmu'r-rahmân delîlu'l-burhân kutbu'l-meşâyih emrî Sultân Şeyh Şehâbeddîn râ...” (Erkânnâme, s. 24a/106).

Tablo 2.71. On Dört Ma'sûm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
On Dört Ma'sûm	Herhangi bir kötülüğe bulaşmadan çocuk yaşta şehit edilen, On İki İmam'ın çocuklarıdır.	6

ON İKİ İMÂM: Türkçe *on iki* Arapça *imâm* sözcükleriyle oluşturulmuş bir terimdir. *On İki İmâm* kavramı “Alevi-Bektaşilerin ululuk atfettiği kişilerden oluşur. Güruh-u Naci (seçilmiş güruh) içinde On İki İmamlar da vardır.”¹³⁶ Sözlükte “önder, lider; cemaate namaz kıldıran kişi; devlet başkanı”¹³⁷ olarak tanımlanan imam sözcüğü Alevilikte “halife, rehber” anlamında kullanılmaktadır. On İki İmâm'ın adları şu şekilde sıralanabilir: İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan'ul Askeri ve İmam Muhammed Mehdi.¹³⁸

¹³⁵Kaya, 2014, age., s. 636-637.

¹³⁶Kuşca, Sibel, 2015, agm., s. 247.

¹³⁷TDVİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/imam>, (05.05.2019).

¹³⁸Kaplan, 2007, s. 18a-90.

Eserde, Alevilik-Bektaşilik yolunun rehberlerinin, yol göstericilerinin “On İki İmam”lar olduğu, onlara uyulması gerektiği ile ilgili açıklamalar yapılmıştır:

“...kaçan bir tâlib ölse bir târik düşmanı namazın kılsa veyâhûd zürriyeti ölse anın namazın kılsa **on iki imâmın** şefâatından mahrûm kalur...” (Erkânnâme, s. 12a/66).

“...doksan bin evliyânın serdarısın, o sayılır şuma yedinde Ali’sin, ol yaradan sultânsın sersin, olan senin **on iki imâmın** soyusun...” (Erkânnâme, s. 57a/238).

“...la ilâhe illallahu Muhammedun Rasulullahi Aliyyun veliyyullahi diye andan **On İki İmâm** şartın yerine getüre şartı budur ki bunu okuya...” (Erkânnâme, s. 23b/105).

Tablo 2.72. On İki İmâm, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
On İki İmâm	Alevilik-Bektaşilikte halife, rehber olarak kabul edilen on iki kişidir.	11

ON İKİ İŞLEK: Alevilikte kullanılan Türkçe sözcüklerle oluşturulmuş bir terimdir. “Bir bütün olarak ‘yola’ bağlanma olarak algılanan ‘secde’de yerine getirilmesi gereken ilkeler.”¹³⁹

Eserde *on iki nesne* ifadesiyle *on iki işlek* kastedilmektedir. Alevilikte “on iki işlek” secdede yapılması gereken kurallardır. Bu ifade, “tarikatin manası olan on iki nesne” şeklinde geçmektedir. Eserde on iki işlek şu şekilde sıralanmıştır:

1. Sufi kendini yer gibi bilmelidir.
2. Marifet tohumunu o yere saçmalıdır.
3. Yeri, rıza suyuyla sulamak gerek.
4. Riyazet orağıyla biçmek gerek.
5. Gaza atlabıyla devşirmek gerek.
6. Velayet-i bela getirmek.

¹³⁹Coşar, Mevhibe, “Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2011, S. 60, ss. 113-128.

7. Halvet sabanıyla sürmek gerek.
8. Tanesini samanından ayırmak gerek.
9. Kanaat köşesinde bırakmak gerek.
10. Yokluk değirmeninde un eylemek gerek.
11. Muhabbet kazanında pişirmek gerek.
12. Sehavet sofrasında yedirmek gerek:

“...imdi işbu tâlib-i evliyâya dahi vâcibdir ki yer gibi hâmûş ola, İmâm Ca’fer-i Sâdik rahmetu’llâh şöyle buyurmuşdur ki: tarikatun ma’nâsı **on iki dürlü nesnedir**. Evvel sûfî kendüyü yer gibi bilmek **gerekdir**, ikinci ma’rifet tohumun ol yire saçmak gerek, üçüncü rızâ suyuyla suvarmak gerek, dördüncü riyâzet orağıyla biçmek gerek, beşinci gazâ atlabıyla devşürmek gerek, altıncı velâyet-i belâ getürmek gerek. Yedinci halvet gaviyle hurd eylemek, sekizinci dânesin samanından ayırmak gerek dokuzuncu kanâat köşesinde komak gerek, onuncu yokluk değirmeninde un eylemek gerek, on birinci muhabbet kazânında pişirmek gerek, on ikinci sehâvet sofrasından yedirmek gerek...” (Erkânnâme, s. 31b-32a/137-138).

Tablo 2.73. On İki İşlek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
On İki İşlek	Tarikatın manası anlamına gelen ve secdede yapılması gereken kurallardır.	1

ÖZ: Türkçe bir sözcük olarak tasavvufa kullanılan bir terimdir. Sözlükte ve Erkânnâme 1’de öz sözcüğü, “bir kimsenin benliği, manevi varlığı ve kendisi” anlamındadır.

Özünü dâra çekmek ifadesi; Türkçe ve Farsça sözcüklerle oluşturulmuş bir deyimdir. Tasavvuf alanında terim olarak; “kişinin kendi kendisini hesaba çekmesi” anlamında kullanılmaktadır.

Öz, kişinin manevi benliği varlığı anlamında kullanılmıştır. Özünü bilmek isteyen kişi müridinin sohbetlerine devam etmelidir. Sohbet imansa kişi de imandır. Bu bağlamda öz, kişinin manevi varlığı, kendisidir:

“...zira kendü özünü tâlib pîre teslim eyleye, pîr ona irfan ta’lim eyleye, ta pîre karşı gelmeye...” (Erkânnâme, s. 4b/37).

“...özünü bileyin dersen hem-sohbetine nazar eyle gör, hem-sohbetün iman ise bil ki sen dahi imansın...” (Erkânnâme, s. 16a/82).

“...şunun gibidir ki odla su bir kapda olmadığı gibi özünü taklidden ayırtılmayınca tahkike ulaşmaz bir kimse çünkü tahkika ulaşsa taklid ile hem-nişin olmaz...” (Erkânnâme, s. 44a/186).

Özünü dâra çekmek, kusurlu olduğunu düşünen bir talibin şeyhin kendini sorgulamasına fırsat vermeden kendiliğinden dâra durması, kendini hesaba çekmesi anlamındadır:

“...imdi ol kimseler özünün uğrusun bilüp dutup meydana getirüp erenler cem’iyyetine gelüp özünü dâra asup erenlere müriüvvet çağıra “Can kurbân, ten tercümân” deyüp Mansûr dârına durup evvel ana edebin göstereler, andan tercümânın alalar andan sitemin çalalar...” (Erkânnâme, s. 37a-37b/158-161).

Tablo 2.74. Özünü Dâra Çekmek, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Öz	Bir kimsenin benliği, manevi varlığı ve kendisidir.	13
Özünü Dâra Çekmek	Kişinin kendi kendisini hesaba çekmesidir.	1

PÎR: Tasavvufta kullanılan *pîr* terimi, Farsça bir sözcük olup Farsçadan Türkçeye geçmiştir. Sözcük, “ihtiyar, yaşlı; tasavvufta tarika giren kişilere rehberlik eden kimse” anlamına gelmektedir.

Pîr, taliplere yol gösteren tecrübeli tarikat büyüğü anlamında kullanılmıştır. Pîr, talibin özünü teslim ettiği ve ondan irfan öğrendiği kişidir. Eserde pîrle sohbet etmek, pîre hizmet; tacın farzı ve sünneti olarak kabul edilmektir:

“...tâlib meşâyihine varmağa pîş-vâ dutmak gerek. Zira kendü özünü tâlib **pîre** teslim eyleye, **pîr** ona irfan ta’lim eyleye, ta **pîre** karşı gelmeye...” (Erkânnâme, s. 4b/37).

“...on beşinci deseler ki tâcın farzı nedir? Cevap vir ki sohbet-i **pîrdir**, on altıncı deseler ki tâcın sünneti nedir? Eyit ki hizmet-i **pîrdir**, on yedinci deseler ki tâcın aslı nedir di ki istiğfârdır, on sekizinci deseler ki tâcın fer’i nedir? Eyit ki yamân huylardan geçüp yahşılara ulaşmaktır...” (Erkânnâme, s. 33a/142).

“...eğer halîfe ve eğer **pîr** ve eğer imâd ve eğer mürebbî bunları bilüp cevâb virmese ne halîfeliği ve ne **pîr**liği ve ne imâdlığı ve ne mürebbiliği câiz değildir...” (Erkânnâme, s. 32b/141).

Tablo 2.75. Pîr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Pîr	Tasavvufta tarika giren kişilere rehberlik eden, tecrübeli, ulu kimse.	17

REHBER: Sözcük, Farsçadan Türkçeye geçmiş bir terimdir. Farsçada “kılavuz, yol gösterici” demektir. Tarikata yeni girecek olan kişiyi şeyhin huzuruna götürün kişiye rehber denilmektedir.¹⁴⁰ Rehber sözcüğüyle eş anlamda olan “kılavuz” ifadesi de kullanılmaktadır. “Kılavuz, rehberle aynı anlamda yol gösterici, yardımcı anlamında kullanılır. Alevîlik-Bektaşîlikte, ikrar verip yola giren kişiye, yola daha önce girdiği için, yol ve erkânı öğreterek yardımcı olan kişidir.”¹⁴¹

Rehber, (Alevilikte) yola talip olan kişilerle Şeyh arasında aracı olan; yolun erkânını, temel kurallarını taliplere anlatan/öğreten kişidir. Rehber kılavuz da denilir, rehbersiz tarikata girilmez bir yol göstericinin olması gerekmektedir. Yol gösterilmeden yola revan olunmaz, bu yolu gösterecek kişi de daha önceden yolda olan yolun kurallarını bilen rehberdir. Eserde şeyhin yanına gidip yola talip olmak için pişva tutmak gerekmektedir. Burada pişva sözcüğü, kişileri şeyhin huzuruna götürün bir görevli olarak rehber anlamında kullanılmıştır. “Yol erkân bilen bir kardeş elden tutup içeri getire” ifadesinde “yol erkân bilir kardeş” ifadesiyle rehber kastedilmiştir. Rehber sözcüğüyle aynı anlamda kullanılan *pişvâ, ata* gibi sözcükler de bulunmaktadır:

“...tâlib meşâyihına varmağa piş-vâ dutmak gerek. Zira kendü özünü tâlib **pîre** teslim eyleye, **pîr** ona irfan ta’lim eyleye, ta **pîre** karşı gelmeye...” (Erkânnâme, s. 4b/37)

“...imdi evvel ibtidâ tarîk-ı evliyâ budur ki ehl-i tarîk cem olup oturalar andan evvel ibtidâ bir yol erkân bilir kardeş elin alup içeri getüre...” (Erkânnâme, s. 22a/98).

¹⁴⁰Cebecioğlu, 2004, age., s. 277.

¹⁴¹Günşen, Ahmet, agm., s. 339.

“...bir tâlib bir tâlibe ya'ni bir **rehber** bir tâlibe nefes virse ol tâlib nefes verdiği **rehberi** üç gün yâhûd yedi gün veyâhûd kırk gün görmese ol tâlib **rehberin** nefesin inkâr itmiş gibidür...” (Erkânnâme, s. 11a/62).

“...andan ol kimse dahi bir yol ehlini kabûl ide andan erkân mûcibinde cemî'i şartları yerüne getüre evvel şart budur ki **ata** ve oğlu iki dizi üzre çöküp oturalar. Andan **ata** ve tâlib sağ ellerin ilerü sunup başparmaklarını birbirine beraber dutup el dutuşalar akd-i tarîk vechi birle andan bu kelâmları yol **atası** veyâhûd bir sâhib-i tarîk yol kardaşı ol mübtedîye tevbe telkîn eyleye...” (Erkânnâme, s. 22b/101).

Tablo 2.76. Rehber, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Rehber	Yola talip olanlarla Şeyh arasında aracı olan; yolun erkânını, temel kurallarını taliplere anlatan/öğreten, yol erkân bilen kişi, kılavuzdur.	15

RIZÂ: Yapı ve köken bakımından Arapça olup Arapçadan Türkçeye geçmiş çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Ayrıca Türkçede özel isim olarak da kullanılmaktadır. *Rızâ*, Arapçada “hoşnut ve memnun olma durumu; razı olma, kalben hoş görüp kabul etme; isteme, istek” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise “Allah’ın kulun hali ve yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk; kulun Allah’tan gelen her şeyi itiraz etmeden, kabul etmesi” anlamındadır.¹⁴²

Rızâ, izni olmak, kabul etmek, gönlü olmak, razı olmak anlamında kullanılmıştır. Alevilikte yola girebilmek için ve verilen hizmetleri icra edebilmek için talibin rızasının olması şarttır. Talip, yolun başında Şeyhe verilen edepi hoşgörüp içtenlikle, memnuniyetle kabul edeceğine dair rıza verir, çünkü bir kimsenin isteği, gönlü olmadan ona hizmet, edep, iş buyurmak yolda yoktur, bu nedenle rıza olmadan tarik olmaz. Aynı zamanda rızâ, ateş çeşitlerinden olan nar-ı bataramı defetmenin yöntemlerindedir:

“...altıncı nâr-ı nazar def’ olur fikir ile söylemekle, yedinci nâr-ı kibr def’ olur mucâhede-i nefis ile, sekizinci nâr-ı bataram def’ olur açlığ ile ve **rızâ** ile...” (Erkânnâme, s. 29b/129).

¹⁴²Ayverdi, 2016, age., s. 1026.

“...ve dahi tâlib ölse mürebbi avratın alsa kazancıdur, musâhibin biri ölse avratın musâhib isterken kimesne almaya meğer **rızâ** vireler...” (Erkânnâme, s. 16a/82).

“...üç bir olup gönül birlemiş nûrken ana rahmine girmişler dokuz ay ol şehri beklemişler **rızâya** kâbil olmuş ârifler...” (Erkânnâme, s. 55b/233).

Tablo 2.77. Rızâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Rızâ	İzni olmak, kabul etmek, gönlü olmak, razı olmaktır.	9

SÂKÎ: Türkçeye Arapçadan geçmiş çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Arapça olan sözcük “Kırklar Cemi’nde, ‘suculuk’ görevini yapan Hz. Selmân-Pâk’a izafeten, Cem âyinlerinde susayanlara su dağıtan kişi”ye verilen addır. Saki ise “Kırklar Cemi’nde ‘dem’i hazırlayıp sunan kişidir. Sakka, Kırklar Cemi’nde Hz. İmam Hüseyin’in görevine izafeten, cem âyininde dualanmış “sakka suyu”nu dağıtan ve “halka”da postu olan kişidir.”¹⁴³ Tasavvufta ise “Feyyâz-ı mutlak, sevgi ve feyzin kaynağı olan Allah, mürşid, gibi anlamları vardır. İçki meclisinde kadehlerle içki dağıtan kişiye saki denir.”¹⁴⁴

Sâkî, Alevilikte on iki hizmet sahiplerinden biridir, Cemde İmam Hüseyin adına susuzlara su dağıtan kişidir.

Eserde hem Arapçadaki anlamıyla su dağıtan kişi hem de tasavvuftaki anlamıyla mürşid, insana Allah aşkını sunan kimse manasında kullanılmıştır. Sâkî, hakikatlerin ve varlığın üzerindeki perdeyi, örtüyü kaldıran, varlıktaki sırları ortaya çıkaran kimse olarak anlatılmıştır. Bu bağlamda sâkî, varlıktaki hakikatleri, sırları görebilme mertebesine ulaşan kişi olarak şeyh, mürşit ve pir anlamındadır:

“...bu duâyı okuyanlar düşdü rahmet garkına lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr, Tanrı arşdan getürdiyse aradan bu nikâb **sâkî** sırrın keşf itdi gitdi getürdü aradan hicâb, bu duâyı Hak bilenler secdeye kıldı şitâb...” (Erkânnâme, s. 54a/226).

¹⁴³Günşen, Ahmet, agm., s. 340.

¹⁴⁴Cebecioğlu, 2004, age., s. 289.

Tablo 2.78. Sâkî, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Sâkî	Hakikatlerin ve varlığın üzerindeki perdeyi, örtüyü kaldıran, varlıktaki sırları ortaya çıkaran kimse, mürşittir.	1

SALÂT: Yapı ve köken olarak Arapçadır. Dinî bir terim olarak Arapçadan dilimize geçmiştir. “**Salât**” sözcüğü “namaz, dua” anlamına gelir.¹⁴⁵

Hz. Muhammed (sav) ile On İki İmam için Allah’ın selam ve rahmetinin o mübarek zatların üzerine olması isteğiyle yapılan dua ve namaz ibadeti anlamında kullanılmıştır. Eserde namaz kılmak/salât, İslamın beş şartından biri olarak açıklanmaktadır:

“...*el-hamdüli’llâhirabbi’l-âlemin, va’s-salâtuve’s-selâmu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecmaîn...*” (Erkânâme, s. 13a/70).

“...*Müslümanlığın şartı beştir evvel salavât-ı şerife, ikinci salât üçüncü savm, dördüncü zekât ve gücü yeterse hac...*” (Erkânâme, s. 31b/137).

“...*İmam Ca’fer Sadık eydür bir tâlib bir bî-namaz ile veyâ bir namkôr dostluk eylese veyâhûd kendi mahremi bilme ol tâlibden Allah bizârdur...*” (Erkânâme, s. 12b/69).

Tablo 2.79. Salât, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Salât	Dua ve namaz ibadetidir.	4

SÂLİK: Yapı ve köken bakımından Arapça olan “**sâlik**” sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiş tasavvufî bir terimdir. Arapçada “süluk; girmek, yola koyulmak” kelimesinden türemiş olan salik sözcüğü “bir yola girmiş olan bir yol tutup onu tâkip eden bir tarîkate girmiş, bir mürşide bağlanarak mânevî yolculuğa çıkmış olan kimse”¹⁴⁶ anlamına gelmektedir.

¹⁴⁵TDK, 2011, s. 2016.

¹⁴⁶Kubbealtı Lugatı, <http://www.lugatim.com/s/SÂLİK>, (24.04.2019).

Sâlik sözcüğü, süluk kelimesiyle aynı kökten olup ismi faildir. Eserde bir tarikata girmiş, Şeyhin gözetiminde manevi yolculuğa çıkmış kişi anlamındadır. Alevilerde *talibi* ifade eder. Eserde tacın etrafı salıklarle bir arada olmayı ifade etmektedir:

“...ve tâcın lengeri **sâlikler** ünsüdür ve tâcın îmânî hakikat menzildir ve tâcın kelimesi tekbîrdir ve tâcın kıblesi pîrdir...” (Erkânâme, s. 45b/193).

Tablo 2.80. Sâlik, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Sâlik	Tarikata girmiş, Şeyhin gözetiminde manevi yolculuğa çıkmış kişi, taliptir.	1

SERDESTE: Farsça *ser* ve *dest* sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan **serdeste** ifadesi, Türkçeye Farsçadan geçmiş bir terimdir. Farsçada “topluluğun başı, lideri” anlamına gelir. “Alevîlerin ‘tarîk’ dediklerine de, ‘asa’ adı verilir.”¹⁴⁷ Ayrıca serdeste, “Kalenderîler’in, nefislerini irâdeleriyle terbiye ettiklerinin delili olarak ellerinde taşıdıkları kalın ve budaklı çomağı, Aleviler’in, Görgü Cemi sırasında hazır bulunanların sırtlarını sıvazladıkları değneği” ifade eder.¹⁴⁸ Buna *erkân çubuğu* da denilir. **Erkân çubuğu:** “80 ile 120 cm boylarında bir ağaç dalıdır. Kesilen dalın kabuğu soyulur ve ateşle dağlanır. İnanç sistemine göre değnekte kırk boğum, budak olması gerekir. Bunda inanç sistemindeki ‘dört kapı, kırk makama’ ve ‘kırklara’ gönderme vardır.” Bu sopa kutsaldır ve özel bir yerde saklanmaktadır. Hizmette kullanılacağı zaman dua ile çıkarılıp hizmet bittikten sonra tekrar yerine konulmaktadır.¹⁴⁹

Serdeste, Cem sırasında hizmet için kullanılan çubuğun adıdır. Erkân çubuğu, tarik, alaca değnek, serdeste gibi adlarla anılan, Cemlerde kullanılan bu değnek ağaç dalından yapılmıştır. Eserde de bu anlamda kullanılmasıyla birlikte suç işleyen kişileri cezalandırma aracı olarak da kullanılmaktadır. Hata yapan farzları ve sünnetleri yerine getirmeyenler serdeste ile cezalandırılmaktadırlar:

¹⁴⁷Elibol, s. 217.

¹⁴⁸http://www.lugatim.com/s/serdeste_ (24.04.2019).

¹⁴⁹Ersal, Mehmet, “Alevî İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik”, *Turkish Studies*, S. 6/1, 2011, ss. 1058-1083.

“...ikinci sünnetden düşüne üç akçe tercümân yitüresin üçüncü sünnetden düşen tâlibe bir **serdeste** lâzım idesin...” (Erkânnâme, s. 17a/86).

“...ikinci farzdan düşen tâlibe yedi **serdeste** lâzım idesin ve on akçe üstâza nezir viresin...” (Erkânnâme, s. 17a/86).

“...ya Ali bir tâlib mürebbisine ve musâhibine sen benim malım yedin dise hükmü mürteddir edebin çekmek lazım ola kırk yedi **serdeste** lâzım idesiz...” (Erkânnâme, s. 47a/198).

Tablo 2.81. Serdeste, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Serdeste	Tarikatta hizmet için kullanılan çubuk, erkân çubuğudur. Cezalandırma aracıdır.	7

SİR: Arapçadan Türkçeye geçen ve tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Arapça isim olan sır, “gizli tutulan bilinmesi istenilmeyen şey” anlamına gelemektedir. Tasavvufta ise sır; Allah’ın gönül gözü açık kişilere bildirdiği manevi hâller, hakikatler olarak açıklanabilir. Sır sözcüğü ile ilgili tarikatta önemli olan çeşitli deyimler vardır. Bunlar; **Sırrı Faş Etmek/ Sırrını Açmak:** Bir sırrı başkasına söylemek.¹⁵⁰ **Sır Etmek:** Duyulması istenmeyen bir düşünce ya da olayı saklamak, gizlemek; dem içmek; çerağ dindirmek. **Sırrı Sır Etmek:** Yolda elde ettiği sırrı ehil olmayandan sakınmak.¹⁵¹

Sır, sözcüğü duyulması, bilinmesi istenmeyen ya da duyulması bilinmesi hoş görülmeleyen şeyleri, gizliliği ifade eder. Allah’la yol erleri arasında geçen manevi durumları, hakikatleri açığa vurmak hoş karşılanmaz, Allah’ın gönül ehline lütfeylediği bu durumlar itina ile gizlenmelidir. Yabancıların yanında, yolda olmayan kimselerin yanında bu manevi durumlardan bahsetmekten kaçınılır, bunları anlatanlar ise suçlu ilan edilir ve cezalandırılır. Eserde manevi yolculukta gösterilen hakikatleri ehil olmayanlardan saklamayan kişinin imanını kaybedeceği söylenmiştir:

“...tâlib evliyânın makâmını ve **sırrını** halka gösterse hem tarîk düşmânı olur ve hem evliyâ düşmânı olur ol kimesne âhirete îmânsız gider...” (Erkânnâme, s. 3b/33).

¹⁵⁰Ayverdi, 2016, age., s. 1103.

¹⁵¹Korkmaz, 2016, age., s. 600.

“...ve dahi tarîk düşmanından korkun Şeyh Sadr eydür tarîk düşmanı kimdur? Şeyh Safî eydur bir kimse evliyâ tâcın urunsa giru bıraksa veya tevbeden dönse veya evliyânın **sırrın** halka bildurse ol kimseler tarîk düşmanıdır ve cüdâmdur...” (Erkânnâme, s. 4a/34).

“...imdi şerîat ilminde kâmil olup şerîatı önüne don idünüp giye, cümle sırrı anunile **sır idüp** halayıktan gizlene ki **sırrı sır eylemek Hakk’ı i’lâdandır...**” (Erkânnâme, s. 39a/166).

Tablo 2.82. Sır, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Sır	Gizli tutulan, bilinmesi istenilmeyen şeydir.	11

SİTEM: Farsçadan dilimize geçen “ sitem” sözcüğü, genel dilde “bir kişiye kırıldığını ifade etmek” anlamında kullanılırken, Alevilikte “düşkün kişiden alınan para veya düşküne verilen ceza” anlamında kullanılan bir terimdir.¹⁵² Ayrıca Alevilikte “**sitem çektirmek**” ifadesi de kullanılmaktadır. Bu ifade şu şekilde açıklanabilir: Düşkün kaldırma erkânında cezalı olan kişiye çeşitli cezalar vererek acı çektirmektir.¹⁵³

Sitem sözcüğü düşkünden mağdur ettiği kişilerin zararını karşılamak için alınan para, mal; düşkünü cezalandırma, anlamında kullanılmıştır. Mansur Darı’na duran kişiye işlediği suça göre sitem çektirilmektedir:

“...imdi ol kimseler özünün uğrusun bilüp dutup meydana getirüp erenler cem’iyyetine gelüp özünü dâra asup erenlere mürüvvet çağıra “Can kurbân, ten tercümân” deyüp Mansûr dârına durup evvel ana edebin göstereler, andan tercümânın alalar andan **sitemin çalalar...**” (Erkânnâme, s. 37a-37b/158-161).

Tablo 2.83. Sitem, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Sitem	Düşkün kişiden alınan para veya düşküne verilen cezadır.	1

¹⁵²Korkmaz, 2016, age., s. 601.

¹⁵³Günşen, Ahmet, agm., s. 336.

SU (YUNMAK): Çinceden Türkçeye geçmiş hem genel dilde kullanılan bir sözcük hem de çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. **Su sözcüğü**, hidrojenle oksijenden oluşan hayatın kaynağı olan sıvı madde, olarak açıklanabilir. Tasavvufta su; “mârifeti ve ilâhî feyzi temsil eder. Küllî akılla kâmil nefis suya benzetilir. Allah’ın ilk yarattığı şeylerden biri olması dolayısıyla su O’nun cemâl ve celâl sıfatlarını temsil eder ve Hay ismine işaret eder.” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁵⁴ Hayatın kaynağı ve çeşitli anlamlarda kullanılan su, *Erkânnâme I*’de bir temizleme aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu temizlik, hem maddi temizliği, dışarıdaki kirlere arınmayı hem de manevi temizliği, abdest ve guslü ifade etmektedir. Alevilikteki abdestle ilgili bazı bilgiler şöyledir:

Anadolu Aleviliğinde “halka namazı” için ön şartlardan biri abdest almaktır. Ceme katılacak her kişi önceden kendi vücut temizliğini yapmak zorundadır. Yapılan bu temizlik abdest almayla özdeşir. Bu temizlenmede ayağını yıkarken “ayaklarımla kötü yola gitmeyeceğim” diye niyet eden kişi, ellerini yıkarken “ellerini harama uzatmayacağına”, ağzını yıkarken “dili ile kötü söz söylemeyeceğine”, yüzünü yıkarken “kimseye kötü gözle bakıp, yüz kızartıcı bir suç işlemeyeceğine” niyet eder. Aleviliğin ibadeti olan cemlerde ise on iki hizmet sahibinden biri olan “ibrikçi” (yörelere göre farklı isimler verilmektedir)nin döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik anlamda bir abdest alınmaktadır ki, bu abdest tutulan niyetlerin toplum huzurunda teyit edilmesi anlamını ifade eder. Alınan bu abdestte asıl amaç ahlâksal arınma ve iç temizliğinin sağlanmasıdır.¹⁵⁵

Su, gerçek anlamının yanında hayatın kaynağını, maddi ve manevi temizlenme aracını, insanı oluşturan dört unsurdan birini, dört kapıdan üçüncü kapı olan marifeti, nefsin üçüncü mertebesi olan ve arınma anlamına gelen mülhimeyi ifade etmektedir:

“...zirâ deve yük çekicidir ve hem birbirine katarlanup uyucudur ve merkeb dahi **su** bulıcak kaşanur iki tâlib bir yerde otursa gönüllerin bir itmese münâfıkdur...” (Erkânnâme, s. 3b/33).

“...âdem hod dört nesnedendir. Anasır-ı Erbaa dirler; od, **su**, yel, toprak bu dört nesne dört kâide üzere konmuşdur...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

“...bunların her birinin bir merâtibi vardır evvel odun adına emmâre kodular ve yelin adına levvâme kodular, **suyun adına mülhime kodular** ve toprağın adına mütmainne kodular...” (Erkânnâme, s. 27b/121).

¹⁵⁴Pala, İskender, “Su” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 442-443.

¹⁵⁵Er, Piri, “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı”, *Cem Dergisi*, 1997, S. 67, ss. 53-55.

“...zîrâ ki ol dahi toprak gibi sâkin ola ve her ne ki gönül tarlasına bıraksa küfrü gide, yerine muhabbet ziyâde ede, **ma’rifet suyu** ile suvaragör...” (Erkânnâme, s. 42a/178).

Yunmak fiili ise; suyla yıkanmak, temizlenmek anlamında Eski Türkçede kullanılan bir sözcüktür. Eserde yunmak fiilinin suyla yıkanmak anlamına gelip, abdest almak, temizlenmek anlamında kullanıldığı söylenebilir:

“...ve ol talib kendü eksikligin bilse giru makamı olur mu olmaz mı? Şeyhh Safî eydür ol talib tecdid-i iman getürmek gerek, ya’ni imanın yenileye ve mürşid emrin yerine getüre ya’ni **suyla yuna** andan (makam) makbûl ola...” (Erkânnâme, s. 11a/62).

Tablo 2.84. Su, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Su	Hayatın kaynağı, maddi ve manevi temizlenme aracı, insanı oluşturan dört unsurdan biridir.	14

SÛFÎ/SÛFÎLİK: Arapça bir sözcüktür, Türkçede tasavvuf terimi olarak kullanılmaktadır. Arapçada “sûf yani yün ve aba giyen; tasavvufta eren, ermiş, gönlü saf (saf derun) kişi, mâlik ve memluk olmayan nefsinden fâni Hak ile baki, zahirde halk ile batında Hak ile olan” anlamına gelir.¹⁵⁶ Başka bir ifadeyle sfi; “tasavvufa inanan, tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen tasavvuf ehli kimse, derviş, mutasavvıf” anlamına gelmektedir.¹⁵⁷

Sûfî, tarikat ve tasavvuf yolunda Allah’a yaklaşmak için nefsiyle mücadele eden kimseleri ifade eder. Sufilik ise sufi hayat tarzını benimseme, sufi olmak manasına gelir. Sûfilik; her anı ve her hâli edep içerisinde olmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamanın temeli “Edep imandandır” hadisine dayanmaktadır. Bu anlamda sûfî, edebini bilen ve sakınan kişidir, edebini sakınmayan iman etmiş olmaz ve erenler safında yer alamaz.

“... **sûfiluk** nedir? Küllü vakti edebdür, küllü hali edebdür...” (Erkânnâme, s. 5a/38)

¹⁵⁶Uludağ, 2012, age., s. 322.

¹⁵⁷Kubbealtı Lugati, <http://lugatim.com/s/sufi> (25.04.2019)

Sûfi, hakikat ehli olarak görülmektedir. Hakikat ehli olan sufi hem kendini hem de kendisine gelen talibi toprak gibi kötü huylardan temizlemelidir. Eserde sufiden özünü şeyhine teslim eden, farz ve sünnet üzere olan kişi olarak bahsedilmektedir. Özünü pire teslim etmek, farz ve sünnet üzerine olmak sufiliğin şartlarıdır bunları yerine getiremeyenler sufi değildir:

“...imdi hakikat ehli olan **sûfi** dahi toprak gibi kendüye ikrâhından pâk ider ve kendüye vâsıl olan kimseyi dahi evvelki isminden ve ikrâh olunacak halden kurtarub toprak didure...” (Erkânâme, s. 41b/177).

“...ve dahi **sûfiligun** şartı vardır, **sûfiligun** şartı budur ki özünü meşâyıha yetüre imdi sünnet üzere ve farz üzere olmayan **sûfiyi** **sûfi** diyüp inanmayasız **sûfi** değildir...” (Erkânâme, s. 16b/85).

Tablo 2.85. Sûfi, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Sûfi	Tarikat ve tasavvuf yolunda Allah'a yaklaşmak için nefsiyle mücadele eden kimse.	10

SULÛK: Arapçadan Türkçeye geçmiş olan “**süluk**” sözcüğü, tasavvuf alanında kullanılan bir terimi ifade etmektedir. Bir yola, bir tarikata girme, bir yol tutma, hususi bir sınıfa bir gruba katılmadır.¹⁵⁸

Sülukun çeşitli aşamaları vardır. Bu aşamalar “seyr ü süluk” kavramının mertebelerini ihtiva etmektedir. **Seyr ü Süluk:** Arapça, “gitmek ve girmek” demektir. “Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuk.” Seyr ü sülüğün dört mertebesi vardır. Bunlar: “Seyrilallah, Seyrillâh, Seyrmaallah, Seyranillah”tır. **Seyrani'llah:** Arapça, “Allah'tan seyr” demektir. “Sülukun dört mertebesinden, dördüncüsüdür. Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür.” **Seyrfi'llah:** Arapça, “Allah'da seyr” demektir. “Manevî yolculuğun dört basamağından ikincisi.” Allah'ı sıfatlarıyla ve isimleriyle tanımak, bütün bedeni özelliklerden kurtulmak bu aşamada gerçekleşmektedir. **Seyrila'llah:** Arapça, “Allah'a doğru yolculuk yapmak” demektir. “Sülûkun dört mertebesinden ilki. Sâlik zikrederek Allah'a urûc (yükselme) yoluyla hareket eder.” **Seyrmaa'llah:** Arapça, “Allah ile seyretmek”

¹⁵⁸Devellioğlu, 2017, age., s. 1132.

demektir. “Dört basamaklı seyr-ü sülûk'un üçüncü basamağı. Seyr maallah'ın sonu velayettir.”¹⁵⁹

Süluk terimi, yol erinin hakikate ulaşmak için bir yola bağlanarak/girerek çıktığı manevi yolculuğu ve bu yolda yaşadığı durumları, nefisle mücadelesini kapsamaktadır. Eserde süluk, “evliya yoluna talip olan kişi” tamlamasında evliya yolu, talip/mürît anlamında kullanılmıştır:

“...Ey tâlib-i **sulûk**-i evliyâ! Şöyle rivâyet olunur ki Rasûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sellem fenâ sarayından bekâ mülkine nakl itmeli oldu. Tanrı arslanı Ali'yi katına okudu...” (Erkânnâme, s. Ib/25).

“...İmdi bil ki şerîat kavî-i Resûl'dür ve tarîkat fi'l-i Resûl'dür gerekdir ki irâdet kademin tarîkata bassa fi'l-i Resûl'dür pes gerekdir ki evliyâ **sulûk**kuna cehd eyleye...” (Erkânnâme, s. 27a/118).

“...imdi bu kırk hâssa ki didük cümlesi toprakda zâhir olur, zîrâ ki toprak Hazret-i Ali gibidir imdi Ali'nin dahi bir adına Ebu Turâb derler bu sebebdendir ki her **sulûk** ki bu makâma erişe, ana velâyet ve nübüvvet bir olur. Zîrâ ki velâyet-i bâtına nübüvvetdir ve nübüvvet-i zâhire velâyetdir...” (Erkânnâme, s. 28b/125).

Tablo 2.86. Sulûk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Sulûk	Bir yola, bir tarikata girmek, bir yola giren mürittir.	3

ŞERÎAT: Arapça olan *şerîat* sözcüğü, din bilimlerinde ve tasavvufta kullanılan bir terimdir. Türkçeye Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. “Suya, suyun kaynağına ulaştıran, takip edilmesi gereken açık ve doğru yol; Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği dinî kurallar bütünü” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁰

Şerîat, Allah'ın kutsal kitabında bildirdiği emir ve yasakların tamamını, farz, vacip sünnet gibi dinin dış şartlarını kapsar. Bu anlamının yanında şeriat; dört kapıdan birinci kapıyı, dört unsurdan yel/havayı, ifade etmektedir. Talibe vacip olan şeylerden biri olarak peygamberin sözü, haram olan fiilleri terk etmek şeklinde tanımlanmıştır. Dört kapıdan ilki olan şerîatı tamamlamak yolda olan kişilerin görevidir:

¹⁵⁹Cebecioğlu, 2004, age., s. 302.

¹⁶⁰Dini Terimler Sözlüğü, Yty, s. 340.

“...ol nesne ki tâlibe vacibdir anı beyan ider. Evvel **şerîat**, ikinci tarîkat, üçüncü hakikat, dördüncü ma’rifet eğer sorarlarsa **şerîat** nedir? Cevap vir ki kavî-i Resûldur ve tarîkat nedir deseler diye ki fi’l-i Resûldur ve ma’rifet hakikat nedir? Diye ki hâl-i Resûldur...” (Erkânnâme, s. 30b/133).

“...ve hem **şerîat terk-i harâmıdır** ve tarîkat terk-i belildir ve ma’rifet terk-i rızâ-yı koyup ve rızâ-yı hakdır ve hakikat terk-i şüphelidür ki özünden gümânı gidere zîrâ ki riyâyla ibâdet ve şirkle tâat makbûl değildir...” (Erkânnâme, s. 30b-31a/133-134).

“...imdi **şerîatı** tamam idüp andan tarîkata kadem basa ve hem tarîkat üzerine îtikâdi sâf ola ve irâdeti kavî ola tâ rehber emrine beli deyüp tarîkat erkânların yerine getüre ve edeb-i tarîkat kendüde tamam olmasa ol kimse ehl-i tarîk olamaz...” (Erkânnâme, s. 39b/169).

Tablo 2.87. Şerîat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Şerîat	Dinî kurallar bütünü, dört kapıdan ilkidir.	12

ŞEYH: Arapçada “yaşlı kimse” anlamına gelen “**şeyh**” sözcüğü, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir tasavvuf terimidir. “Müridlere rehberlik yapan ve onları irşad eden kişi” anlamında kullanılan bir tasavvuf terimidir. Tasavvufta “veli, pir ve mürşidle eş anlamlı” olarak kullanılmıştır. Türkçedeki “er, eren ve ermiş kelimeleri” de “şeyh” anlamına gelmektedir.¹⁶¹

Şeyh, yola girmeye niyetlenmiş kimselere rehberlik, önderlik yapan tarikat ulusuna denilmektedir. Sadrettin, Safi, gibi Alevilik inancının önemli mürşitleri “şeyh” adıyla anılmışlardır. Eserde, mürşidi olmayan kişinin şeyhi şeytandır hadisine değinilerek şeyh edinmenin önemine değinilmiştir:

“...**Şeyh** Safî rahmetu’llâhi aleyh eydür: tâlibin hakkı oldur ki avâmdan kesile beyit: avâmile oturma mesh olursun ne mesh olmak bi-küllî nesh olursun...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...tâlibe dünya halin bildürdün ahret ahvalin dahi bildür ya **şeyh**...” (Erkânnâme, s. 12a/66).

¹⁶¹Öngören, Reşat, “Şeyh” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 50-52.

“...**Şeyh** Sadreddîn eydür bir tâlib dünyanın fâni idugin bilse ve dünyadan elin çekmese ol tâlibin hali nice ola? **Şeyh** Safî şu hadisi söyledi...” (Erkânnâme, s. 4a/34).

“...Kale'n-Nebiyyu (a.s): men lâ murşide lehu lâ dîne lehu buyurmuşdur bu hadis mûcibince bir kimsenin mürebbîsi veya **şeyhi** olmasa ol kimsenin **şeyhi** şeytândır, zîrâ ki delîl olmayınca yola gidilmez...” (Erkânnâme, s. 26b/117).

Tablo 2.88. Şeyh, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Şeyh	Müridlere rehberlik yapan ve onları irşad eden kişi.	78

ŞİRK: Arapçadan Türkçeye geçmiş dinî bir kavramdır. Arapça isim olan sözcük, sözlükte; “Müşriklik, Allah’a şerik ortak koşma, Allah’tan başka bir Allah bulunduğu inanma” şeklinde açıklanmıştır.¹⁶²

Şirk sözcüğü, Allah’tan başka ilah olduğuna inanma, ilahlık taslama anlamındadır. Gönlünde şirk olan ve evliya emrine şirk getiren kişilerin imanları taklidi iman olmaktadır. Bu bağlamda şirk, Allah sevgisinden, rızasından başka dünyalık şeyleri sevmek, kalpten inanmamak şeklinde açıklanabilir. Ayrıca şirk, cahiliye döneminde Yahudilerin yaşadığı yer olarak Hayber kalesine benzetilmiştir:

“...bir kimse diliyle ikrâr idüp lâ ilâhe illa’llâh Muhammed Resulu’llâh dese ve lakin gönlünde **şirki** olsa ol kimsenin Müslümanlığı tahkîk olmaz taklîd olur, zîrâ ki diliyle ikrâr eylemiş ve gönlü ile inanmamış olur...” (Erkânnâme, s. 35a/150).

“...imdi tarîkatde dahi bir kimse ikrârına hilâf getürse ve mürşidin emrine **şirk** getürse diliyle ikrâr idüp ve gönlünden inanmamak gibidir...” (Erkânnâme, s. 35a-35b/150-153).

“...emr-i Hudâ ile nefsi firavnını zabt ide, Hayber gibi **şirk** kal’asını yıkup tabîat kapularının gayriye giden kapuların gözede, eğer gözetmezse gâfil olur...” (Erkânnâme, s. 43a/182).

¹⁶²Devellioğlu, 2017, age., s. 1167.

Tablo 2.89. Şirk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Şirk	Allah'tan başka şeyleri ilah edinmek, ilahlık taslama.	7

TÂC: Farsçadan Türkçeye geçen, çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Hükümdarların ve tarikat şeyhlerinin başlarına taktıkları başlık anlamına gelir. Bektaşilerin başına taktığı başlığa “Elifi Tac” denilmektedir. Elifi Tac; “elif şeklinde ve sivri bir taçtır. Tacın başa geçirilen kısmı dört parçadan, üstü iki parçadan meydana gelir ve iki parçanın birbirine dikilmiş kısmı elif gibi görünürdü. Eski Elifi Tacın kubbesi ve lengeri dört parçadan meydana gelir, ön ve arka lengeri dikilmiş fakat kubbeden ayrı dört sivri ve boynuz benzer parçası olurdu ki bu suretle Horosani, Elifi Tac denen üstü dikişlerle bezenen bu tac, On İki İmama işaret olan on iki parçadan meydana gelmekteydi.”¹⁶³

Tâc; tarikatı, On İki İmam'ı ve tarikat ulularını temsil eden başa takılan başlığı ifade eder. Tacın rengi, içi, dışı gibi tacın çeşitli özellikleri sembolik olarak tarikat edeplerini ifade etmektedir. Tarikattaki farzlardan olan yedinci farz halifeden taç giyinmektir. Bu anlamda tâc, tarikatta belirli bir mertebeye gelmenin göstergesidir:

“...ve **tâcın fer'i nedir? Avratlardan münâfık olıcak ırak olmaktadır ve tâcın kubbesinde ne yazılıdır ve tâcın eteğinde nedir ve tâcın içerisine ne yazılmışdır ve tâcın ardında ne yazılmışdır...**” (Erkânnâme, s. 46a/194).

“...ve dahi **tarîk düşmanından korkun Şeyh Sadr eydür tarîk düşmanı kimdur? Şeyh Safî eydur bir kimse evliyâ tâcın urunsa giru bıraksa veya tevbeden dönse veya evliyânın sırrın halka bildurse ol kimseler tarîk düşmanıdır ve cüdâmdur...**” (Erkânnâme, s. 4a/34).

“...altıncı farz budur ki halifeden tevbe itmekdür yedinci farz oldur ki halifeden **tâc urunmaktadır...**” (Erkânnâme, s. 16b/85).

Tablo 2.90. Tâc, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tâc	Tarikat şeyhlerinin başlarına taktıkları başlık.	73

¹⁶³Gölpınarlı, Abdulkaki, P. Naili Boratav, Pir Sultan Abdal, Der Yayınları, İstanbul 1991, s. 182.

TÂLİB: Arapçada “isteyen, tarikata, yola girmek isteyen, Bektaşî/Alevî olmak isteyen, bu amaçla ikrar ayinine alınan kimse” anlamına gelmektedir. Yola girecek olan talip, yola alınmadan önce belirli bir süre boyunca ahlaki değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu deneme sürecini iyi şekilde atlatan talip, yola alınmaktadır.¹⁶⁴ **Tâliblik:** “Talip olma durumu; talip olmanın gereklerini yerine getirme” anlamında kullanılan bir sözcüktür.¹⁶⁵

Tâlib terimi, yola girmek isteyen kişi anlamındadır. Eserin bağlamında tâlib, evliya edebine uyan evliyanın vasiyetlerini yerine getiren kimse olarak açıklanmaktadır. Evliyanın emirlerini ve vasiyetlerini yerine getirdikten sonra kişi talip olarak kabul edilmektedir:

“...ya Ali her **tâlib** kim evliyâ edebin saklarsa ve vasiyetlerin dutarsa ol **tâlib** benim dostumdur ve ol kimse kim **tâliblik** da'vâsın kıla...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

“...Şeyh Safî rahmetu'llâhi aleyh der eydür: **tâlibin** hakkı oldur ki avâmdan kesile beyit: avâmile oturma mesh olursun ne mesh olmak bi-küllî nesh olursun...” (Erkânnâme, s. 2a/26).

Tâlib, talibi yaptığı davranışlarla, eylemlerle bilmelidir, çünkü eyliyasının fiilleri, davranışları talibe yansır, bu fiilleri, işaretleri bilmeyen talipten Allah razı değildir. talip, evliyaların belirtilerini, işaretlerini ve davranışlarını bilen ve bu işaretleri taşıyan kişidir:

“... **tâlib** oldur ki **tâlibi** kokusundan bile, zîrâ evliyâ kokusu **tâlibdedir** kaçan **tâlib** ol kokuyu bilmese ol **tâlibden** Allah bîzârdur ve Resûlu bîzârdur...” (Erkânnâme, s. 3b/33).

“...ve dahi bir **tâlib** evliyaya ikrâr virüp îmân geturse kendu meşrıkda olsa ve evliyâ mağribde olsa anın îmânî şeytân şerrinden kurtulur...” (Erkânnâme, s. 5b/41, 6a/42).

Tablo 2.91. Tâlib, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tâlib	Tarikata, yola girmek isteyen kimsedir.	127

¹⁶⁴Korkmaz, 2016, age., s. 647.

¹⁶⁵Korkmaz, 2016, age., s. 654.

TARİK: Arapça tasavvuf terimi olarak kullanılan tarik, Türkçeye de Arapçadaki anlamıyla geçmiştir. **Tarik**, “yol, takip edilen yol, vâsita, sebep; Allah’a ulaşmak için tutulan yol, bir velînin tuttuğu Allah’a ulaşma yolu, tarikat” anlamındadır.¹⁶⁶ Tarik, tarikat, yol gibi sözcükler aynı anlama gelip incelenen eserde aynı anlamda kullanılmışlardır. Takip edilen yol anlamının dışında tarik sözcüğü Alevilikte ve incelenen kitapta “Serdeste, Erkân Çubuğu” anlamında da kullanılmıştır.

Tarîk, yol, Allah’a ulaşmak için bir velinin tuttuğu yol olarak tarikat anlamındadır. Yol ehline vacip olan şeylerden biri dünyayı terk etmektir, içinde dünya sevgisi olanlar yol ehli olarak kabul edilmemektedirler. Bu bağlamda ehl-i tarik içinde dünya sevgisi olmayan dünyaya itibar etmeyen, dünyanın geçici bir yer olduğunu bilen kimselerdir. Evliya yolunda olan veya evliyanın yoluna talip olacak kişilerin niyeti temiz ve inançları sağlam olmalıdır. Eserde evliyanın sırrını halka bildiren kimse yol ve evliya düşmanı olarak tanımlanmıştır:

“...Kale’n-Nebiyu (a.s): dünya murdardır ana tâlib olanlar kelblerdir. İmdi ehl-i **tarîke** vâcibdir ki dünyayı terk ide dünya içinde olan tâlibe evliyâ dahi olursa ana ehl-i **tarîk** demek revâ değildir...” (Erkânâme, s. 38b/165).

“...ve dahi **tarîk**-i evliyâ yolunda niyet pâk ve i’tikâdı kavî kılup yolundan korkmamak gerekdir, öyle olsa ol kimse tarîkatın intihâsına kadem basar...” (Erkânâme, s. 26b/117).

“...kaçan bir tâlib evliyânun makamını ve sırrını halka gösterse hem **tarîk** düşmanı olur hem evliyâ düşmanı olur...” (Erkânâme, s. 3b/33).

Tablo 2.92. Tarîk, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tarîk	Yol, Allah’a ulaşmak için tutulan yol, tarikatır.	20

TARİKAT: Arapça bir terimdir, dilimize Arapçadan geçmiştir. Yol anlamındaki ‘tarik’ten türemiştir. Sözlük anlamı olarak aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı’ya ulaşma ve

¹⁶⁶Kubbealtı Lugati, <http://lugatim.com/s/tarik>, (19.03.2019).

onu tanıma yollarından her biridir (Mevlevî tarikatı. Bektaşî tarikatı gibi). Alevîler tarikat yerine “tarik-i müstakim” (dosdoğru yol) ifadesini de kullanırlar.¹⁶⁷

Tarîkat, Hakk’a ve gerçeğe ulaşma yolu olarak tanımlanmaktadır. Metnin bağlamına bakıldığında tarikat terimi, peygamberin fiilleri ve benliği terk etmek anlamındadır. Ayrıca tarîkat, dört kapı öğretisinde ikinci kapıyı temsil edip talibe vacip olan unsurlardan biridir:

“...İmdi bil ki şerîat kavî-i Resûl’dür ve **tarîkat fi’l-i Resûl’dür** gerekdir ki irâdet kademin tarîkata bassa fi’l-i Resûl’dür...” (Erkânâme, s. 26b/117).

“...ol nesne ki tâlibe vacibdir anı beyan ider. Evvel şerîat, ikinci **tarîkat**, üçüncü hakîkat, dördüncü ma’rifet...” (Erkânâme, s. 30b/133)

“...**tarîkat terk-i belildir** ve ma’rifet terk-i rızâ-yı koyup ve rızâ-yı hakdır ve hakîkat terk-i şüphelidir ki özünden gümânı gidere zîrâ ki riyâyla ibâdet ve şirkle tâat makbûl değildir...” (Erkânâme, s. 30b-31a/133-134).

“...birisi biriyle silsile idüp **tarîkat** kardaşları olmak yolda var mıdır...” (Erkânâme, s. 14a-14b/74-77).

Tablo 2.93. Tarîkat, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tarîkat	Hakk’a ve gerçeğe ulaşma yoludur.	28

TEBERRÂ: Sözlük anlamı olarak “uzak durma, sevmeyip yüz çevirme” olarak ifade edilir. Genellikle tevella ile birlikte “Tevella-Teberra” olarak kullanılan bu terimin anlamı, Allah’ı, Peygamberlerini, Ehl-i Beyt’i ve On İki İmam’ı sevmek ve onların düşmanlarından uzak durmak, onları sevmeyenleri de sevmemektir. Alevîler Ehl-i Beyt’e ve onun soyuna kast edenleri sevmezler.¹⁶⁸

Teberrâ, Ehlibeyt’e düşmanlık edenleri sevmemek, onları sevenleri de sevmemek anlamında kullanılan Alevîlik için önem arz eden bir kavramdır. Ehlibeyt’e zarar vermiş ve düşman olmuş, Muaviye, Yezit gibi kişiler ve Yezit’in soyundan gelenler, Hz. Hüseyin’i, On Dört Masum-ı Pak’ı şehit edenler, Alevîler tarafından sevilmemektedir.

¹⁶⁷Dedekargınoğlu, Hüseyin, “Alevîlikteki Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2011, S. 60, s. 386-387.

¹⁶⁸Dedekargınoğlu, Hüseyin, agm., s. 385.

Böyle kişilerden uzak durmak, yüz çevirmek teberrâ olarak adlandırılmaktadır. Teberrâ, tarikat içinde olan yirmi sekiz sorudan yedinci sorudur. Burada teberrâ Ehlibeyt'i sevmeyenleri sevmemek ve onlardan uzak durmak anlamındadır. Hariciler olarak adlandırılan Muaviye taraftarlarının da sevilmemesi ve onlardan uzak durulması gerektiği belirtilmiştir:

“...imdi evvel yirmi sekiz suâl nedir deseler? Cevâb budur ki evvel tevhid, ikinci adl, üçüncü nübüvvet, dördüncü imâmet, beşinci emr-i ma'ruf, altıncı nehy-i münker yedinci **teberrâ**, sekizinci tevellâ, dokuzuncu kimin oğlusun deseler, eyit yol oğluyum, onuncu yol kimindir deseler, eyit Muhammed Ali'nindir, on birinci deseler Muhammed Ali'nin yolu kangıdır cevâb vir ki evvel şerîat, ikinci tarîkat, üçüncü ma'rifet, dördüncü ilm-i hakikat...” (Erkânnâme, s. 32b/141).

“...havâric canına kılun **teberrâyı** imâma Bâkır eyledi serâyı, İmâm Ca'fer okur delîl getirur kadim erkân kodu...” (Erkânnâme, s. 52b/221).

Tablo 2.94. Teberrâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Teberrâ	Ehlibeyt'e düşmanlık edenleri sevmemek, onlardan yüz çevirmektir.	2

TECELLÂ-İ ZÂT: Arapça isimlerden oluşturulan tamlama tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Tecellâ-i Zât, “özün ortaya çıkışı anlamına gelip, Hakk'ın zatının sıfat ve isimlerle varlık âleminde kendini göstermesi”dir.¹⁶⁹ Tecellâ; görünme, zuhur etme anlamındadır. Zât ise; “kimse, şahıs, tabiat” gibi anlamlarının yanında aklı ilimlerde “bir şeyin kendisi (nefsi), aynı, cevheri, hakikati”; başka bir ifadeyle “varlığı başkasına bağımlı olmayan, kendi kendisiyle var olan, varlığını sürdürmesi için başka bir şeye dayanmayan” gibi manalara gelmektedir.¹⁷⁰

Tecellâ-i zât, Allah'ın kudretinin, isim ve sıfatlarının varlıklarda görünmesi, açığa çıkması anlamındadır. Metnin bağlamından hareketle, imanı tam, muratları Allah'a kavuşmak olan, dünyayı terk eden kimselerin gönlünde Allah'ın tecelli edeceği

¹⁶⁹Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yayıncılık, Ankara 1997, s. 702

¹⁷⁰Demir, Osman, “Zât” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 148-150.

belirtilmiştir. Ayrıca evliya konusunda, yani evliyaların bir araya geldiği yerde her vakitte tecellâ-i zât hâsıl olmaktadır:

“...ve hem hatâ ve gümân olmaya, küfrü îmân ola ve cümle gönülleri murâdları Allah ola, dünya muhabbetlerinden beri olup **tecella-yı Zât hâsıl ola...**” (Erkânnâme, s. 42b/181).

“...bir tâlib evliyâ korusuna kadem basdı ol tâlib yetmiş bin hicâbdan kurtulur, her vakitte **tecellâ-i Zât hâsıl olur...**” (Erkânnâme, s. 9b/57).

“...müşâhede itsünler biri birinün dîdârına baksınlar, taliblerin yedisi bir yere gelse sıdk-ı evliyâdur, kırkı bir yere gelse kırklar makâmıdur, ol vakitte **tecellâ-i Zât hâsıl olur ve tarîk vâcib olur...**” (Erkânnâme, s. 7a/46).

Tablo 2.95. Tecellâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tecellâ-i Zât	Allah'ın kudretinin, isim ve sıfatlarının varlıklarda görünmesi, açığa çıkmasıdır.	3

TERCÜMÂN: Bir iş yapılırken okunan dua yahut övgüdür. Bir şeyh tarafından okunan dua olan gülbanktan farkı, topluluk şartı olmaksızın herkes tarafından okunabilmesidir.¹⁷¹ Anadolu Alevilerinde eti parçalanmadan doğrudan kazanda haşlanan kurban; sitem¹⁷² anlamına da gelmektedir. **Gülbank:** Tarikat toplantılarında, bazı dinî ve resmî törenlerde belli bir edâ ile veya makamla okunan dua. Gülbankler yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah'a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinleridir. Gülbankler “tercüman” sözcüğüyle eş anlamlı olarak kullanılabilir.¹⁷³ Her konuda söylenmiş; sofrâ, cenaze, sema gülbangi vb. gibi çeşitli gülbanklar olabilir. Bu gülbanklar, seyyit soyundan olanlar, Dede, Baba ve Şeyh tarafından okunmaktadır. Dualar, Türkçe olup genellikle kim tarafından yazıldıkları belli değildir.¹⁷⁴ Dua terimi Arapça, gülbank

¹⁷¹Kaya, 2014, age., s. 779.

¹⁷²Korkmaz, 2016, age., s. 681.

¹⁷³Uzun, Mustafa, “Gülbank” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. XIV, s. 232-235.

¹⁷⁴Yazıcı, Mehmet, “Aleviliği Anlamının İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ, 2011, s. 135-138-139.

terimi ise Farsçadır. Türkçeye bu dillerden geçen terimler, dinî ve tasavvufî bir kavramı karşılarlar.

Tercümân bütün olarak pişirilen kurban eti, yemek anlamındadır. Metnin bağlamında *tercümân* teriminin önemi açıklanmıştır. Evliya cemiyetinde toplanan kimselerin *tercümân* yemeğini yemeden sohbet, ibadet etmeleri ve o *tercümân* lokmasını münâfiğa yedirmeleri uygun görülmemektedir. Bu bağlamda belli bir amaçla kesilen kurbandır. Bir amaç uğrunda kesilen kurbanı ve o kurbandan yapılan yemeği ifade ettiği için önem arz etmektedir:

“...ol hâller cemîsi vâcibdur biri oldur ki evliyâ cem’iyyetinde otursa **tercümân** hâsıl olsa ol **tercümânı** yemeden sohbet itseler ol sohbet harâmdur ve dahi **tercümân lokmasından** münâfiğa yedürmesinler yedürseler hali nedür Şeyh Safî eydür benim etim yedürmüş gibidür...” (Erkânâme, s. 8a/50).

“...güzel şâhım **tercümândan** her kişiye kısmet virmek gerek midur Hazret-i Şâh-ı dîn-penâh her kimsenün kim yüzü yolda olsa musâhib mürebbîye yetmemiş olsa gerekdür ki virmeyeler, halîfeler ve pîrler anı mürebbîye ve musahibe yetireler andan **tercümân** yedüreler...” (Erkânâme, s. 13b/73).

“...bir yerde **tercümân** hâsıl olsa **tercümânlı** olan kimseye nisbet itseler ol **tercümândan** yimeyeler eğer yerlerse dünyadan âhirete îmânsız giderler...” (Erkânâme, s. 11b/65).

Tercümân, kişinin işlediği hata veya suç karşılığında mağdur ettiği kişilere verdiği para (sitem) anlamında kullanılmıştır:

“...ikinci sünnetden düşüne üç akçe **tercümân** yitüresin...” (Erkânâme, s. 17a/86).

“...fe-emmâ evvel farzından düşen tâlibe üç serdeste lâzım idesin bir akçe halîfeye teslim idesin ve üç akçe gâzilere **tercümân** viresin...” (Erkânâme, s. 17a/86).

“...ya Ali bir tâlib mürebbîsine ve musâhibine sen benim malım yedin dise hükmü mürteddir edebin çekmek lazım ola kırk yedi serdeste lâzım idesiz kırk akçe **tercemân** kazılara, on dokuz akçe halîfeye yetmiş akçe evliyâyâ nezîr viresiz...” (Erkânâme, s. 47a-47b/198-201).

Tablo 2.96. Tercümân, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tercümân	Bütün olarak pişirilen kurban eti, yemektir.	12
	Kişinin işlediği hata veya suç karşılığında mağdur ettiği kişilere verdiği para, sitemdir.	9

TEVELLÂ: Kelime anlamı olarak dostluk kurma dost olma anlamındadır. Dinî bir terim olarak da Peygamberin ailesini, özellikle “Ehlibeyt’i ve o soydan gelenleri sevmek” anlamına gelen bir kavramdır.¹⁷⁵

Tevellâ, yola girmenin gereklerinden kabul edilmiştir. Ehlibeyt’i sevmek ve onları sevenleri de sevmek anlamına gelmektedir. Yolda ikrardan önce tevella kılınır, başka bir ifadeyle Ehlibeyt sevgisi dile getirildikten sonra ikrar töreni gerçekleştirilir. Ehlibeyt’i sevmeden, gönül vermeden yola girmek, yolun erkânlarını gerçek manada yerine getirememeyi ifade eder. Yolda gönüllü ve samimi olmak esas alınmıştır, riyaya ve samimiyetsizliğe yer verilmemiştir. Yolda bilinmesi gereken yirmi sekiz sorudan biri olan tevellâ yola girmenin şartıdır:

“...dahi bunların ve meşâyihların ervâhına beş vakitte dâim dua eyleye ve onların ervâh-ı münevverine ve her hande anı Muhammed Ali’ye **tevellâ** kıla ve hem cümlesine bu vechile ikrâr eyleye tâ ki îmânı dürüst ola...” (Erkânnâme, s. 30a/130).

“...imdi tâlib-i evliyâ olan kimseler beş vakitte namâzda bu şartları kılmasa ve **tevellâsını** müstahikkına kılmasa ve lâyıık-ı şah ve makbûl-i dergâh değildir ve hem mel’ûn-ı ezeli ve merdûd-ı ebedîdir...” (Erkânnâme, s. 30b/133).

“...imdi evvel yirmi sekiz suâl nedir deseler? Cevâb budur ki evvel tevhid, ikinci adl, üçüncü nübüvvet, dördüncü imâmet, beşinci emr-i ma’ruf, altıncı nehy-i münker, yedinci teberrâ, sekizinci **tevellâ**...” (Erkânnâme, s. 32b/141).

Tablo 2.97. Tevellâ, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Tevellâ	Ehlibeyt’i ve o soydan gelenleri sevmek, onları sevenleri de sevmektir.	4

¹⁷⁵Dedekargınoğlu, 2011, agm., s. 384.

ÜÇ SÜNNET: Sünnet kelime olarak “Hz. Peygamber’in söz, fiil ve onaylarının ortak adı, şer‘î delillerin ikincisi”¹⁷⁶ anlamına gelmektedir. Üç sünnet ise; “*Buyruk*’ta sıralanan ve Alevilerin-Bektaşilerin uyması gereken üç davranış”¹⁷⁷ anlamına gelmektedir.

Üç sünnet, yolda olanların yerine getirmesi gereken ilkeleri, kuralları kapsamaktadır. Uyulması gereken üç sünnet; “Kelime-i Tevhit’ten dilini ayırmamak, kendine çeki düzen vermek (gönlünü, dilini kötü şeylerden arındırmak), kalbinden düşmanlığı atmak/ alçak gönüllü olmak”tır. Bu üç sünnet şeyh tarafından açıklanmıştır. Ayrıca üç sünneti, yedi farzı, üç yüz altmış menzili tam olmayan mürşide talip emanet edilmeyeceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda mürşit olabilmenin ve talip yetiştirebilmenin şartıdır:

“...üstâz-ı kâmil şöyle buyurur ki **tarikatin üç sünneti** vardır, birisi budur ki kelime-i tevhîdden dilin hâli eylemeye ikinci budur ki tâlib bin ise bir otura ve üçüncü sünneti oldur ki kalbinden adâveti götüreler...” (Erkânâme, s. 16a/82).

“...**üç sünnet**, yedi farz, kırk makâm, üç yüz altmış menzil üzerinde olmayana tâlib getürmek delülüdür şöyle bilesiz...” (Erkânâme, s. 49b/209).

“...ve dahi sûfiligun şartı vardır, sûfiligun şartı budur ki özünü meşâyîha yetüre imdi **sünnet** üzre ve farz üzre olmayan sûfiyi sûfi diyüp inanmayasız sûfi değildir...” (Erkânâme, s. 16b/85).

“...üçüncü **sünnet**den düşen tâlibe bir ser-deste lâzım idesin...” (Erkânâme, s. 17a/86).

Tablo 2.98. Üç Sünnet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Üç sünnet	Alevilerin-Bektaşilerin uyması gereken üç davranıştır.	11

VAHDET/BİRLİK: Arapça isim olan sözcük, tasavvuf alanında kullanılan ve önem arz eden bir terimdir. Vahdet, “birlik, Allah’ın birliği” anlamına gelir. Başka bir ifadeyle “tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle

¹⁷⁶TDVİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 153-154.

¹⁷⁷Korkmaz, 2016, age., s. 695.

meşgul iken dahi herkesin ve her şeyin Allah'ın kudreti ile meydana geldiğini idrak”tir.¹⁷⁸

Vahdet, *kesretin* zıttı olarak Allah’a yakın olma, Allah’a ulaşır bir olmadır. Bu bağlamda hakikat makamı Hak evine; içinde imanın ve hakikatın olduğu eve benzetilip bu makama “birlik makamı” adı verilmiştir. Hak, isimleri ve sıfatlarıyla çoğulken, hakikatte birdir. Hakikat ehli de sıfatları ve isimleri ile çoğulken gerçekte Hak ile bir olmalıdır ki birlik/vahdet makamına erişsin:

“...hakikat Hak evidir, andan yine hak olur bâtil olmaz ve hem îmân evidir, anda küfür olmaz ve dahi **birlik makâmıdır**, anda hiç ikilik olmaz, zîrâ ki hak **birdir** iki değildir ismiyle bin birdir, ammâ müsemâmâ **bir** olur. İmdi ehl-i hakikat dahi ismiyle binbirdir olursa da yine müsemâmâ birlikte gerekdir ki ol makâm hakikat makâmı olup, anda **vahdet** hâsıl ola ve hem **vahdet** hâsılını bitüre...” (Erkânâme, s. 42b-43a/181-182).

“...tlâib oldur ki gecesi **vahdet** ola gündüzü kesret ola...” (Erkânâme, s. 11a/62).

Tablo 2.99. Vahdet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Vahdet/birlik	Kesret sözcüğünün zıttı olarak Allah’a yakın olmak, Allah’a ulaşır bir olmaktır.	7

VELÂYET: Arapça isim olan sözcük tasavvuf alanında kullanılan bir terimdir. Sözcük “ermişlik, veli olma hali” anlamındadır. Tasavvufta peygamberlik makamı aynı zamanda velayet makamıdır. Peygamber velayet makamının gerçek sahibi olan Allah’tan aldığı emirleri ümmetine bildirir. Yani Hak ile halk arasında vasıta. İnsanlar arasında da veli olanlar vardır. Kendisini Allah’a adayan veli, salih biridir ve kalp gözü açıktır. Veliliğin en üst derecesi “kutup”tur.¹⁷⁹

kulun Allah’ı kendisine dost edinmesini, kul ile Allah arasındaki dostluğu, Allah’a yakın olma, veli olma durumu velâyettir. Bu sözcük, Hz. Ali’ye atfedilmektedir. Hz. Ali için, Allah’ı seven ve Allah’ın dostu anlamına gelen *Aliyyen Veliyyullah* yani *Allah’ın velisi* anlamına gelen bir sıfat/lakap kullanılmaktadır. Her türlü sıkıntının, üzüntü ve

¹⁷⁸Pala, 2004, age., s. 482.

¹⁷⁹Kaya, 2014, age., s. 826.

kederin Allah'ın azametiyle, Hz. Muhammet'in rehberliği ve Hz. Ali'nin velayeti/dostluğu ile çözüleceğine değinilmiştir. Bu manada Hz. Ali velayet makamının şahı olarak kabul edilmektedir:

“...ve bi-nübüvvetike yâ Muhammed ve bi-**velâyetike** yâ Ali...” (Erkânnâme, s. 18b/93).

“...erişdi va'desi sâhib-i zamânın ulu divân kuruldu mahşer oldu, **velâyet** bağçesinin bâğbânı yol açıldı âlem münevver oldu...” (Erkânnâme, s. 50a/210).

“...işbu mü'min karındaş ayağınız turâbına yüz sürüyü gelüp bu makama durmak murâdları vardur ve hem siz ihtiyârların önünde meşâyihün silsilesine bağlanup ve evliyâ katarına çekilüp evliyâ erkânına girüp sâhib-i tarîk olup Şâh-ı Merdân kapusunda beli bağlı kul olup ol şâh-ı **velâyet** emîr'ul-mü'minîn Ali (r.a. ve k.v.) âşıklarından ve onlara hizmet-kâr olmak ister ve bu âşığın hakkında ne buyurursuz...” (Erkânnâme, s. 22a-22b/98-101).

Velâyet, peygamberlik makamıyla bir görülmüştür. Nefsin son mertebesi olan mutmainne makamına erişen kimseye velayet ve peygamberklik makamı bir olmaktadır. Kalben Allah'a yakın olan kişiler peygamberlerdir, velayet makamına erişen bir kimse nübüvvet makamına erişmiştir. Bu bağlamda velayet makamına erişen kişi peygamberlik makamına erişmiş gibi Allah'a yakın olmuştur:

“...bu sebebdendir ki her sulûk ki bu makâma erişe, ana **velâyet** ve nübüvvet bir olur. Zîrâ ki **velâyet-i bâtına** nübüvvetdir ve nübüvvet-i zâhire **velâyetdir**...” (Erkânnâme, s. 28b/125).

Tablo 2.100. Velâyet, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Velâyet	Kulun Allah'ı kendisine dost edinmesi, Allah'a yakın olma, veli olma durumudur.	10

YEDİ FARZ: Arapçadan Türkçeye geçen sözcük din ve tassavuf alanında kullanılan bir terimdir. Farz sözcüğü, fiil olarak “sert bir şeyi kertmek, kesip parçalara ayırmak; bir şeyi belirlemek, kesinleştirmek”, isim olarak da “belirlenmiş, kesinleştirilmiş şey, pay, nasip” gibi anlamlara gelir. “Fıkıh usulünde farz, dinin mükelleften yapılmasını kesin ve

bağlayıcı şekilde istediği fiili ifade eder.”¹⁸⁰Alevilik'te farz, “mürşide teslim olmadan başlayıp taç giymeye kadar bir talibin yola sağlam bir şekilde girip yerine getirmesi zorunlu olan temel erkânı ifade etmektedir.”¹⁸¹ Yedi Farz dışında “sırrını ağyara açmamak” da yolda önemli bir kuraldır. *Buyruk*'un bazı nüshalarında “sır saklamak” yedi farzdan biri¹⁸² olarak kabul edilmiştir.

Erkânâme I'de yedi farz sırasıyla şu şekilde verilmiştir: Birincisi imanı korumak; zahit dinini şeytandan korumak için nasıl gayret ederse âşık da imanını öyle korumalıdır. İkincisi dostunu kudret makamına iletmek, üçüncüsü Hak yoluna bin niyaz etmek, mürüvvet sahibi olmak, dördüncüsü musahip ve mürebbi hakkına saygılı olmak, beşincisi musahip hakkını Cem Meclisi'ne götürmek, altıncısı halifeden tövbe almak, yedincisi halifeden taç giymiş olmaktır. Ayrıca sufi olmanın ilk şartı ise kişinin özünü şeyhine teslim etmesidir. Yola giren talip özünü şeyhine teslim eder ve yolda verilen bütün emirleri kesinlikle yerine getireceğini beyan eder:

“...ve dahi **yedi farzı** vardur biri budur ki zâhid dînin nice sakınur ise şeytandan âşık dahi îmânın öyle sakına...” (Erkânâme, s. 16a-16b/82-85).

“...ikinci **farz** budur ki dostunu kudret makâmına iletmîş ola üçüncü **farz** budur ki Hak yoluna bin niyâz itmîş ola bu kadar mürüvvet kendude buluna dördüncü **farz** budur ki musâhib ve mürebbî hakkına mutî' ola beşinci **farz** budur ki musâhib hakkını cem'iyete yitüre altıncı **farz** budur ki halifeden tevbe itmekdür. Yedinci **farz** oldur ki halifeden tâc urunmakdur ve dahi sûfiligun şartı vardur, sûfiligun şartı budur ki özünü meşâyıha yetüre imdi sünnet üzre ve **farz** üzre olmayan sûfîyi sûfî diyüp inanmayasız sûfî değıldür...” (Erkânâme, s. 16b/85).

Yedi farz, talibin yolda uymak zorunda olduğu kuralları ifade eder. Bu kuralları yerine getirmek her talibin boynunun borcudur. Yedi farzı yerine getirmeyen kişilere çeşitli cezalar verilmektedir. Yerine getirilmeyen her farz için farklı bir ceza ve uygulama yöntemi kullanılmaktadır:

“...**ikinci farzdan** düşen tâlibe yedi serdeste lâzım idesin ve on akçe üstâza nezir viresin...” (Erkânâme, s. 17a/86).

¹⁸⁰Dönmez, İbrahim Kâfi, “Farz” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul 1995, s. 184.

¹⁸¹Üzüm, İlyas, “Buyruk'ta ‘Üç Sünnet-Yedi Farz’ Kavramı ve Alevi Yazarların Tutumu”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2001, S. 5, ss. 157- 174.

¹⁸²Üzüm, 2001, agm., s. 161.

“...amma iş bu **farzlardan** kalan sonra düşen tâlibi evliyâyâ iletmek gerek ve meşâyihâ iletmek şartdur...” (Erkânnâme, s. 17b/89).

Tablo 2.101. Yedi Farz, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Farz/Yedi farz	Mürşide teslim olmaktan başlayıp taç giymeye kadar bir talibin yola sağlam bir şekilde girip yerine getirmesi zorunlu olan temel erkânlardır.	19

YOL: Türkçe bir sözcük olarak çeşitli alanlarda kullanılan bir terimdir. Yol sözcüğü, “bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çâre; usûl, tarz, sistem; bir şeye ulaşmak için tâkip edilen seyir, tarîkat (Bu mânâ bilhassa yola girmek, yola sokmak, yoldan çıkmak vb. deyimlerde ortaya çıkar)” gibi manalara gelmektedir.¹⁸³ Yol sözcüğü eserde genellikle tarikat anlamında isim tamlaması ve isim olarak kullanılmıştır.

Yol/tarikat, kişiyi dış dünyadan ayırıp Allah’a yaklaştıran, ulaştıran bir araç, kurum olarak açıklanmıştır. Ayrıca eserde yol ehli, yol oğlu, yol kardeşi gibi ifadelere yer verilmiştir:

Yol Ehli: Tarikata, yola girmiş, Ali yolunu, pir yolunu tutan can.¹⁸⁴ Yol ehli ifadesi ile yolda olan mürit, rehber, mürebbi, mürşit kastedilmiştir:

“...güzel pâdişâhım bir kimse **yol ehli** olsa bir kimse ile musâhib olsa ol musâhib olduğu kimse yola gelmese andan geçüp bir **yol ehli** kimse ile musâhib olmak yolda var mıdır...” (Erkânnâme, s. 13b-14a/73-74).

Yol Kardeşi: “Musahiplik” anlamına gelmektedir. “Birbirini çok seven ve sayan birbirine itimat eden iki can musahip tutulur. Bu iki arkadaş evlendikten sonrada birbirine arkadaş kardeş olur, hanımlarıda bacı kardeş olur.” Cemde pirin huzuruna ikrar vererek kardeş olurlar. Alevilikte musahiplik, kardeşlikten önce gelir. Çünkü kardeş çocukları birbirleriyle evlenirken musahip çocukları birbirleriyle evlenemezler. Musahiplik Hz.Muhammed ve Hz.Ali'den bu yana devam etmektedir.¹⁸⁵

Yol kardeşi, musahip anlamında kullanılmıştır. Musahip, her konuda musahibine yani kardeşine yardım eden kimsedir. Yola girebilmek için önce o yola talep olmak,

¹⁸³Kubbealtı Lugati, <http://lugatim.com/s/yol>, (25.04.2019).

¹⁸⁴Korkmaz, 2016, age., s. 715.

¹⁸⁵Elibol, age., s. 255-256.

yolda olmayı istemek gerekir, daha sonra o yolda olan o yolun ehli olan kişilerden terbiye adap öğrenilir sonrasında ise bir yol kardeşi edinilir. Böylelikle yola girilmiş olunur:

“...andan ata ve tâlib sağ ellerin ilerü sunup başparmaklarını birbirine beraber dutup el dutuşalar akd-i tarîk vechi birle andan bu kelâmları yol atası veyâhûd bir sâhib-i tarîk **yol karadaşı** ol mübtediye tevbe telkîn eyleye ...” (Erkânnâme, s. 22b/101).

Yol Oğlu: Tarikata, yola girmiş, kendini bu inanca vermiş can. Bektaşiliğın Babagan kolundan derviş. Tarikat kapısı.¹⁸⁶ Sözcük, talibi ve yolda olan canları kapsamaktadır:

“...yedinci teberrâ, sekizinci tevellâ, dokuzuncu kimin oğlusun deseler, eyit **yol oğluyum**, onuncu yol kimindir deseler, eyit Muhammed Ali'nindir ...” (Erkânnâme, s. 32b/141).

Yol, tarikat manasında kullanılmış yoldan kasıt Hz.Ali ve Ehlibeyt'in Allah'a ulaşmak için kendilerine araç olarak seçtikleri her türlü ameldir. Bu anlamda yol, Hak-Muhammed-Ali yoludur. Eserde Hak-Muhammed-Ali'nin yolundan bahsedilmiş ve bu yolun esasları ise dört kapı kırk makama bağlanmıştır:

“...imdi evvel yirmi sekiz suâl nedir deseler? Cevâb budur ki evvel tevhid, ikinci adl, üçüncü nübüvvet, dördüncü imâmet, beşinci emr-i ma'ruf, altıncı nehy-i münker, yedinci teberrâ, sekizinci tevellâ, dokuzuncu kimin oğlusun deseler, eyit yol oğluyum, onuncu **yol** kimindir deseler, eyit Muhammed Ali'nindir, on birinci deseler Muhammed Ali'nin **yolu** kangıdır cevâb vir ki evvel şerîat, ikinci tarîkat, üçüncü ma'rifet, dördüncü ilm-i hakîkat...(Erkânnâme, s. 32b/141).

“...musâhib oldur ki **yolda ola** ve **meşâyih kavlinde** olmayan musâhib değildir eğer halîfe ve eğer mürebbî **yolda olmaya yola giden** ile yola gide ve bazıları **yol diken** koyub gidenler mürteddür...” (Erkânnâme, s. 15a-15b/78-81).

“...ve dahi **yoldalığı** ve **yolda değıliğüği** neden ma'lûm ola didi, mürşidler ve mürebbîler ve ayn-ı cem erenleri biliürler...” (Erkânnâme, s. 15b/81).

Yol; usul, yöntem, adet, adap anlamında kullanılmıştır. Tarikata girmek için ilk başta usul adap bilen bir kardeş tarikata girmek isteyen kişiye tarikat adabını, usulünü

¹⁸⁶Korkmaz, 2016, age., s. 715.

öğretir, adabı öğrettikten sonra o talibi şeyhin huzuruna çıkarır. Mürşidin görevlerinden biri Allah'a ulaşmanın yollarını yani ona giden usul ve yöntemleri talibe bildirmesidir:

“...imdi evvel ibtidâ tarîk-ı evliyâ bud ur ki ehl-i tarîk cem olup oturalar andan evvel ibtidâ bir yol, erkân bilur kardaş elin alup içeri getüre...” (Erkânnâme, s. 22a/98).

“...ve bi velâyetike ya Ali diye cemî' edeb-erkân üzre terbiyyet ide emr-i ma'rûf ve nehy-i münker üzre inne hâzâ tarîkun mustakîm yolunu tâlibe göstere ve hem Allâh Teâlâ hazretine doğru giden yolların haber vire...” (Erkânnâme, s. 25a/110).

“...İmâm Zeynelâbidîn ma'sum-ı pâk İmâm Bâkırız nida-yı hub sırr-ı Hak İmâm Ca'fer kulunun soyu dini pâk bu kadar şefiye Takî Nakî yol erkân kodu bize...” (Erkânnâme, s. 58a/242).

Tablo 2.102. Yol, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

Terim	Bağlamsal Anlam/Anlamlar	Kullanım Sıklığı
Yol	Kişiyi dış dünyadan ayırıp Allah'a yaklaştıran, ulaştıran seyir, tarik, tarikattır.	55
	Usul, yöntem, adet, adap anlamındadır.	3

ZÂHİD: Arapça sıfat olan sözcük tasavvufta kullanılan bir terimdir. Zahit, “kaba sofu”dur. Zahit, “Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi”dir. Zahitler, dini konularda sadece dış fiillerle ilgilenip derindeki manaya inememektedirler. Dar bir görüşe sahip olup iman etme noktasında kalıp, hakikat mertebesine ulaşamamışlardır.¹⁸⁷

Zâhid, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getiren, şüpheli şeylerden kaçınıp dinini koruyan kimsedir. Şeriâtı yaşayıp şeriat makamından tarikat makamına ulaşamamış kişidir. Bu bağlamda zahit aşığın zıddı olarak kakikatleri göremeyen, olayların derinine inemeyen, hakikattaki güzellikleri göremeyen kimsedir:

“...ve dahi yedi farzı vardur biri budur ki **zâhid** dînin nice sakınur ise şeytandan âşık dahi îmânın öyle sakına...” (Erkânnâme, s. 16a-16b/82-85).

¹⁸⁷Pala, 2004, age., s. 501.

“... âşık isen gel beru bu cân u cinân bendedir ey **zâhid** sen kandesin uş u nûr-i îmân bendedir, bendedir yeriyle göğün hikmeti ve kudreti ab u âteş hâk u yil cümle erkân bendedir...” (Erkânâme, s. 54b/229).

Tablo 2.103. Zâhid, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Zâhid	Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getiren, şüpheli şeylerden kaçınan, şeriat mertebesinde olan kimsedir.	2

ZÜLFİKÂR: “Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali’ye hediye edilen ve onunla birlikte efsaneleşen kılıcın adıdır.” Bu kılıç, “hâkimiyet, iktidar ve güç sembolü” olarak görülmüştür. Bedir harbinde ele geçirilen ganimetler arasında bulunduğu söylenmektedir. Hz. Muhammed kılıcın yivli yapısından dolayı ona “Zülfikar” adını vermiştir.¹⁸⁸ Aleviler için önem arz eden bu kılıcın neyi temsil ettiği ile ilgili Erdal Yıldırım şu açıklamaları yapmıştır:

Onlara göre bu kılıç, Aleviliği ve Alevi kimliğini sembolize etmekte olup, kılıcın kabzası adaleti, iki çatal ucundan birisi “ilmi” diğeri de “imani” temsil etmektedir. Katılımcılar, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’inin uğradığı haksızlığı, kendilerinin uğradığı haksızlıkla bir tutmaktadır. Bu haksızlık karşısında gösterilen direnişte Hz. Ali dolayısıyla da Zülfikar kılıcı meşruiyet kaynağı olarak görülür. Zülfikar, bu haksızlık karşısında mazlumun yanında yer alan adalet gücünü temsil eder. Kolye olarak boyunlara asılan, küpe olarak kulaklara takılan, yüzüklerin üstüne işlenip parmaklara takılan ve eşyaların üstüne işlenen Zülfikar adeta “Alevi olmanın” sembolü olmuş durumdadır. Alevilere göre Zülfikar kılıcı Hz. Ali ile özdeşleştiğinden adaletin, haklılığın ve hakkaniyetin simgesidir. Bu anlamda kolye, küpe ve dövme biçimindeki temsili Zülfikar kılıçları hakkaniyetin, doğruluğun, dürüstlüğün ve adaletin temsilcisidir. Başka bir söyleyişle Zülfikar, adalet ve hakkaniyet isteyen insanların sözcüsüdür. Günümüzde bu kılıç, adalet isteyenlerin bir sembolü olarak bu işlevini hala yerine getirmeye devam etmektedir. Alevi topluluğu Zülfikar’ı bu bağlamda değerlendirerek, onu haksızlıklara uğramış ve herkes için adaletin insani bir hak olduğunu benimseyen bir toplumun sembolü olarak kabul ederler.¹⁸⁹

Zülfikâr, Alevilikte savaş aracı ve bir kılıç olmasından öte adaleti, hakkı, doğruluğu, gücü ve haklılığı temsil eden bir araç olmuştur. Gerek takı gerek sembol olarak halk arasında sevilerek adaleti temsil amacıyla kullanılmaktadır. Zülfikar, sadece

¹⁸⁸Güneş, Hüseyin, “Zülfikar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2018, S. 86, s. 9-17.

¹⁸⁹Yıldırım, Erdal, “Alevi Topluluğunda Bireylerin Üzerlerinde Taşıdıkları Dini Sembollerin Anlamsal Boyutları (Tunceli Örneği)”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi/The Journal of Alevi Studies*, 2018, S. 16, ss. 59-60.

Alevi toplumunda değil toplumun diğer kesimleri tarafından da sembol veya takı olarak kullanılmaktadır.

Zülfikâr, Hz. Ali'nin efsanevi kılıcıdır. Eserde bu kılıcın Hz. Ali'nin gücünün ve adaletinin sembolü olduğuna değinilmiştir. Hata yapan kişilerin, ahdinden dönen müridlerin bu kılıçla cezalandırılmak istediklerini beyan eden ant-yemin gibi bir söylenim vardır. Zülfikâr, sözünden dönenler için bir cezalandırma aracıdır:

“...**Zülfikâr**-ı tâc-ı devlet üç nişânı bendedir açaram dîn-i Muhammed mezheb-i Ca'fer yakîn lâ fetâ illâ Ali sırr-ı pinhân bendedir...” (Erkânnâme, s. 55a/230).

“...bu hazır cem'iyetin tanıklığına eğer ahdümden dönersem **Hazret-i Ali'nin Zülfikâr'ına uğrayayım** diye andan sonra bu ayeti okuya (Fetih-10)...” (Erkânnâme, s. 23a-23b/102-105).

“...delüp ki ve hâricinin bağırını şu sözlerin **Zülfikârın** gibi deldi ey Hatayî dil-şikeste hakdan istersin necât cur'a-i tevhîd meyinden ya Ali senden meded...” (Erkânnâme, s. 52a/218).

Lâ Fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfikâr: Hz. Muhammed'in bir hadisi olduğu söylenir. “Ali'den başka yiğit yoktur, Zülfikâr'dan başka üstün kılıç yoktur.” anlamına gelmektedir. Bir rivayete göre, Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber, savaşın gidişatını İslam ordusu lehine çevirdiği için Hz. Ali'ye bu sözü söylemiştir.¹⁹⁰

Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfikâr terimi, hadis olarak kabul edilmektedir. Hadis; Ali'den Başka yiğit, Zülfikâr'dan başka keskin kılıç yoktur anlamında kullanılmıştır. Bu hadiste, Zülfikâr kılıcının üstünlüğüne, Hz. Ali'nin savaşlarda düşmana korkusuzca saldırması yönünden cesaretine, yiğitliğine değinilmiştir. Bazı nefeslerde ve şiirlerde bu hadise sıkça yer verilmiştir:

“...âftâb-ı âleme tevhîd geldi âşikâr kalmadı dünyâ yüzünde jeng-i gubâr bu duâyı zâhir etti Şâh düldüle süvâr **lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr**...” (Erkânnâme, s. 53b/225).

¹⁹⁰İvgin, Hayrettin, “Alevi ve Bektaşî Halk Şiirinde Zülfikarnameler”, *Kültür Evreni Dergisi*, 2015, S. 24, ss. 72-97.

Tablo 2.104. Zülfikâr, Anlamı ve Kullanım Sıklığı

<i>Terim</i>	<i>Bağlamsal Anlam/Anlamlar</i>	<i>Kullanım Sıklığı</i>
Zülfikâr	Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen ve onunla birlikte efsaneleşen kılıçtır.	3
Lâ Fetâ illâ Alfî, lâ seyfe illâ Zülfikâr	Ali'den başka yiğit yoktur, Zülfikâr'dan başka üstün kılıç yoktur.	8

3. FONETİK (SES BİLGİSEL) İNCELEME

Her dilin kendine ait ses özellikleri vardır. Ses, bir dildeki kelimeleri, cümleleri meydana getiren en küçük ve en basit dil unsurlarıdır. “a, b, f, i, ...” gibi tek başlarına anlamları olmayan bu dil unsurları bir araya gelerek kök, gövde, ek ve cümleleri oluşturmaktadır.¹⁹¹ Seslerin belirli bir şekilde yazıya geçirilmesi için bazı işaretlere ihtiyaç vardır. Sesleri ve bir dilin söz varlığını yazıya geçirmek için kullanılan sembollere “harf” denilmektedir. Yani harfler, seslerin yazı dilindeki karşılığıdır. Bir dildeki sesleri gösteren harflerin hepsinin sıralı bir şekilde bir arada bulunmasına alfabe denilir.¹⁹² Türkçenin alfabesinde ünlü ve ünsüz olmak üzere toplam 29 harf bulunmaktadır.

3.1. Ünlüler/Vokaller

Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi metinleri ünlü harfler bakımından zengindir. Bu ünlüler, genel olarak bugün Türkiye Türkçesinde de kullanılan: “a, e, ı, i, o, ö, u, ü”dür. Bu ünlü harflerin yanında Türkçede ağızlarda bulunan e-i arası söylenen “kapalı e” sesi de mevcuttur, é şeklinde gösterilir. Ancak kapalı é-i’nin metinlerde ve transkripsiyonlardaki yazılışı i’yledir.¹⁹³

Bugün Türkçede e ünlüsüyle yazılan *etmek* yardımcı fiili Eski Anadolu Türkçesinde (*é*)*itmek* şeklindedir. *Erkânnâme I*’de elif ve ye harfleriyle (ا) yani é ünlüsüyle yazılmıştır ve transkripsiyonda i ünlüsüyle gösterilmiştir. Erk: sır (*é*)*idün*, ikrâr (*é*)*idüp*, amel (*é*)*idesiz*.

Ünlüler, oluşum noktalarına göre kalın, ince; açıklık ve kapalılık derecelerine göre geniş, dar; oluşumları sırasında dudakların aldığı şekle göre düz, yuvarlak olarak sınıflandırılmışlardır.¹⁹⁴

3.1.1. Uzun Ünlüler

Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcüklerde uzun ünlüler bulunmaktadır. Bunlar: “â, î, û”dur.¹⁹⁵ *Erkânnâme I*’de uzun ünlülü sözcükler oldukça

¹⁹¹Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım-Yayın, İstanbul 2007, s. 29.

¹⁹²Ergin, 2007, s. 38-39.

¹⁹³Özkan, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi (2. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 99.

¹⁹⁴Ergin, 2007, age., s. 40-41.

fazladır. Arapça, Farsça kelimelerin bulunması ve eserin Osmanlı Türkçesiyle yazılması bu durumun başlıca nedenidir: Âlem, sûfî, âhîret, sulûk gibi sözcükler bunlara örnek olarak verilebilir.

Türkçedeki ve eserdeki ünlülerin tablosu aşağıdaki gibidir:

	Düz-Geniş	Düz-Dar	Yuvarlak-Geniş	Yuvarlak-Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü
Uzun Ünlüler: â, î, û	Kapalı e Ünlüsü: é (i)			

3.2. Ünsüzler/Konsonant

Türkçede 21 ünsüz harf vardır. Bunlar: “b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z”dir. Ünsüzler oluşum noktalarına göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadırlar. Eserde bu ünsüzlere ek olarak nazal n (ñ), k (kaf), ‘ (ayn) ünsüzleri de bulunmaktadır.

3.2.1. Tonlu-Ötümlü, Tonsuz-Ötümsüz Ünlüler

Ses tellerini titreten b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y gibi sesler tonludur. Ses tellerini titretmeyen ç, f, h, k, p, s, ş, t gibi sesler ise tonsuzdur yani sert sessiz harflerdir.¹⁹⁶ Eserde gerek eklemeye gerek yalın halde **p, t, ç** gibi ünsüzlerine kelime sonunda rastlanmamıştır: tâc, musâhib, mürşid vb.

3.3. Ses Değişmeleri

3.3.1. b > p değişimi

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen b ünsüzü ve p ünsüzü çoğu zaman b ünsüzü ile gösterilmiştir. Zarf-fiil eki –Up hemen genellikle b ile yazılmıştır.¹⁹⁷ Türkiye Türkçesinde **b** ünsüzü kelime veya hece sonunda bulunmaz. Alıntı kelimeler de dâhil olmak üzere kelime sonundaki **b** ünsüzü **p** ünsüzüne dönüşmüştür.¹⁹⁸

¹⁹⁵Ergin, 2007, age., s. 43.

¹⁹⁶Ercilasun, Ahmet Bican (Editör), Türk Lehçeleri Grameri (2. Basım), Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 35.

¹⁹⁷Köktekin, Kâzım, Eski Anadolu Türkçesi (2. Baskı), Fenomen Yayınları, Erzurum 2011, s. 64.

¹⁹⁸Ediskun, Haydar, Türk Dilbilgisi (7. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 75.

Eserde bu ses değişimi son seste görülmemektedir. Bunun nedeni Arapça kelimelerin aslının **b** ünsüzüyle yazılmış olmasıdır. Zarf-fiil eki –Up eserde b ünsüzüyle yazılmış transkripsiyonda p ile gösterilmiştir (ikrâr idüp).

Erk: âdâ**b**/edeb < TT: adap/edep

Erk: musâhib < TT: musahip

Erk: tâlib < TT: talip

Erk: kal**b** < TT: kalp

3.3.2. c > ç değişimi

Türkçede **c** ünsüzü genellikle iki ünlü arasında **ç** ünsüzünün ötümlü karşılığı olarak görülmektedir. Türkçede ilk ve son hecede istisnaları hariç **c** ünsüzü bulunmamaktadır. Batı Türkçesinde **ç** ünsüzü Arap alfabesinde **c** ünsüzüyle gösterilmiştir.¹⁹⁹

Osmanlı Türkçesiyle yazılan eserde alıntı kelimelerde **ç** sesi yerine **c** sesinin kullanıldığını gözlemek mümkündür. Fakat **c > ç** ses değişimine eserde rastlanmamaktadır.

Erk: tac > tacın, cennet, cehennem, cân, cemâl, cem < TT: taç > tacın

3.3.3. d > t değişimi

EAT’de olan **t > d** değişimi genellikle kelime başında mevcuttur.²⁰⁰ Arapça, Farsça sözcüklerin sonunda bulunan **d** ünsüzü günümüz Türkçesinde **t** olmuştur.²⁰¹ Arapça Farsça sözcük bakımından zengin olan eserde sözcüklerin sonundaki **d** sesi korunmuştur. Tonsuzlaşma durumunda da **d** ünsüzünde değişim olmamaktadır. **d < t** veya **d>t** ses değişimi söz konusu değildir.

Erk: ahd < TT: ahit

Erk: akd < TT: akit

Erk: zâhid < TT: zahit

Erk: mürşid < TT: mürşit

Erk: dergâhdan < TT: dergâhtan

¹⁹⁹Karaaęaç, Günay, Türkçenin Ses Bilgisi (1. Baskı), Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 158-159.

²⁰⁰Köktekin, 2011, age., s. 72.

²⁰¹Gülensoy, Tuncer, Türkçe El Kitabı (7. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 470.

Erk: tarîkatde < TT: tarikatta

Erk: âhiretde < TT: ahirette

3.3.4. k > g-ğ değişimi

Eski Türkçede kelime başında bu ses değişiklikleri görölmektedir. EAT'de k sesinin iki ünlü arasında ğ olduğu örnekler vardır.²⁰² Türkçede kelime sonunda bulunan k ünsüzü ünlüyle başlayan bir ek aldığında **g-ğ** ünsüzüne dönüşmektedir. Eserde kelime sonunda bulunan **k** ünsüzü korunmuştur. Böyle bir değişim eserde görölmemekte olup transkripsiyonda yazıya yansıtılmış örnekler mevcuttur.

Erk: âşıkam, âşıkız > TT: âřıĝız, âřıĝım

Erk: münâfıka, münafiĝa > TT: münafiĝa

3.3.5. n > ŋ değişimi

Türkçede **n** ünsüzü ilk hecede bulunmamaktadır (ne soru zamiri ve bu zamirle türetilmiş birleşik sözcükler hariç). **n** ünsüzü iki ünlü arasında ve son seste korunmuştur. Nazal n (**ŋ**) ünsüzü Türkçede kelime başında bulunmayıp iç ve son seste görölmektedir.²⁰³

Eserde **n** ünsüzü alıntı sözcüklerde ön, iç ve son seste bulunmaktadır. Ayrıca iki ünlü arasında, durum eklerinden önce yardımcı ses olarak karşımıza çıkmaktadır. **ŋ** ünsüzü EAT'de olduğu gibi eserde genellikle iç ses, iyelik ekleri ve ilgi eklerinde görölmektedir:

Erk: niyâz > TT: niyaz

Erk: nefis > TT: nefis

Erk: cân > TT: can

Erk: Alîniŋ > TT: Ali'nin

Erk: göŋül > TT: gönül

Erk: Taŋrı > TT: Tanrı

²⁰²Timurtař, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi- XV. Yüzyıl Gramer- Metin- Sözlük (3. Baskı), Akçaĝ Yayınları, Ankara 2005, s. 68.

²⁰³Karaaĝaç, 2010, age., s. 196-197.

Erk: mürşidi**ğ**iz > TT: mürşidiniz

Erk: mürşidi**ğ** > TT: mürşidin

Erk: on iki imâmı**ğ** etin > TT: on iki imamın etini

Erk: mürşidini > TT: mürşidini

Erk: sulûkuna > TT: sülüküne

3.4. Ses Olayları

3.4.1. Ünsüz Benzeşmesi

3.4.1.1. Ötümlüleşme/ Tonlulaşma

Türkçede “ç, k, p, t” ünsüzleriyle biten bazı sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında “c, g-ğ, b, d” ünsüzlerine dönüşürler. Bu ses olayına ötümlüleşme veya tonlulaşma-sedalılaşma denilmektedir. EAT’de sedalılaşma örnekleri mevcuttur (görmek- görmege, uçmak- uçmağa).²⁰⁴ Türkçede bazı tek heceli, iki heceli ve yabancı kökenli sözcüklerde bu ses olayına rastlanmaz.²⁰⁵ et-i, sepet-i, ip-i, saç-ı, sâlik-i, ahiret-e, aşk-ın, sülük-ü vb.

Eserde ötümlüleşme ses olayı görülmemektedir. Sözcüklerin son seslerinde **b, c, d** ünsüzleri bulunmaktadır. Bu sebeple ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ses değişimi olmamaktadır. Fakat **k** ünsüzüyle biten sözcüklerde de ses değişimi olmamıştır:

Erk: âdâ**b**/edeb-i> âdâ**b**ı/edebi → TT: adap/edep-i> adabı/edebi

Erk: ahd-i> ahdine → TT: ahit-i> ahdi

Erk: ak**d**-i> ak**d**i → TT: akit-i> akdi

Erk: âşık-ı**z**> âşık**ı**z, âşık**ı**am → TT: âşık-ı**z**> âşık**ı**z

Erk: musâhib-i> musâhibi → TT: musahip-i> musahibi

Erk: mürşid-in> mürşidin → TT: mürşit-in> mürşidin

Erk: tâc-in> tâcın → TT: taç-in> tacın

Erk: tâlib-in> tâlibin → TT: talip-in> talibin

²⁰⁴Özkan, 2000, age., s. 109.

²⁰⁵Gülensoy, 2015, age., s. 474.

Erk: zâhid-i> zâhidi → TT: zahit-i> zahidi

Erk: kalb-in> kalbin → TT: kalp-in> kalbin

3.4.1.2. Ötümsüzleşme/Tonsuzlaşma

Türkçede ç, f, h, k, p, s, ş, t sesleriyle biten kelimelere c, d, g ünsüzleriyle başlayan bir ek getirildiğinde eklenen ekin tonsuzlaşması olayıdır.²⁰⁶ Eski Türkçede bazı ekler daima tonludur. Bunlar; -dA ve -dAn durum ekleri, -dur/-dür bildirme eki, -dI geçmiş zaman eki, -dUk isim fiil ekidir.²⁰⁷ Bu eklerin EAT’de olduğu gibi tonlu olması eserde tonsuzlaşma ses olayının görülmemesine neden olmuştur.

Erk: sünnetden < TT: sünnetten

Erk: âhiretde < TT: ahirette

Erk: velâyetdir < TT: velayettir

Erk: nübüvvetdir < TT: nübüvvettir

Erk: dergâhdan < TT: dergâhtan

Erk: hakîkatde < TT: hakikatte

Erk: tarîkatde < TT: tarikatta

Erk: ma’rifetde < TT: marifette

Erk: hakdan < TT: haktan

3.4.2. Ses Düşmeleri

Sözcüklerde meydana gelen orta ve son hecedeki seslerin düşmesi durumudur. Ünlü ve ünsüz sesler, sözcükten ekleşme veya değişim sırasında düşmektedirler.²⁰⁸

3.4.2.1. Ünlü Düşmesi

Türkçede en yaygın ses düşmesidir. Ünlü düşmesi veya orta hece düşmesi adıyla bilinmektedir. Bu düşme genellikle sözcüğün ek almasıyla orta hecedeki ünlünün

²⁰⁶Ediskun, 1999, age., s. 81.

²⁰⁷Özkan, 2000, age., s. 109.

²⁰⁸Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 58.

düşmesiyle oluşmaktadır. Ayrıca yabancı dillerden alınan sözcüklerin hecelere bölünmesiyle türemiş olan sesli harfler eklemesmede düşmektedirler.²⁰⁹

Ünlü düşmesi olayı eserde Türkçe kelimelerde görülüp tek heceli alıntı kelimelerde ise görülmemektedir. Bazı alıntı kelimelerde (ahrete, ayn-ı cem gibi) bu ses olayına rastlanmıştır:

Erk: ahrete (ünlü düşmesi sadece bu örnekte mevcuttur), âhirete < TT: ahiret Erk: ahdine (tek heceli Arapça olan sözcüğün aslında son hecede i ünlüsü yoktur) → TT: ahit> ahdini

Erk: akd-i tarik (tek heceli Arapça olan sözcüğün aslında son hecede i ünlüsü yoktur) → TT: akit> akdini

Erk: ayn-ı cem < TT: ayin (Türkçede bu sözcükte ünlü düşmesi yoktur).

Erk: yol ehli, guslü, nefsim (tek heceli Arapça olan sözcüklerin aslında son hecede ünlü yoktur) → TT: ehil> ehli, gusul> guslü, nefis> nefisini

Erk: gönül > gönline → TT: gönül > gönlü

Erk: oğul > yol oğlu → TT: oğul> oğlum

Erk: suyla → TT: su ile> suyla

3.4.3. Yuvarlaklaşma

Eski Türkçe döneminde sözcüğün son sesindeki ğ-g'ler düşerken kendisinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır (kapıg> kapu). Ayrıca b, m, p, v ünsüzlerinin etkisiyle de bazı sözcüklerde yuvarlaklaşma olmaktadır.²¹⁰ Düz bir ünlünün (a, e, ı, i) yuvarlak ünlüye (o, u, ö, ü) dönüşmesidir. Yuvarlaklaşma, küçük ünlü uyumunu bozan bir ses olayıdır.²¹¹

Erkânâme'de yuvarlaklaşma olayı kapu, tâlibun örneklerinde g düşmesi ve b ünsüzünün tesiriyle olurken diğer örneklerde yuvarlaklaşmanın belli bir nedeni yoktur:

Erk: ahdümden < TT: ahdimden

Erk: kendüyi bilmek < TT: kendini bilmek

²⁰⁹Banguoğlu, 2015, age., s. 63, 64.

²¹⁰Timurtaş, 2005, age., s. 43-44.

²¹¹Özkan, Mustafa, Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, s. 203.

Erk: dört kapusı < TT: dört kapı

Erk: î mân getürmek < TT: iman getirmek

Erk: tâlibun < TT: talibin

Erk: özünü dâra asup < TT: özünü dara asıp

3.4.4. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesinde bazı kelime ve eklerde düzleşme olayı görülmektedir. Bu dönemde ses olayı daha çok eklerde görülmektedir.²¹² Çeşitli fonetik nedenlerle o, ö, u, ü yuvarlak ünlülerinin a, e, ı, i ünlülerine dönüşmesidir. Türkçe kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun etkisiyle düzleşme olayı meydana gelmektedir.²¹³

Yuvarlaklaşma ses olayının tersi olan düzleşme olayı Erkânâme'de EAT'de olduğu gibi eklerde özellikle yükleme **-(y)I** durum eki, 3. tekil şahıs **(-I, -sI)** ekinde görülmektedir. Erk: bekâ mülkine, cân göziyle, özini, kendü > kendi, kapu > kapı.

3.4.5. İkiz Ünsüzler

Türkçe kelime köklerinde ikiz ünsüz görülmeyip alıntı kelimelerde ikiz ünsüzler bulunmaktadır.²¹⁴ Eserde geçen Apaçça asıllı kelimelerde ikiz ünsüzler vardır:

Erk: Allâh, cennet, cehennem, Muhammed, tevellâ, teberrâ, tecellâ, mürebbî, nübüvvet, sünnet.

Türkçede son sesleri tekleşmiş olan his, zan, hak, sır gibi Arapça sözcüklerde ekleme veya birleşme sırasında meydana gelen ikizleşme olayı kelimelerin asıllarında var olan seslerin ortaya çıkmasıdır.²¹⁵ Bu durum eserde de görülmektedir tek ünsüzle yazılan sır sözcüğü ek aldığı anda ikizleşmektedir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

Erk: sır+ı > sırrını açmak → TT: sır+ı > sırrını açmak

Erk: Hak, Hakk'ı gömek, hakkını → TT: Hak, Hakk'ı görmek, hakkını

Erk: Rabbini → TT: Rab > Rabbini

²¹²Köktekin, 2011, age., s. 79.

²¹³Özkan, 2001, age., s. 202.

²¹⁴Özkan, 2001, age., s. 108-109.

²¹⁵Karaağaç, 2010, age., s. 81.

3.5. Türkçedeki Seslerin Genel Özellikleri

Kalınlık- incelik uyumu: Türkçe sözcüklerin en önemli özelliklerinden biridir. EAT’de bu uyum en geniş şekliyle uygulanmış, Türkiye Türkçesinde uyumsuzluk gösteren *-ki* ekinin ve *i-* fiilinin dahi uyuma girdiği görülmüştür.²¹⁶

Bir sözcük kalın bir ünlüyle başlıyorsa ondan sonra gelecek olan ünlüler kalın, ince ünlü ile başlıyorsa sonrasında gelecek olan ünlüler ince olmalıdır. Buna kalınlık- incelik veya büyük ünlü uyumu denilmektedir.²¹⁷

Eserde geçen Türkçe sözcüklerde büyük ünlü uyumu tamdır: **Ayın on dördü, yoluna, yolda, Tanrı, dört kapusuna, düşkünder, erenleri, gönüllerine, görmeden, görmek, kendüyi bilmek, özünü dâra çekmek, on iki nesne, suyla yunmak**, gibi terimler kalınlık incelik uyumuna örnek olarak verilebilirler.

Yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olan kelimelerde ünlü uyumu aranmaz: âhirete, marifet, âlem, niyâzı, Muhammed Alî, evliyâ, nübüvvet, tarîkat, cennet, serdeste, sitemin, rehber, musâhib, vb.

Küçük ünlü/ düzlük-yuvarlaklık uyumu: Türkçede ilk hecedeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına göre sonrasında gelecek olan ünlülerin de düz veya yuvarlak ünlü olmaları gerekmektedir. Bu kurala göre düz ünlüden sonra düz (a→a, ı; e→e, i; ı→a, ı; i→e, i), yuvarlak ünlüden sonra dar-yuvarlak veya düz-geniş (o→u, a; u→u, a; ö→ü, e; ü→ü, e) ünlü gelmelidir.²¹⁸

EAT’de bu uyum tam olmamakla beraber örnekleri bulunmaktadır. Erkânnâme’de **gönül, yoluna, yol oğlu, yol kardaşı, erenlerin, gönül gözü, görmek, ayında, Tanrı, suyla yunmak**, gibi terimlerde düzlük-yuvarlaklık uyumu tamdır. Arapça, Farsça sözcüklerde bu uyum bozulmaktadır: **ahde vefâ, hakikat, zülfikâr, tarîkat, marifet, on iki imâm, vahdet**, vb.

Kelime başında bulunmayan ünsüzler: c, ğ, l, m, n, r, v, z sesleri Türkçede istisnaları hariç kelime başında bulunmazlar. Alıntı kelimelerde bu sesler kelime başında

²¹⁶Gülsevin, Gürer, Erdoğan Boz, Eski Anadolu Türkçesi (2. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2010, s. 39.

²¹⁷Coşkun, Mustafa Volkan, Türkçenin Ses Bilgisi (1. Basım), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 36.

²¹⁸Karaağaç, 2010, age., s. 75.

bulunabilir.²¹⁹ Cân, cehennem, cennet, cemâl, lokma, ma'rifet, mihmân, niyâz, nefis, rızâ, rehber, zâhid gibi terimler Türkçe değildir, eserde Arapça asıllarına uygun olarak yazılmıştır.

Son hecede bulunmayan sesler: Türkçede alıntı kelimeler de dâhil olmak üzere sözcüğün son sesinde **b, c, d, g** ünsüzleri (anlam karışıklığına sebep olabilecek sözcükler ve istisnaları hariç) bulunmaz. Bu ünsüzler yerine **p, ç, t, k** ünsüzleri kullanılmaktadır.²²⁰ Eserde ise tam tersi bir durum söz konusudur:

Erk: âdâb> TT: adap, Erk: tâc> TT: taç, Erk: mürşid> TT: mürşit vb.

Türkçede f, h, j sesleri yoktur: Bu sesler Türkçede ünlem ve taklidî sözcüklerde bulunabilirler.²²¹ **f** ve **h** ünsüzlerinin bulunduğu sözcükler eserde mevcuttur ve Arapça asıllıdır: farz, fenâ, fâni, hakikat, halka, halîfe, hâl, hamd, hak, ahvâl, âhîret, ahd vb.

Türkiye Türkçesinde uzun ünlü yoktur: Türkçede â, î, û sesleri bazı alıntı sözcüklerde mevcuttur. Türkiye Türkçesinde alıntı sözcüklerde de bu seslerin yerine Türkçe kısa ve normal karşılıkları kullanılmaktadır.²²² Fakat eserde ve EAT'de uzun ünlülü sözcükler mevcuttur. Âlim, ârif, âl-i abâ, âşık, bekâ, fenâ, bargâh, dervîş, sûfî, salât, tarîk, şerîat, kurbân, sulûk vb. sözcükler uzun seslere örnek olarak verilebilir.

Türkçede ayın ve hemze işareti yoktur: Bu sesler, eserde geçen alıntı kelimelerde ve Arapça sözcüklerde görülmektedir.²²³ Ma'rifet, bekâ', ma'sûm vb.

Kök biçimindeki sözcüklerde ikiz ünsüz yoktur: Türkçede bu özellik yabancı dillerden dilimize geçen sözcüklerde görülmektedir.²²⁴ Tecellâ, nübüvvet, teberrâ, cennet gibi sözcükler örnek verilebilir.

3.6. Yüzyıla Göre Fonetik Karşılaştırma

Aşağıdaki tabloda eserdeki terimlerin yüzyıllara göre başka eserlerle kıyaslanması verilmiştir. Geneli Arapça olan terimlerin yazılışlarında bazı farklılıklar görülmektedir. Eserlerdeki bazı ses farklılıkları aruz vezninin kusurları sayılan zihaf ve imalenin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Anlam bakımından bazı terimlerin eş anlamlıları

²¹⁹Gülensoy, 2015, age., s. 468-469.

²²⁰Coşkun, 2015, age., s. 68.

²²¹Ercilasun, 2012, age., s. 40.

²²²Ediskun, 1999, age., s. 73.

²²³Ercilasun, 2012, age., s. 40.

²²⁴Ediskun, 1999, age., s. 75.

kullanılmıştır (avâm-halk, rehber-kılavuz gibi). Bazı terimler ise sadece yazılış bakımından benzerdir, anlamları farklıdır (tercümân, sitem gibi). Her eserde bütün terimlere rastlanmamıştır, bulunamayan terimler tabloda boş bırakılmıştır.

Karşılaştırmada kullanılan eserler 13, 15, 16, 17 ve 19. yüzyıllara ait olan dini-tasavvufi halk edebiyatı eserleri ve sözlüklerdir. Bu eserler; *Yunus Emre Divanı*, *Makâlât*, *Pir Sultan Abdal*, *Niyazî Divanı*, *Kul Nesîmî*, *Bayburtlu Zihnî Divanı*, *Erzurumlu Emrah*, *Kâmûs-ı Türkî* ve *Lügat-ı Nâcî*'dir. Terimlerin farklı eserdeki yazımlarına yönelik yapılan yorumlar şöyledir:

1. Âb, *Erkânnâme I* ile kıyaslanan eserlerin çoğunda uzun â ünlüsüyle yazılmıştır. *Erkânnâme I*'de **ab** şeklinde harekesiz kısa **a** ünlüsüyle yazılan terimin *Yunus Emre Divanı*'nda ve *Pir Sultan Abdal*'da vezin gereği veya müstensihin yazı stili sebebiyle kısa **a** ünlüsüyle yazılmış örnekleri de vardır.
2. Âdâb, *Erkânnâme I*'de uzun (â) ünlüsüyle yazılmış ve son sesi b ünsüzüyledir. Fakat 16. yüzyıl eseri olan *Pir Sultan Abdal* şiirlerinde sözcük, uzun ünlüyle yazılmasına rağmen son sesteki ünsüz b değil **p**'dir.
3. Âhîret, eserlerin tümünde aynı ses özellikleriyle yazılmıştır. 13. yy eseri olan *Yunus Emre Divanı*'nda ve 16. yy eseri olan *Pir Sultan Abdal*'da bu terimin orta hecesindeki ünlünün düştüğü (ahret) görülmüştür. *Pir Sultan Abdal* ve *Niyazî Divanı*'nda terime **d** ünsüzüyle başlayan bir ek getirildiğinde **d** ünsüzü **t** sesine dönüşerek tonsuzlaşmıştır. *Makâlât*'ta ve *Erkânnâme I*'de tonsuzlaşma olayı görülmemektedir.
4. Hak ve sır sözcükleri eserlerde ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında son sesteki **ķ** ve **r** ünsüzleri ikizleşir (**Hakk**'a, **sırrı**). Arapça kökenli olan sözcüğün aslı ikiz ünsüzledir, Türkçede tekleşen ünsüzün Arapça aslında olan ikinci ünsüz ek aldığıda tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu kural incelenen bütün eserlerde görülmektedir.
5. *Erkânnâme I*'de *aşk* üç sestem oluşan tek heceli bir sözcüktür. Ünlüyle başlayan bir ek aldığıda ses değişimi olmayıp **ķ** ünsüzü korunmuştur. Diğer eserlerde de yazım özellikleri aynıdır, fakat *Makâlât*'ta *ışk* şeklindedir.
6. Âşık, *Erkânnâme I*'de ve kıyaslanan eserlerde â ünlüsüyle yazılmıştır, **ķ** ünsüzü son seste korunmuştur. Fakat *Niyazî Divanı*'nda sözcük ünlüyle başlayan bir ek aldığıda **ķ** ünsüzünün tonlulaştığı (**ğ**) görülmektedir.

7. Cennet ve cehennem terimlerinde olan çift ünsüzler (nn), sözcüklerin asıllarında mevcuttur. *Erkânnâme I*'de ve diğer eserlerde cennet sözcüğünün son sesi t ünsüzü ek aldığında korunmaktadır. *Pir Sultan* ve *Kul Nesîmî*'de sözcük d ünsüzüyle başlayan bir ek aldığında d ünsüzü ötümsüzleşerek t olmuştur (cennette).
8. Dergâh terimi *Erkânnâme I*'de ve eserlerde uzun â ünlüsüyle yazılmıştır. *Pir Sultan Abdal*'da dergâh sözcüğüne d ünsüzüyle başlayan bir ek getirildiğinde d ünsüzü ötümsüzleşerek t olmuştur (dergâhta). Diğer eserlerde ise d ünsüzü korunmuştur.
9. *Erkânnâme I*'de *dört kapu* teriminde yuvarlaklaşma (kapı > kapu) görülmektedir. Bütün eserlerde kapı sözcüğünün yuvarlak ünlülü şekli (kapu) mevcuttur. Düz ünlülü şeklinin (kapı) olduğu örnekler *Niyazî* ve *Yunus Emre Divanı*'nda, *Erzurumlu Emrah*'ın şiirlerinde vardır.
10. *Erkânnâme I* ve diğer eserlerde *düşkün* terimimin ünlü uyumu tamdır. Fiilden isim yapım eki olan –gIn eki ş ünsüzünün etkisiyle tonsuzlaşıp –kün şekline dönüşmüştür.
11. Gönül terimi bütün eserlerde ünlü uyumuna uymaktadır. İç seste bulunan n ünsüzü nazal ɲ'dir. Ünlüyle başlayan bir ek aldığında son hecedeki ünlü düşmüştür (gönlü).
12. Göz ve görmek sözcükleri Türkçe ünlü uyumuna göredir. *Erkânnâme I*'de göz teriminin belirtme durum eki aldığı bazı örneklerde düzleşme (gözü > gözi) görülmektedir. Düzleşme örneğine *Makâlât*, *Erzurumlu Emrah* ve *Zihnî Divanı*'nda rastlanmaktadır.
13. Hakikat, tarikat, şeriat terimlerinin orta hecesindeki ses uzun î'dir. Terimlerin son seslerindeki t korunmuştur. *Kul Nesîmî*, *Yunus Emre*, *Erzurumlu Emrah* ve *Pir Sultan Abdal*'da terimlere eklenen eklerde t ünsüzünün etkisiyle tonsuzlaşma (d > t= hakikatta) olurken *Bayburtlu Zihnî* ve *Erkânnâme I*'de d sesi korunmuştur.
14. Kendini bilmek terimi Türkçedir, ünlü uyumu tamdır. *Erkânnâme I*, *Makâlât* ve *Yunus Emre Divanı*'nda *kendi* sözcüğünde yuvarlaklaşma (**kendü**) olmuştur. *Bayburtlu Zihnî*, *Erzurumlu Emrah* ve *Niyazî Divanı*'nda Arapça şekline de yer verilmiştir (men arefe).

15. Lokma terimi *Erkânnâme I* ve diğer eserlerde ilk hecesinde o, son hecesinde a ünlüsü vardır. Fakat *Kâmûs-ı Türki*'de ilk hecedeki o ünlüsü u (lukma) olmuştur.
16. *Erkânnâme I* ve diğer eserlerde *musâhib* terimi iç seste uzun â ünlüsüyle son seste b ünsüzüyle yazılmıştır. b ünsüzü örneklerde korunmuştur. *Kul Nesîmî* ve *Makâlât*'ta musâhib sözcüğü yerine Türkçe kardaş sözcüğü kullanılmıştır.
17. *Erkânnâme I*'de tâc, tâlib, zâhid, mürşid terimlerinin son seslerinde b, c, d ünsüzleri bulunmaktadır. Bazı eserlerde bu sözcüklerin son sesleri p, ç, t şeklindedir. *Kul Nesîmî*'de tâc sözcüğünün son sesi ç'dir. *Erzurumlu Emrah*'ta tâlib teriminin son sesi p, mürşid ve zâhid terimlerinin son sesi; *Kul Nesîmî*, *Pir Sultan* ve *Erzurumlu Emrah* şiirlerinde t'dir. p, ç, t ünsüzleriyle biten sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tonlularak b, c, d ünsüzlerine dönüşmektedirler. Tonluluşma örneklerini *Kul Nesîmî*, *Pir Sultan* ve *Erzurumlu Emrah*'ta görmek mümkündür. Tâc, tâlib, zâhid terimlerinin ilk hecesinde hem uzun â, hem de a ünlüsüyle yazılmış örnekler mevcuttur.
18. Sûfî terimi, 13, 15, 16 ve 17. yüzyıl eserlerinde ve *Erzurumlu Emrah*'ta sofî, sofî şeklinde ilk hecede o ünlüsü mevcutken incelenen eser, *Kâmûs-ı Türki*, *Lügat-ı Nâcî* ve *Bayburtlu Zihnî Divanı*'nda sûfî şeklindedir.

Bütün terimlerin yazılışları, buldukları eserler ve yüzyılları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Terimleri Fonetik Açıdan Başka Eserlerle Karşılaştırma Tablosu

17.?:19. YY.	13. YÜZYIL	15. YÜZYIL	16. YÜZYIL	17. YÜZYIL		19. YÜZYIL			
ERKÂNNÂME 1	YUNUS EMRE DİVANI	MAKÂLÂT	PIR SULTAN ABDAL	NIYAZÎ DİVANI	KUL NESİMÎ	KÂMÛS-I TÜRKÎ	LÛGAT-I NÂCÎ	BAYBURTLU ZİHNÎ DİVANI	ERZURUMLU EMRAH
Ab	Âb, ab		Âb, ab	Âbı	Âb	Âb	Âb	Âb	Âb
Âdâb/ edeb	Âdâbı, Edebile	Edeb	Âdâp edep, edebi	Âdâb-ı Hakk	Edebdır	Âdâb/ edeb	Âdâb/ edeb	Âdâb/ edeb	
Âdem	Âdem	Âdem	Âdem	Âdemdir	Âdem	Âdem	Âdem	Âdemden	Âdem
Ahd	Ahdetti		Ahd	Ahde vefâ eyleyüp	Ahd ü vefâ	Ahd	Ahd	‘Ahde vefâ	Ahdi
Âhıret	Âhıret, ahret	Âhıretten	Ahrette, ahrette	Âhıretten		Âhıret	Âhıret		
Ahvâl	Ahvâlin	Ahvâlin	Ahvalimi	Ahvâlimi	Ahvali		Ahvâl	Ahvâline	Ahvali
Akd						Akd			
Allâh/ Hak-Muhammed-Alî			Allah bir Muhammed Ali		Muhammed Ali’sin				
Allah-Allâh/Hak/Tanrı	Allah’ı/Allâhım, Hakk’a	Tanrı Allah	Allah’a	Allah/Al-lâh’a Hakk’ın	Hüdânın, Hakdan, Tanrının	Allâh	Allâh	Allâh	Allah

(V)a'llâhu a'lemu	Vallâhü â'lem	Va'llâhu a'lem		Vallâhü â'lem				Allahu 'alîm	
Âlem	Âlem	Âlem	Âlemler	Âlemde	Âleme	Âlem	Âlem	'Âlemin	Âlem
Hz. Alî/ Ali	Ali	Alî	Al', Ali'yi, Alî	Alî	Alî, Ali	Alî	Alî	'Alî	
Âl-i abâ		Âl-i evlâdun	Âl'abâ	Âl'ine	Âl-abâ		Âl-i abâ	Âl-i evlâdına	Âl-i abâyım
Âlim	Âlim	Âlimler	Âlimdir	Âlimin		Âlim	Âlim	'Âlimler	Âlimden
Amel	Amellerle	Amelleri	Amel	Amelden		Amel	Amel	'Ameldir	Amel
Anâsır/ anasır	Çâr unsur	Dört dürlü nesne	Dört kardeş Anâsır-1 Erbaa	Çâr anâsır	Çâr anâsırdır	Anâsır	Anâsır	Anâsırdançâr anâsır	Anâsırdan
Ârif	Ârif	Ârifler	Ârif	Ârif/ arifin	Ârif	Ârif	Ârif	'Ârif ise	Ârif
Aşk	Aşktan	Işkı	Aşk	Aşka	Aşka düşen	Aşk	Aşk	'Aşkın	Aşkın
Âşık	Âşıkım	Âşıklarun	Âşıkta	Âşıkın/ Âşığa	Âşıkın	Âşık	Âşık	'Âşık	Âşıkma
Avâm	Halk	Avam				Avâmm	Avâmm		
Ay/mâh	Ay	Aya benzer	Ay	Ay	Ay	Ay		Aya	Mâh/Ay
Âyet	Âyeti	Âyeti	Ayet	Âyetin	Âyet	Âyet	Âyet	Âyeti	Âyet
Ayn-ı cem	Cem olmuş		Âyin, Ayn-i cemde	Âyn-ı	(Erenler) Meclisi	Âyîn	Âyîn/ âyîn-i cem	Cem'iyet, cem' itmek	Meclis-i cem
Bârgâh	Bârigâh					Bâr-gâh		Bâr-gâh	
Bâtın	Bâtın	Bâtını	Bâtından	Bâtında	Bâtında	Bâtın	Bâtın	Batnını	Bâtın
Bekâ	Bekaa, beka			Bekaa	Bekadır	Bekâ'	Bekâ'	Bekâdır	Bekadan
Bismillâh/ Besmele			Bismillâh		Besmeleyle	Bismi'llâh/ besmele	Bismillâh		
Cân	Cânım, canın	Cân	Canım	Cân	Canım	Cân	Cân	Cân	Cân

Cehennem	Cehenneme	Cehennem, damu	Cehennem	Tamuda/cehennem		Cehennem	Cehennem		Cehennem
Cemâl	Cemâlin	Dîdar, cemâl	Cemâlin	Cemâlin	Cemalini, cemâl	Cemâl	Cemâl	Cemâlinden	Cemâle
Cennet	Cennet	Uçmak, uçmağa	Cennet'te	Cenneti	Cennetten	Cennet	Cennet	Cennet	Cennetten
Dâr	Dâr	Dâr	Dâr	Dâr-ı	Dâr'ım	Dâr	Dâr	Dâr-ı Mansûr	Dâra
Dergâh	Dergâhına		Dergâhtan	Dergâhı	Dergâhında	Dergâh	Dergâh	Dergâhına	Dergâha
Dervîş	Dervîşliğin	Dervîşlük	Dervîş	Dervîş/der-vîşi	Dervîşem	Dervîş	Dervîş	Dervîşe	Dervîşin
Dört kapu/ Kırk makâm	Kapuyu, kapısın	Kapusu, kırk makâmda	Dört kapuda/ kırk makam	Kapuların, kapısın	Kapusunu			Kapunda	Kapu, kapı
Dua/ duâ	Duâ	Duâsı	Duası	Duâ	Duasın	Du'â	Duâ	Du'âsını	
Düşkün			Düşmek			Düşkün(lük)			Düşkün
Duvâz İmâm			Düvazde imam						
Ehlibeyt/ âl		Âline	Ehl-i beyti	Âl'ine	Ehl-i beyt, Âl-i Muhammed				
Enbiyâ	Enbiyâ		Enbiyalar	Enbiyânın	Enbiyâ	Enbiyâ'	Enbiyâ'	Enbiyânın	Enbiyâ
Eren	Erenlere	Erenlertün	Erenler		Erenlere	Eren			Erenleri
Erkân	Erkânı		Erkânı	Erkân	Erkânı	Erkân	Erkân		Erkânda
Evliyâ	Evliyâları	Evliyâlaruma	Evliya	Evliyâyeye	Evliyadan, evliyâlar	Evliyâ'	Evliyâ'	Evliyâ	
Fenâ	Fenâ, fena		Fena	Fenâ	Fenâyı	Fenâ'	Fenâ	Fenâ	Fena, fenâ
Gönül	Gönlümüz	Göntüllerün	Gönül	Gönül, kalbin	Gönlümde	Gönül		Gönlümde	Gönlüden
Görmek	Görmek		Gördüm			Görmek		Görmek	
Göz	Gözü	Gözi	Gözümle	Gözü	Gözü	Göz		Gözi	Göziyle Gözümü

Gusl	Gusl	Gusl eylemek				Gusl	Gusl	Gasl (é) i düb	
Hakîkat	Hakikat Hakîkattir	Hakîkatun	Hakikate	Hakîkat	Hakîkatta	Hakîkat	Hakîkat	Hakîkatdir	Hakikatim Hakîkat
Hâl	Hâline	Hâlini	Hâl	Hâlinden	Hâlim	Hâl	Hâl	Hâlim	Hâlimi
Halife		Halife	Halifeler		Halifeler		Halife		Hulefa
Halka	Halka	Halka		Halka-i zikr		Halka		Halka	
Hamd		Hamd		Hamd		Hamd	Hamd	Hamd	
İkrâr	İkrârı	İkrâr	İkrarından	İkrârı	İkrarım	İkrâr	İkrâr	İkrârın	İkrârında, ikrarında
Îmân	Îman, îmânem, imânım	Îmânsız	Îmân, iman	Îmâna	Îmân, iman	Îmân	Îmân	Îmâna gel-	Îmanımda, imân
Kâmil	Kâmil		Kâmil	Kâmil	Kâmil	Kâmil	Kâmil	Kâmillere	Kâmilden
Kendüyi bilmek	Kendin bilmek, kendüyi	Kendüyi bilmekdür	Sofu kendin bilmek gerektir	Men aref	Kendini bil-	Kendiyi/ kendini bilmek		Men 'arefe, bilmezem kendim	Men aref sırrına, kendisin bilmezle
Kurbân	Kurbân		Kurban	Kurbân/ kurban	Kurban	Kurbân	Kurbân	Kurbânımın	Kurbanlar
Lokma	Lokmadır	Lokmayı	Lokmasın	Lokması		Lokma/lukma			Lokması
Ma'rifet	Ma'rifet, marifet	Ma'rifet	Marifet	Ma'rifette	Mârifet		Ma'rifet	Ma'rifet	Marifet, Ma'rifetle
Mihmân	Mihmandarı, mihmân		Mihman	Mihmân	Mihmanı, mihmân	Mihmân		Mihmân	Mihmân, mihman
Hz. Muhammed	Muhammed	Muhammed	Muhammed	Muhammed	Muhammed	Muhammed		Muhammed	Muhammed
Musâhib		Kardaşlar	Musâhib	Musâhib	Kardaşlar	Musâhib	Musâhib		
Mürebî	Mürebîsi		Mürebî			Mürebî	Mürebî	Mürebîsidir	
Mürşid	Mürşidine		Mürşit mürşidinden	Mürşidine/ mürşid	Mürşit, mürşidine	Mürşid		Mürşid-i kâmil	Mürşidin Mürşitsiz
Nefes	Nefesi		Nefes		Nefes	Nefes	Nefes	Nefesde	Nefeste
Nefs	Nefsimin, nefsün	Nefse	Nefse, nefis	Nefs/nefsim	Nefsini	Nefs	Nefs	Nefsinin	Nefsin

Nezir/ nezîr						Nezîr	Nezîr		
Niyâz	Niyâz		Niyâzım	Niyâz	Niyâzım	Niyâz	Niyâz	Niyâzımdır	Niyâzım
Nübüvvet				Nübüvvet	Nübüvvet	Nübüvvet	Nübüvvet	Nübüvvet	
On Dört Ma'sûm-ı Pâk			On dört masum		Mâsum-i pâk	Pâk			
On İki İmâm	On iki imâmın, imamlar		On iki imam		İmamların	İmâm	İmâm	İmâm	
On İki İşlek, on iki nesne		On iki dürlü nesne							
Özünü dâra çekmek			Dara durmağa						
Pîr	Pîrimden	Pîr	Piri	Pîre	Pîrim, pîrimize	Pîr	Pîr	Pîr-i mugân	Pîrinden
Rehber	Rehber	Kılavuz	İrehber, rehberinden	Rehber	Rehber	Rehber	Rehber	Rehber-i kâmver	
Rızâ	Rızamı	İrâzı, rızâ	İrızam rıza	Rızâsın	Rıza	Rızâ	Rızâ	Rızâsını	Rızâdan, rızasın
Sâkî	Sâkî, saki		Saki	Sâkî Saki	Sâkî	Sâkî	Sâkî	Sâkî	Sâkî-i sâhip
Salât				Salât ü hac	Salât	Salât	Salât		
Sâlik				Sâlikün/salikin	Sâlikin	Sâlik	Sâlik	Sâlik-i aşkız	
Serdeste							?		
Sır	Sırrı fâş eylemek	Sırta irmek	Sır	Sırrına	Esrarı fâş etme	Sır		Sırrına	Sırr-ı fuâdı
Sitem			Sitem			Sitem	Sitem	Sitemi	Siteminden
Su	Suyu ile yağundu	suyıla yuncak	Su, yu-	Su	Su, yu-	Su		Su, yudı	Su, yumak
Sûfî	Sofî, sofuluk, sofî		Sofu, sofî	Sofinun/sofu	Sofî sofu	Sûfî	Sûfî	Sûfler	Sofî, sofu
Sulûk		Seyr		Sulûkü		Sulûk		Sulûk	Sulûkü Sulûkı

Şeriat	Şeriatın	Şerî'at	Şeriattur	Şeriatle	Şeriat Şeriat	Şerî'at	Şeriat	Şerî'atine	Şeriatın
Şeyh	Şeyhimden	Şeyhine		Şeyhim			Şeyh	Şeyh ü şâbdan	Şeyhin
Şirk	Şirkile	Şirk		Şirk		Şirk	Şirk		
Tâc	Tâcını	Tâcın	Tâc	Tâc/ tac	Taç urdu, tacını	Tâc	Tâc	Tâc	Tâc ü
Tâlib	Talipleri talibi	Mürîd	Tâlip	Tâlibi	Tâlib	Tâlib	Tâlib	Tâlibin	Taliplere Tâliptür
Tarîk			Tarik Tarîk	Tarikî, tarîki	Tarik, Tarîkdur	Tarîk	Tarîk	Tarîk	Tarîka
Tarîkat	Tarîkat	Tarîkatun	Tarikat	Tarîkat	Tarikat	Tarîkat	Tarîkat		Tarîkatten
Teberrâ			Teberra		Teberrâ	Teberrâ/ teberri	Teberrâ	Teberrük eyle-	
Tecellâ	Tecellî		Tecellâyâ	Tecellî	Tecellî, tecelli	Tecellâ/ tecellî	Tecellâ/ tecellî	Tecellî	Tecelli Tecellâ
Tercümân	Tercüman, Tercümân		Terceman, tercüman		Tercümânı	Tercemân	Tercemân	Tercümânım	Tercüman, tercemansız
Tevellâ			Tevellâyı		Tevellâ kıl	Tevellâ	Tevellî/tevellâ		
Üç sünnet	Sünnetile	Sünnet	Üçü sünnet	Sünneti					
Vahdet	Vahdet	Vahdet	Birlik makamı	Vahdet	Vahdette	Vahdet	Vahdet	Vahdetin	Vahdet
Velâyet	Vilâyeti	Velâyet	Vilâyet		Velâyet	Velâyet	Velâyet	Velâyet	
Yedi Farz	Farîza Farz	Farz	Yedi farz					Farz	
Yol	Yoldan	Yol		Yolda	Yolumuz	Yol		Yol	Yolunu
Zâhid	Zâhidleri	Zâhidlerün	Zâhidin	Zâhid	Zâhidin, zahit	Zâhid	Zâhid	Zâhide	Zâhid, zahit
Zülfikâr	Zülfikârını		Zülfikâr		Zülfikârından			Zülfikâra	

SONUÇ

Alevilik-Bektaşılık öğretisinin temelini Ehlibeyt sevgisi oluşturmaktadır. Bu sebeple Ehlibeyt sevgisini yaşamak ve onların gittiği yoldan gitmek için bazı kuralların yerine getirilmesi gerekmektedir. Tezin içeriğinde de ifade edildiği gibi bir tarikkatta düzeni sağlamak için belirlenen bütün kurallara erkân adı verilmektedir.

Araştırmaya konu edilen *Erkânnâme 1*, tarikatın erkânını bildiren bir tasavvuf risalesi ve yazma eserdir. Dört risaleden meydana gelen yazmada, dört kapı; şeriat, tarikat, marifet, hakikat; kırk makam, yedi farz, üç sünnet, talibin görevleri, talibin mürebbi, musahip ve rehberine karşı sorumlulukları; taç, yol, erkân, şeyh-mürşit-pirin görevleri gibi konular işlenmiştir. Eserde işlenen bu tasavvufi konular, Alevilik-Bektaşılıkla ilgili terminolojik sözcük ve kavramları içermektedir.

Eserde işlenen tasavvufi konuların yanı sıra Kur'an'dan alınan ayetlerin ve hadislerin varlığına da rastlanmaktadır. Özellikle Fetih Suresi'nin onuncu ayeti en çok kullanılan *biat ayeti* olduğu ve yola girmek isteyen her talibin bu ayeti okuması gerektiği tespiti yapılmıştır.

Erkânnâme 1, Alevilik-Bektaşılık inancında yer alan tasavvuf terimlerinin incelenmesi bakımından ele alınmıştır. Yapılan araştırmada Alevilik-Bektaşılıkla ilgili tespit edilen terimlerin anlamlarına ve eserdeki metinler bağlamından hareketle terimlerle ilgili yorumlara yer verilmiştir. Eserdeki Alevilik-Bektaşılıkla ilgili terimlerin tamamı tespit edilip, incelenmeye çalışılmıştır. Eserdeki terimlerin dillere göre dağılımı, kullanım sıklıkları ve sayısı aşağıda verilen tabloda belirtilmiştir:

DEĞERLENDİRME TABLOSU

DİLLER	TERİMLER VE KULLANIM SIKLIKLARI	TOPLAM
TÜRKÇE	Ay (3), Tanrı (7), Dört Kapı (2), Düşkün(lük) (18), Eren (14), Gönül (18), Görmek (22), Göz (17), Kendini Bilmek (3), On İki İşlek (1), Öz (14), Yol (58).	12
ARAPÇA	Hız. Alî (109), Âl-i abâ (2), Âlim (1), Allâh (25)-Rab (10)-Hak (71), Âdâb/Edeb (18), Âdem (14), Ahd(16), Âhiret (27), Ahvâl (1), Akd (1), Hak-Muhammed-Alî (10), Âlem (24), Vallâhu A'lem (6), Amel (8), Anâsır (1), Ârif (4), Aşk (5), Âşık (8), Avâm (7), Âyet (1), Cem (9), Bâtın (6), Bekâ (4), Besmele (6), Cehennem (6), Cemâl (5), Cennet (4), Duâ (10), Ehlibeyt (3), Enbiyâ (14), Erkân (18), Evliyâ (92), Fenâ (1)-Fânî (2), Gusûl (1), Hakikat (31), Hâl (16), Halife (26), Halka (3), Hamd (10), İkrâr (19), İmân (42), Kâmil (8), Kalb (8), Kurbân (3), Lokma (17), Ma'rifet (15), Hz. Muhammed (41), Musâhib (47), Mürebbî (45), Mürşid (13), Nefes (12), Nefs (23), Nezâr (7), Nübüvvet (6), Rızâ (9), Sâkî (1), Salât (4), Sâlik (1), Sır (11), Sûfî (10), Sulûk (3), Şeriat (12), Şeyh (78), Şirk (7), Tâlib (127), Tarîk (20), Tarîkat (28), Teberrâ (2), Tecellâ-i Zât (3), Tevellâ (4), Vahdet (7), Velâyet (10), Zâhid (2), Zülfikâr (11).	74
FARŞÇA	Âb (1), Âyin (1), Bargâh (1), Cân (17), Dâr (2), Dergâh (6), Dervîş (4), Dil (2), Duvâzdeh (3), Hudâ (4), Mâh (1), Mihmân (1), Niyâz (17), Pîr (17), Rehber (15), Serdeste (7), Sitem (1), Tâc (73), Tercümân (21).	19
DİĞER	Su (Çince-14), Tamu (Soğdça-2), Kırk Makam (1), On Dört Ma'sûm (6), On İki İmâm (11), Üç Sünnet (11), Yedi Farz (19), Özünü Dâra Asmak (1).	8

Alevilik-Bektaşılık terimleri bakımından incelenen eserde terimlerle ilgili tespit edilen bulgular şöyledir:

1. Eserde yer alan ve incelenen terimlerin genelini Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükler oluşturmaktadır.
2. Kullanılan terimlerin çoğu Arapça olup yaklaşık 80 Arapça terim kullanılmıştır. İslamiyetin kabulünün, genel dilde Arapça sözcüklerin yer

almasına din ve tasavvuf alanlarında Arapça kelimelerin fazla kullanılmasına neden olduğu düşünülmektedir.

3. Eserde yaklaşık 20 Farsça terim kullanılmıştır.
4. Arapça, Farsça sözcüklerin yanı sıra 12 Türkçe terim tespit edilmiştir.
5. Tamlama yoluyla oluşturulmuş Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça sözcüklerden meydana gelen terimler vardır. Bunlar: Kırk makam, On İki İmâm, On Dört Ma'sûm, yedi farz, üç sünnet, özünü dâra asmak gibi terimlerdir.
6. Yaratıcı ve ilah anlamında kullanılan; Allâh/Hak/Rab, Allâh/Hak Teâlâ, Hudâ, Tanrı ve insanda duyguların meydana geldiği yer anlamında kullanılan; gönül, dil, kalb, gibi terimler Arapça, Türkçe ve Farsça olarak kullanılan terimlere örnek olarak gösterilebilirler.
7. Niyâz sözcüğü, sözlüklerde genel olarak dua ve ibadet anlamında geçmektedir. Fakat eserde *niyâz*ın; rızık, lokma, yenilecek şeyler anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. *Sitem*, *tercümân* ve *nezîr* sözcükleri de sözlüklerdeki ilk anlamlarıyla kullanılmamıştır.
8. Eserde en az kullanılan terimler; âb (1), ahvâl (1), bargâh (1), sâlik (1), âlim (1), fenâ (1), on iki işlek (1), gusûl (1), akd (1), anâsır (1), âyet (1), mah (1), âyin (1), mihmân (1), sitem (1), sâkî(1), kırk makam (1)'dir.
9. Bazı Arapça terimlerin Türkçedeki şekli de verilmiştir. Bunlar; vahdet-birlik makamı, bir olmak, tarîk/tarîkat-yol'dur.
10. En çok kullanılan terimler; tâlib (127), Allâh/Hak (96), şeyh (78), Hz. Alî (109), musâhib (47), mürebbî (45), tâc (73), yol (58), âhiret (27), halîfe (26), îmân (42), Hz. Muhammed (41), tarîkat (28), hakîkat (31), evliyâ (92)'dir.

İncelenen terimlerin çoğunu Arapça sözcükler oluşturmaktadır. Bu sözcüklerin fazla olması 19. yüzyılda istinsah edilen eserin ve dönemin dili olan Türkçenin, Arapça ve Farsça etkisinde olduğunu göstermektedir. Eserde yer yer Türkçe terimler kullanılmasına rağmen, bir terim için farklı dillerdeki karşılığı da kullanılarak tam bir terim birliği/bütünlüğü sağlanamamıştır.

Eserde 96 defa tekrar edilen Allâh; Alevilik inancının terminolojisinde âlemlerin Rabbi ve her şeyin sahibidir, ondan başka ilah yoktur, anlayışıyla ezeli ve ebedi olan kendisinden başka İlah olmayan tek yaratıcıdır. 41 kez geçen Hz. Muhammed, Allah'ın Resül'ü ve Allah'a en yakın olan kişidir. 109 defa tekrar edilen Hz. Alî, Peygamber'e yakın olan ve Allah'la dost olan velayet makamının sultanı, Alevilerin önderi, dört halifeden biri ve ilk imamdır. Bu bağlamda Alevilik inancında tek tanrıya, peygamberlere inanç olduğu görülmektedir. Hz. Alî ise Peygamberden sonra gelen ve uyulması gereken bir önder olarak kabul edilmektedir.

Eserde 127 defa geçen tâlib; yola girmek ve Allah'a ulaşmak isteyen, eserde sürekli öğüt verilen, yol gösterilen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tekrar sayısı fazla olan musâhib (47) ve mürebbî (45) sözcükleri, talibe yardım eden ona tarikat kurallarını öğreten kişileri ifade etmektedir. Bu bağlamda Alevilik inancında, tarikata yani yola girmek isteyen bir kişinin öncelikle bir rehber bulması gerekmektedir. Talibe rehberlik edip ona adap ve erkânı anlatacak olan musahip ve mürebbidir. Bu anlamda talibin ilk olarak musahip, mürebbi eğitiminden geçmesinin gerekliliği, kendisine bir mürebbi ve musahip seçmesinin şart olduğu belirtilmektedir.

Şeyh (78), halife (26) ve evliyâ (92) terimleri eş anlama gelecek şekilde kullanılarak tarikat büyüklerini ifade etmektedir. Alevilik inancında şeyhler, halifeler ve evliyalar; Allah'a ve hakikate ulaşma yolunda takva olarak üstün, talibi Hak yola döndürme ve talibe Hak yolu göstermede rol oynayan kalben Allah'a yakın kişilerdir. Evliyalar, şeyhler, halifeler kulun Allah'a yaklaşmasını sağlayan ve doğru yolu gösteren rehberlerdir. Eserde “...*Kale'n-Nebiyu (a.s): men lâ murşide lehu lâ dîne lehu (bir kimsenin mürebbîsi veya şeyhi olmasa ol kimsenin şeyhi şeytândır, zîrâ ki delîl olmayınca yola gidilmez)*... (s. 26b/117)” şeklinde geçen hadis; Allah'a ulaşmak, doğru yolu bulmak ve tarikata girmek gibi konularda taliplere rehber olan şeyhlere bağlanmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bir *şeyhe* bağlanma Alevilik yoluna girmenin şartı olarak saptanmıştır.

Eserde 73 defa tekrar edilen tâc; Bektaşilik inancını yansıtan ve bu inanca mensup kişilerin başına taktığı başlıktır. Başa takılan bu başlık, yolun ululuğunu, yüceliğini, Allah tarafından hediye edildiğini ve On İki İmam'ı sembolize etmektedir. Bu bağlamda

tâc, yolu ve yoldakileri temsil eden maddi ve manevi değerler bütünü ifade etmektedir.

Tarîkat/yol (86) ve hakîkat (31) terimleri ise dört kapıdaki ilk ve son aşamayı göstermektedir. Eserin bağlamından hareketle; Alevilik inancında tarîkat/yol, insanı Allah'a, hakikate ulaştıran araçtır. Hakîkat ise gerçeklerin sırrına vakıf olmak, Allah'ı tüm isim ve sıfatlarıyla bilmek, yani Allah'a ulaşmaktır. Bu bağlamda tarikat/yol, hakikat terimleri, Allah'a ulaşmak için bir yol tutmanın ve *dört kapı* olarak ifade edilen aşamaların tamamlanması gerekliliğini belirtmektedir.

Eserde 42 defa tekrar edilen îmân, bir şeyi dil ile söyleyip kalp ile tasdik etme anlamındadır. Alevilik inancına girecek kişinin, Allah'a, Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye ve On İki İmam'a kalpten bağlı olması ve inanması gerekmektedir. Bu inancını da dili ve kalbi ile tasdik etmesi gerekmektedir. Aksi halde iman etmiş olamaz. Eserde 27 defa geçen âhiret terimi, öldükten sonra gidilecek, hesap sorulacak ve ebedi hayatın olacağı yer anlamına gelmekte olup iman terimi ile beraber kullanılmaktadır. Alevilikte, dünyada yapılan her şeyin karşılığının ahirette olacağı, dünyadaki amellerin ahiretteki ahvali belirleyeceği bilinir. Bu sebeple Alevilikte İslam'ın temel esaslarından biri olan *emr-i ma'ruf nehy-i anilmünker/ iyiliği emret, kötülükten men et* ifadesi amellerin ana gayesini oluşturmaktadır.

Eserde *dört kapı* ve *kırk makam* olarak bilinen tarikatın temel öğretisi, Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye ulaşmanın yolu olarak ifade edilmektedir. Bu öğretiyi çerçevesinde hiyerarşik olarak sıralanan makamları geçmek ve hakikate ulaşmak esastır. Şeyh, evliya, halife gibi ulu zatlar, taliplere hakikat yolunu gösteren rehberlerdir. Bu yola girmek ve ilerlemek için bir şeyhe bağlanmak şarttır. Yol da şeyh de insanı hakikate ulaştıran, insan-ı kâmil mertebesine yükselten bir araçtır. Yola baş koyan kişiler Allah'ın buyurduğu emir ve yasakları yerine getirmekle mükelleftirler. Hakikate ulaşma yolları ve usulleri farklı olsa da her yolun amacı birdir.

Yukarıda anlam ve kullanım sıklığı bakımından incelenen terimlerin fonetik özellikleri de incelenmiştir. Batı Türkçesi dönemine ait olan eserin yaklaşık yarısına kadar olan bölümü harekeli Arap alfabeli Osmanlı Türkçesiyle yazılmış diğer yarısı ise harekesizdir. Bu durum bazı terimlerin ses özelliklerini değiştirip seslerin uzun ve kısa

(âb-ab, nezîr-nezir, duâ-dua) olarak yazılmalarını etkilemektedir. Yapılan araştırma ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmada görülen fonetik özellikler şunlardır:

Eser, ünlü bakımından zengindir. Türkçede kullanılan sekiz ünlüye ek olarak üç uzun ünlü ve kapalı e sesi mevcuttur. Terimler; a, e, ı, i, o, ö, u, ü, é, â, î, û ünlülerinden oluşmaktadır. **Eren, erkân, âlim, nübüvvet, yol, sulûk, özünü dâra çekmek, halîfe, îmân (é)itmek** vb. terimleri örnek verilebilir.

Terimlerin ses birimlerini oluşturan ünsüzler şunlardır: b, c, ç, d, g, f, h, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z, ayn (ع-‘), hemze (ء-’). Ab, edeb, bâtın, cemâl, tâc, üç sünnet, dört kapı, ahd, Âdem, dergâh, gusül, fenâ, halka, kâmil, lokma, mürebbî, nefes, gönül, rehber, serdeste, velâyet, yol, zülfikâr, ‘aşk vb. terimlerinde ünsüzler görülmektedir.

Türkiye Türkçesinin ve Türkçenin diğer dönemlerinde bazı isimlerle beraber kullanılan *etmek* yardımcı fiilinin *amel (é)ide* teriminde görüldüğü gibi ön seste bulunan e sesi *kapalı e-é* olarak yazılmıştır.

Zarf fiil eki (-İp) eserde Arap alfabesine göre *b* ünsüzü ile gösterilmiştir. Zarf fiil ekinin aslı *p* ünsüzü ile yazılır. Eserde bu ekin *b*’yle yazılması imlayla ilgili bir durumdur. Zarf fiil eki transkripsiyonda *ikrâr idüp* şeklindedir.

Terimlerde Türkçe kelimeler dışındaki sözcüklerin son seslerinde b, c, d ünsüzleri bulunmaktadır. Bu ünsüzler Türkçede son seste bulunmaz. **Ab, kalb, tâlib, tâc, zâhid** gibi terimler alıntı sözcüklerdir.

Eski Türkçeden beri kullanılan *nazal ne-* ŋ sesi bazı sözcüklerde iç seste iyelik ve ilgi eklerinde görülmektedir. Gönül, Alîniŋ, mürşidiŋiz örneklerinde ŋ ünsüzü korunmaktadır.

Ötümsüzleşme ve ötümlüleşme olayına rastlanılmamaktadır. Bu durumun sebebi kelimelerin Arapça ve Farsça aslına uygun yazılmalarıdır. Ayrıca EAT’de *-DE, -DEN* durum eklerinin *te, ta, ten, tan* şeklinde yazılmaması ötümsüzleşme olayının görülmemesinde etkilidir. **Mürşid, dergâhda, âhiretde, kalb** gibi terimler örnek olarak verilebilir.

Bazı Türkçe ve Arapça terimlerde ünlü düşmesi meydana gelmiştir. Fakat Türkçede bazı alıntı sözcüklerde son hecede bulunan ünlü düşerken eserde Arapça asıllı

terimlerde ünlü düşmesi görülmemektedir (Ahit-ahdi> Erk: ahd, gönül>gönlü, oğul>oğlu, âhirete> Erk: âhrete, nefis-nefsi> Erk: nefis).

Ünlü uyumunu bozan *yuvarlaklaşma* (tâlibun, kendü, dört kapu) ve *düzleşme* (özi, gözi, mülki) gibi ses olayları terimlerde mevcuttur.

Türkçede olmayan ikiz ünsüz Arapça sözcüklerin yoğun olduğu eserde görülmektedir. Cennet, tecellâ, cehennem, teberrâ, Allâh, sırrı açmak gibi örneklerde ikiz ünsüz vardır.

Türkçe terimlerde kalınlık-incelik ve bazı sözcüklerde düzlük-yuvarlaklık uyumu tamdır. Arapça, Farsça sözcüklerde; düzleşme, yuvarlaklaşma ses olaylarında bu uyum bozulmaktadır. Ses özellikleri bakımından incelenen terimlerin çoğu Arapçadır. Bu sebeple terimlerin çoğu Arapçanın ve Osmanlı Türkçesinin ses özelliklerini taşımaktadır.

Fonetik olarak *Erkânnâme 1* adlı eserle karşılaştırılan 13, 15, 16, 17 ve 19. yüzyıllara ait olan *Yunus Emre Divanı*, *Makâlât*, *Pir Sultan Abdal*, *Niyazî Divanı*, *Kul Nesîmî*, *Bayburtlu Zihnî Divanı*, *Erzurumlu Emrah*, *Kâmûs-ı Türki* ve *Lügat-ı Nâcî* adlı eserlerdir. Bu eserlerde bazı terimlerin hem kısa hem uzun ünlülü şekilleri görülmektedir (*Pir Sultan Abdal*: mihman, pir, dua, ayet; *Erzurumlu Emrah*: hakikat, hakikat; *Kul Nesîmî*: îmân, iman, Ali). Son seste bulunmayan b, c, d, seslerinin az sayıda olsa da p, ç, t olduğu örnekler ve ötümsüzleşme örnekleri saptanmıştır (*Pir Sultan Abdal*: edep, zahit, şeriattır; *Erzurumlu Emrah*: talip, tarîkatten, *Kul Nesîmî*: taç). Ayrıca nadir de olsa eserlerde tonlulaşma (*Niyazî Divanı*: aşığa, *Kul Nesîmî*: mürşit>mürşidi, taç> tacın) örnekleri görülmektedir.

Kelime sonunda p, ç, t ünsüzlerinin, kısa ünlülerin, ötümlüleşme ve ötümsüzleşme ses olaylarının görüldüğü eserler, genellikle halk edebiyatı eserleri olan *Pir Sultan Abdal*, *Kul Nesîmî* ve *Erzurumlu Emrah*'tır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D., (2002), **Anadilimizin Söz Denizinde**, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Ayverdi, İ., (2016), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Lugati Yayınları, İstanbul.
- Banguoğlu, T., (2015), **Türkçenin Grameri** (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başkan, Ö., “Terimlerde Özleşme Sorunu”, *TDAY-Belleten*, 1973-1974, S. 22 (21), ss. 173-184.
- Bayat, F., (2008), **Orta Türkçe Sözlük** (Birinci Basım), Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Bican, G., A. T. Sinan, “Türkçe Öğretiminde Kullanılan Terim Sözlüklerinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2018/7(2), ss. 759-770.
- Biçer, R., (2002), “Kerremallahu Vecheh” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara.
- Bozkurt, F., “Ocaklara ve ‘Buyruk’ Kitaplarına Göre Çeşitli Alevi Gelenekleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2012, S. 63, ss .385-410.
- Bozkurt, M. M., (haz. ve sadeleştiren), Ahmed Cevdet Paşa, (1981), **(Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-İ Hulefâ) Peygamberler ve Halifeler Tarihi Eksiksiz 1. ve 2. Cilt Birarada**, Çile Yayınları, İstanbul.
- Cebecioğlu, E., (1997), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yayıncılık, Ankara.
- Cebecioğlu, E., (2004), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınevi, İstanbul.
- Coşar, M., “Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2011, S. 60, ss. 113-128.

- Coşkun, Mustafa V., (2015), **Türkçenin Ses Bilgisi** (1. Basım), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Çelebioğlu, A., (1991), “Ay” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul.
- Çelik, H., S., Balcı, “Alevi/Kızılbaş-Bektaşî Buyruklarından Hareketle ve Genel Ahlâk İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pir ve Mürşit İlişkileri”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (İNİJOSS)*, 2016/V(2), ss. 123-139.
- Çiçek, A., “Türkçe Terim Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009, C. XI/1, ss. 53-64.
- Dedekargınoğlu, H., “Alevilikteki Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, S. 60, ss. 379-394.
- Dedekargınoğlu, H., “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, S. 56, ss. 327-348.
- Demir, O., (2013), “Zât” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XLIV, İstanbul.
- Devellioğlu, F., (2017), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Devlet Kitapları Müdürlüğü, (Yty), **Dinî Terimler Sözlüğü (İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri İçin)**, Devlet Kitapları Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Dönmez, İbrahim K., (1995), “Farz” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul.
- Dönmez, M.- Çelik, H., “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar Ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 2018/II (2), Niğde, ss. 1-21.
- Ediskun, H., (1999), **Türk Dilbilgisi** (7. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Elibol, M. ve A., Kök, (Yty), **Alevi-Bektaşî İncancında Terim ve Kavramlar**, Yayınlanmamış Çalışma.
- Er, P., “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı”, *Cem Dergisi*, 1997, S. 67, ss. 53-55.
- Erbay, N., (2014), **Bayburtlu Zihni Divanı**, Bayburt Üniversitesi Yayınları 8, Bayburt.

- Ercilasun, Ahmet B. (Editör), (2012), **Türk Lehçeleri Grameri** (2. Basım), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, M., (2007), **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım-Yayın, İstanbul.
- Ersal, M., “Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik”, *Turkish Studies*, 2011/6 (1), ss. 1058-1083.
- Fayda, M.,(1995), “Emir-ül Müminin”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XI, İstanbul.
- Fığlalı, E. R., (1989), “Ali”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul.
- Gökalp, Z., (1976), **Türkçülüğün Esasları** (Baskıya haz: Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. ve P. N., Boratav, (1991), **Pir Sultan Abdal**, Der Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. ve P. N., Boratav, (2017), **Pir Sultan Abdal** (1. Basım), Kapı Yayınları 547, İstanbul.
- Gülensoy, T., (2015), **Türkçe El Kitabı** (7. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G., Erdoğan B., (2010), **Eski Anadolu Türkçesi** (2. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Güneş, H., “Zülfikar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2018, S. 86, ss. 9-17.
- Günşen, A., “Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2007/2 (2), ss. 328-350.
- İbn M., el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, (1992), **Sünen-i İbn Mace**, Çağrı Yayınları, C. I, İstanbul.
- İstanbul Maarif Kitaphanesi, (1963), **Tam ve Tekmil Niyazi ve Yunus Emre Divanı**, İstanbul.
- İvgin, H., “Alevi ve Bektaşî Halk Şiirinde Zülfikarname’ler”, *Kültür Evreni Dergisi*, 2015, S. 24, ss. 72-97.
- Kahraman, A., “Yunus Emre Dîvân’ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 2017/I (1), ss. 1-18.
- Kanar, M., (2000), **Farsça-Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Kanar, M., (2013), **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, M. Y., (2005), “Muhammed” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXX , İstanbul.
- Kandemir, M.Y., (1994), “Ebû Türâb”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul.
- Kaplan, D. (haz.), (2007), **Alevi-Bektaşî Klasikleri 5: Erkânnâme 1**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, D., “Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, **I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumunda Sunulan Bildiri Kitabı**, 28-30 Eylül Isparta, 2005, ss. 233-248.
- Kara, M., (1995) “Fena” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul.
- Karaağaç, G., (2010), **Türkçenin Ses Bilgisi** (1. Baskı), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G., (2013), **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü** (Birinci Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaman, B. İ., “Terim Oluşturma Yöntemleri”, **Bellekten**, 2009, S. II, ss. 45-59.
- Karataş, T., (2001), **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Perşembe Kitapları, İstanbul.
- Kaya, D., (2014), **Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Keleş, A., (2008), “*Ortak Kimlik ve Müzik / 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kelpetin Arpağuş, H., (2011), “Hak Teâlâ” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XL, İstanbul.
- Komisyon, (2011), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, E., (2016), **Ansiklopedik Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, Z., (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları: 575, Ankara.
- Köktekin, K., (2011), **Eski Anadolu Türkçesi** (2. Baskı), Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/murtaza>, (13.05.2019).

- Kubbealtı Lugatı, <http://www.lugatim.com/s/SÂLİK> , (24.04.2019).
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/HAYDAR>, (30.04.2019).
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/sufi>, (25.04.2019)
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/tarik>, (19.03.2019).
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/yol>, (25.04.2019).
- Kubbealtı Lugatı, <http://www.lugatim.com/s/serdeste>, (24.04.2019).
- Kurnaz, C., (1996), “Gönül” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XIV, İstanbul.
- Kuşca, S., “Alevi-Bektaşî İnancının Mitik Temellerini Oluşturan Figür ve İnanişların Deyiş ve Nefesler Vasıtasıyla Tespiti”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi/The Journal Of Alevi Studies*, 2015, S. 10, ss. 229-252.
- Muallim Nâcî, (2019), Öztürk, F. (haz.), **Lügat-ı Nâcî**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Öngören, R., (2010), “Şeyh” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXIX, İstanbul.
- Özdemir, E., (1973), **Terim Hazırlama Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 379, Ankara.
- Özel, A., (1989), “Âl” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul.
- Özkan, M., (2000), **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi** (2. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özkan, M., (2001), **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Öztelli, C. (haz.), (1969), **Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî**, Türk Etnografya Folklor ve Turizm Derneği Yayını: 3, Ankara.
- Pala, İ., (2004), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ., (2009), “Su” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXVII, İstanbul.
- Parlatır, İ., (2014), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Pilav, S., “Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2008, XVI (1), ss. 267-276.
- Püsküllüoğlu, A., (2006), **Türkçe Deyimler Sözlüğü** (3. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Sunar, C., (1978), **Ana Hatlariyle İslâm Tasavvufu Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 143, Ankara.
- Şahin, H., “Terimlerin Genel Dile Yansımalarına Dair Bazı Gözlemler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, S. 20 (1), ss. 123-129.
- Şemseddin Sami, (2015), (haz: Gündoğdu, Raşit, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), **Kâmûs-ı Türkî** (4. Baskı), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Şener, M., (1996), “Gusül” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XIV, İstanbul.
- TDVİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayet>, (02.05.2019).
- TDVİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/imam>, (05.05.2019).
- Timurtaş, Faruk K., (2005), **Eski Türkiye Türkçesi- XV. Yüzyıl Gramer- Metin-Sözlük** (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Topaloğlu, B., (1992), “Bâtn” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul.
- Topaloğlu, B., (1997), “Hamd” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XV, İstanbul.
- Türer, O., (1992), “Biat” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, (1992), “Bargâh” Maddesi, C. V, İstanbul.
- Uludağ, S., (1988), “Ahit”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul.
- Uludağ, S., (1991), “Amel” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul.
- Uludağ, S., (1993), “Cemal” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul.
- Uludağ, S., (1995), “Eren” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XI, İstanbul.
- Uludağ, S., (1997), “Halka” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XV, İstanbul.
- Uludağ, S., (2016), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Ural, O., (2000), **Erzurumlu Emrah Yaşamı ve Şiirleri** (3. Basım), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uzun, M., (1996), “Gülbank” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XIV, İstanbul.
- Üzüm, İ., “Buyruk'ta ‘Üç Sünnet-Yedi Farz’ Kavramı ve Alevi Yazarların Tutumu”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2001/5, ss. 157- 174.

- Yaman, A., (2012), **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, Nokta Kitap, İstanbul.
- Yavuz, Y. Ş., (2007), “Nübüvvet” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXIII, İstanbul.
- Yazıcı, M., (2011), “ *Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Elazığ.
- Yıldırım, E., “Alevi Topluluğunda Bireylerin Üzerlerinde Taşıdıkları Dini Sembollerin Anlamsal Boyutları (Tunceli Örneği)”, **Alevilik Araştırmaları Dergisi/The Journal of Alevi Studies Ankara**, Aralık-Kış/Winter, 2018, S.16, ss. 55-69.
- Yıldız, H., (2016), “Düşünlük” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. I (EK), İstanbul.
- Yılmaz, A., (2011), Alevi Bektaşî Klasikleri **Makâlât**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Zülfikar, H., (1991), **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: (569), Ankara.
- Zülfikar, H., (2011), **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları** (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara.